

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

TÜRKİYE'DE BÜYÜME PERSPEKTİFLERİ

Makroekonomik Çerçeve
Dinamikler/ Strateji

TÜSİAD BÜYÜME STRATEJİLERİ DİZİSİ No:1

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

TÜRKİYE'DE BÜYÜME PERSPEKTİFLERİ

Makroekonomik Çerçeve Dinamikler/ Strateji

Haziran 2005

(Yayın No. TÜSİAD-T/2005-06/398)

Meşrutiyet Caddesi, No.74 34420 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2005, TÜSİAD

*Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü,
4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca,
kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun
yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak,
çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak,
kiralananmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak,
telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik
yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.*

ISBN : 975-8458-86-8

LEBİB YALKIN YAYIMLARI VE BASIM İŞLERİ ANONİM ŞİRKETİ
Oto Sanayii, Barbaros Cad. No.78 34396 4. Levent-İSTANBUL
Tel: (0212) 282 39 00 Faks: (0212) 280 99 34

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında, Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye'de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanı sıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılabilecek ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

TÜSİAD Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu tarafından hazırlatılan “Türkiye’de Büyüme Perspektifleri: Makroekonomik Çerçeve/ Dinamikler/ Strateji” adlı bu çalışma, Dr. Ümit İzmen, Doç. Dr. Alpay Filiztekin ve Doç. Dr. Kamil Yılmaz tarafından yazılmıştır. Proje koordinatörlüğünü Dr. Ümit İzmen yürütmüştür.

Çalışmanın yazarları, Ekonomik Araştırmalar Bölüm Sorumlusu Eren Ocakverdi’ye çalışmanın son halini almasında gösterdiği yoğun emek ve katkılardan ötürü teşekkür etmektedirler.

Haziran 2005

ÖZGEÇMİŞLER

Dr. Ümit İZMEN

İstanbul doğumlu olan Ümit İzmen, ekonomi dalında lisans derecesini 1983 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nden aldıktan sonra yine aynı üniversiteden 1986 yılında Tarih dalında lisansüstü ve 1994 yılında da ekonomi dalında doktora derecelerini aldı. 1986-1990 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yaptıktan sonra 1991 yılında TÜSİAD'da ekonomist olarak göreve başladı. 1998-1999 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde, 2000-2001 yılları arasında ise Bilgi Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim üyesi olarak ders veren İzmen, 1998 yılından bu yana TÜSİAD Genel Sekreter Yardımcılığı görevini sürdürmektedir.

Doç. Dr. Alpay FİLİZTEKİN

Alpay Filiztekin, ekonomi dalında lisans derecesini 1989 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nden, doktora derecesini ise 1994 yılında Boston College'den aldı. 1994-2000 yılları arasında Koç Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Filiztekin, halen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Alpay Filiztekin 2002 yılı TOBB Türkiye Ekonomisi Araştırmalar Manşiyon Ödülünü almıştır.

Araştırma alanları; iktisadi büyüme, verimlilik, enflasyonun reel etkileri ve uygulamalı makroekonomi, ticaret ve verimlilik, ölçek ekonomilerinin ölçümü, yığılma, enflasyon ve göreceli fiyatların dağılımıdır.

Doç. Dr. Kamil YILMAZ

Alanya doğumlu olan Kamil Yılmaz, ekonomi lisans derecesini 1987 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nden, ekonomi lisansüstü ve doktora derecelerini 1990 ve 1992 yıllarında Maryland Üniversitesi'nden aldı. 1992-1994 yılları arasında Dünya Bankası Araştırma Bölümü'nde ekonomist olarak çalıştı. 1994 yılında Koç Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak göreve başlayan ve 1999 yılında Doçent olan Yılmaz, 2003-2004 akademik yılında Pennsylvania Üniversitesi'nde ziyaretçi öğretim üyesi olarak bulundu.

Bilimsel çalışmalarıyla 2003 yılında Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından Sosyal Bilimler Teşvik Ödölüne layık görölen Kamil Yılmaz Amerikan İktisat Derneği ve Ekonometri Derneği üyesidir.

Araştırma alanları; dış ticaret politikaları ve kalkınma, imalat sanayiinde verimlilik ve rekabet gücü, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, istikrar politikalarının ekonomi politik analizi, döviz kurları, uluslararası sermaye akımları ve mali sistem krizleridir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
1. GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE BÜYÜME STRATEJİSİ	
UYGULAMALARI	17
1.1 Büyüme Farklılıkları: Yakalama mı? Uzaklaşma mı?	22
1.2 Kol Gücü/Beyin Gücü: Birikim ve Teknolojik Değişim	27
1.3 Makroekonomik Politikalar	31
1.4 Kurumsal Yapıların Rolü	34
1.5 Sanayi Politikasında Değişen Vurgu: Kazananları Seçmekten Piyasa Bozukluklarını Gidermeye	46
1.6 Sektörlerin Rolü: Müdahale Ve Teşvik	48
1.7 AB Lizbon Stratejisi	54
1.8 AB'nin Devlet Yardımları Politikası	60
1.9 Sonuç	63
1.10 Kaynakça	68
2. TÜRKİYE'DE BÜYÜME DİNAMİKLERİ	73
2.1 Genel Durum	375
2.2 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: İstihdam ve Sermaye Stoğu	77
2.3 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: Verimlilik	79
2.4 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: Demografik Yapı	84
2.5 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: Sektörel Yapı	87
2.5.1. Türkiye'de Sektörel Yapı	87
2.5.2 Özel İmalat Sanayii	94
2.6 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: Bölgesel Gelişmeler	101
2.7 Sonuç	111
2.8 Kaynakça	112

3. AB ÜYELİĞİNE DOĞRU BÜYÜME DİNAMİKLERİ (2005-2015)	115
3.1 Giriş	
3.2 Türkiye’de ve AB Ülkelerinde Büyüme Performansı (1995-2004)	119
3.3 Ekonomik Politikalar ve Büyüme	124
3.3.1 Kamu Borç Stoku, Dış Borç Stoku ve Büyüme	124
3.4 Sürdürülebilir büyüme: Makro Çerçeve	132
3.4.1 Büyümenin kaynakları: sermaye birikimi, istihdam, verimlilik	132
3.4.2 Temel Sektörlerde Büyüme	142
3.4.3 Emek Verimliğinde AB’ye Yakınsama	148
3.5 2005-2015 Döneminde Ekonomik Öncelikler	151
3.6 Sonuçlar	156
3.7 Kaynakça	158
SONUÇ	161

Tablo Listesi

Tablo 1.1	ABD'ye Kıyasla Kişi başına Reel GSYİH Büyüme Oranları (%)	23
Tablo 1.2	Kişi başına Reel GSYİH Büyüme Oranları (%)	26
Tablo 1.3	Büyümenin kaynaklarının ayrıştırılması	28
Tablo 1.4	Kurumsal ya da Politika Faktörlerindeki Değişimlerin Kişi Başına Çıktı Üzerindeki Tahmini Etkisi	33
Tablo 1.5	Yeni Üye Ülkelerde Yatay Amaçlı ve Sektörel Devlet Yardımları, 2000-2003	62
Tablo 2.1	Büyüme Oranları	77
Tablo 2.2	İstihdam ve Sermaye Stoğundaki Gelişmeler (Yıllık, %)	78
Tablo 2.3	Büyüme Muhasebesi: Faktörlerin Katkıları (%)	82
Tablo 2.4	Emek Verimliliği Büyüme Oranları (Yıllık, %)	82
Tablo 2.5	A.B.D.'ye Kıyasla Emek Verimliliği Düzeyleri	83
Tablo 2.6	Nüfus Büyüme Oranları	85
Tablo 2.7	Kişi Başına GSYİH Büyüme ve Bileşenlerin Katkıları	85
Tablo 2.8	Sektörel Paylar	88
Tablo 2.9	Görelî Sektörel Verimlilik (Dönem Ortalaması)	89
Tablo 2.10	Emek Verimliliğinin Ayrıştırması	90
Tablo 2.11a	Sektörel Verimlilik Büyüme Oranları, 1980-1990 (Yıllık, %)	91
Tablo 2.11b	Sektörel Verimlilik Büyüme Oranları, 1990-2000 (Yıllık, %)	92
Tablo 2.12	A.B.D.'ye Görelî Sektörel Verimlilik Düzeyi, 2000	92
Tablo 2.13	Emek Verimliliği Ayrıştırması	93
Tablo 2.14	Özel İmalât Sanayiinde gelişmeler	95
Tablo 2.15	Özel İmalât Sanayiinde büyüme muhasebesi	95
Tablo 2.16	Özel imalât sanayiinin alt sektörlerinde emek verimliliği	97
Tablo 2.17	Özel imalât sanayii alt sektörlerinde emek verimliliğinin ayrıştırılması, 1980-2000 (%)	98
Tablo 2.18	Özel imalât sanayii alt sektörleri emek verimliliğinin A.B.D. ve İspanya ile karşılaştırması	99

Tablo 2.19	İl Katma Değeri Artış Oranları, 1975-2000 (Yıllık %)	102
Tablo 2.20	Bölgelerin Toplam Katma Değer ve İstihdam İçerisindeki Payları, 2000 (%)	103
Tablo 2.21	Bölge İçerisinde Sektör Payları (2000, %)	104
Tablo 2.22	Uzun Vadede Bölgeler Arası Yakınsama, 1975-2000	105
Tablo 2.23	Bölgeler Arası Sektörel Yakınsama, 1975-2000	107
Tablo 2.24	İl Katma Değer Büyüme Oranları Varyansı ve Toplam Katma Değer Büyümesi ile Kovaryansların Bölge Ortalamaları	108
Tablo 2.25	Her İlin Katma Değer Büyüme Oranlarının Diğer İllerin Katma Değer Büyüme Oranları ile Eşilişkilerinin Bölge Ortalamaları	109
Tablo 2.26	Toplam Katma Değer Büyüme Oranları ile Bağntı ve Uzmanlaşma	110
Tablo 2.27	İllerin Büyüme Oranları Arasındaki Bağntı ve Sektörel Yapı	110
Tablo 3.1	Ekonomik Politikalar ve Büyüme (3 yıllık dönem)	130
Tablo 3.2	Ekonomik Politikalar ve Büyüme (yıllık veriler)	131
Tablo 3.3	Üç senaryo - başlıca varsayımlar	133
Tablo 3.4	Temel senaryo - varsayımlar ve sonuçlar	136
Tablo 3.5	Temel senaryo sonuçları - sektörler	137
Tablo 3.6	Emek verimliliği ve istihdam payı (Türkiye, AB-15 ortalaması)	149
Tablo 3.7	Emek verimliliğinde AB-15'e yakınsamanın kaynakları (1980-2015)	150
Tablo 3.8	Bölgeler arasındaki gelir farkı (2001, ABD doları)	155

Şekil Listesi

Şekil 1.1	ABD'ye kıyasla dünya ülkelerinin büyüme farklılıkları, 1950-2000	23
Şekil 1.2	Büyüme hızının belirleyicileri	27
Şekil 1.3	İş ortamı göstergesi	39
Şekil 1.4	Ürün piyasası düzenlemeleri	40
Şekil 1.5	İş ve yatırımların önündeki engeller	41
Şekil 1.6	Rekabet ve düzenlemeler (Türkiye ile Seçilmiş Ülkelerin Karşılaştırılması)	63
Şekil 2.1	Yıllık Gerçekleşen ve Trend Büyüme, 1970-2003 (%)	75
Şekil 2.2	Sermayenin Derinleşmesi, 1972-2000	79
Şekil 2.3	Faktör Verimliliği, 1980-2000	80
Şekil 2.4	Toplam Faktör Verimliliği, 1980-2000	81
Şekil 2.5	Türkiye'de Okullulaşma Seviyesi ve Hızı, (Yıl ve %)	86
Şekil 2.6	Dünya İçerisinde Türkiye'nin Yeri, 1960-1995: Okullulaşma Oranları, (Yıl)	87
Şekil 2.7a	Türk İmalat Endüstrilerinin ABD İmalat Endüstrilerine Yakınsaması	100
Şekil 2.7b	Türk İmalat Endüstrilerinin İspanya İmalat Endüstrilerine Yakınsaması	100
Şekil 2.8	Durağan Durum Dağılımları, 1975-2000 Koşullu Yakınsama Sınaması Sonuçları	106
Şekil 3.1	Kişi Başına Düşen Gelir, Emek Verimliliği ve Emek Kullanımı (1995-2004)	121
Şekil 3.2	Kişi Başına Düşen Gelirin AB-15 Ortalamasına Oranı (%, 1995, 2004)	122
Şekil 3.3	Dış Borç Stoku ve Büyüme Performansı (Parametrik Olmayan Kestirim (LOWESS) Analizi)	126

Şekil 3.4	Kamu Sektörü Borç Stoku ve Büyüme Performansı (Parametrik Olmayan Kestirim (LOWESS) Analizi)	127
Şekil 3.5	Yatırımlar ve Büyüme Hızı	128
Şekil 3.6	Enflasyon ve Büyüme Hızı	129
Şekil 3.7	Emek Verimliliği ve Kişi Başına Düşen GSYİH (1980-2015)	133
Şekil 3.8	Kişi Başına Düşen GSYİH ve AB-15'e Oranı (1980-2015, üç senaryo)	135
Şekil 3.9	Sektörel istihdam (1990-2015)	138
Şekil 3.10	Toplam İstihdam (Üç senaryo, 1990-2015, 15-64 yaş, milyon kişi)	139
Şekil 3.11	Toplam İstihdam (1980-2015, 15-64 yaş, milyon kişi)	139
Şekil 3.12	İşsizlik Oranı (1990-2015, %, Üç Senaryo)	140
Şekil 3.13	Gelir düzeyinde AB-15 ortalamasına yakınsama (2004-2015)	141
Şekil 3.14	Gelir düzeyi ve sektörel üretim payı (1980, 85, 90, 95, 2000, 2002)	144
Şekil 3.15	Gelir Düzeyi ve Sektörel İstihdam Payı (1980, 85, 90, 95, 2000, 2002)	145
Şekil 3.16	Gelir düzeyi ve emek verimliliği (1980, 85, 90, 95, 2000, 2002)	146

GİRİŞ

Tanrım, bana deęiřtiremeyeceęim řeyleri kabullenmem için g ver.

Deęiřtirebileceęim řeyleri deęiřtirmek için cesaret ver.

Deęiřtirebileceęim ve değiştiremeyeceğim şeyleri birbirinden ayırt etmem için akıl ver.

Friedrich Christoph Oetinger
(1702-1782)

1. GİRİŞ

Bugünün gelişmekte olan ülkelerinin, zengin ülkelerin gelişme dönemlerindeki ekonomik ortamdan çok farklı bir ortamda ekonomik gelişmeyi sağlamaları gerekmektedir. Artan küreselleşmenin yanı sıra bilişim ve iletişim sektöründeki gelişmeler, tüm ülkelerdeki tüm üreticileri tek bir pazarda birbirleriyle rekabete zorlamaktadır. Bu gelişmeler aynı zamanda organizasyon yapılarının değişmesine, iş süreçlerinin parçalanmasına ve mekânsal olarak birbirlerinden ayrılmalarına da yol açmıştır. Değişimin en yoğun yaşandığı sektörler ise, katma değer oranı yüksek ileri teknoloji sektörleri olmuştur. Çoğu basit teknoloji ürününde talep de arz da genelde yerel düzeyde kalmaya devam ederken, bu ürünlerin üretim süreçleri de parçalanmamış, halen yerel düzeyde devam ettirilmektedir. Diğer yandan, yüksek teknoloji sektörlerinde talep yerelden global düzeye çıkarken üretim süreçleri de kolaylıkla parçalanarak dünyanın çeşitli köşelerine yayılmaktadır. Büyüme hızlarını artırmak isteyen ülkeler de bu yüksek katma değer içeren ürünlerin üretiminden pay almak istemektedirler. Bu global pazarda rekabet, ülkelerin kurumsal yapılarının ve ekonomik politikalarının da birbirine yaklaşması ile sonuçlanmıştır. Bu yüzden dış ticaret politikalarından, işgücü ve fikri haklar politikalarına kadar bir dizi alanda, bugünün gelişmekte olan ülkeleri geçmişe kıyasla çok daha sınırlı bir politika seti ile karşı karşıyadırlar.

1990'lar çeşitli ülkelerin uyguladıkları ekonomik politikaların giderek birbirine benzediği yıllar olmuştur. Özellikle sosyalist blokun yıkılmasının ardından hızlanan bu süreçte Washington Konsensusu adıyla bilinen ekonomik politika yaklaşımı, neredeyse tüm ülkelerin uyguladıkları politikaların genel çerçevesini belirler hale gelmiştir.

Ülkeler arasındaki yaklaşımın yakınsamasına rağmen, büyüme performanslarında benzeri bir yakınsama görülmemektedir. Liberal ekonomi yaklaşımının yaygınlığı, giderek daha derinlere nüfuz eden dışa açılma, piyasaların daha etkin çalışması ve rekabetçi yapının denetimi ve gözetimini amaçlayan yapısal reformlar ve makroekonomik politikadaki yeknesaklık, ülkelerin ekonomik performansının yine de birbirinden çok farklı olmasının önüne geçememiştir.

Uygulanan makroekonomik politikaların birbirine benzemesine rağmen, büyüme performanslarının birbirine benzememesi, yüksek büyüme hızını sürdürebilmek ve gelişmiş ülkeler ligine katılmak için sihirli bir iksir arayan gelişmekte olan ülkelerdeki politikacıları da hayal kırıklığına uğratmıştır. Hızlı büyüme arayışı içinde

olan ülkeler, hızla büyüyen ülkelerin başarısını tekrarlama umuyla bu ülkelerin tecrübelerine yönelmişlerdir. Ancak, başta kurumsal yapılar olmak üzere ülkeler arası farklılıklar, bir ülke için çok iyi sonuç veren bir reçetenin bir başka ülkede aynı sonucu vermesini engellemiştir.

Ekonomi politika yaklaşımında ülkeler arası yakınsamanın on yıllık bir dönemde hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine karşın gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki büyük kurumsal farklılıklar devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerde son yüzyıl içinde piyasalarla birlikte piyasaları düzenleyen ve denetleyen kurumsal yapı da dönüşürken, günümüzün gelişmekte olan ülkeleri için benzeri bir dönüşüm gerçekleşmedi. Ekonomi politikaları giderek benzeşmesine rağmen, kurumsal üstyapıda gerekli dönüşümün sağlanmaması, gelişmekte olan ülkelerin, dünya ekonomisine entegrasyonunda çeşitli sorunlar yaşamalarına ve hızlı ve istikrarlı büyüme performansı yakalayamamalarına neden olmuştur.

2000-2001 krizlerinin ardından makroekonomide belli bir istikrarın sağlanabilmesiyle, Türkiye ekonomisi için öncelikli konu, yüksek ve istihdam yaratan sürekli bir büyüme sürecine girilmesi ve AB üyeliğinin gerçekleşmesi muhtemel olan 2015 yılı civarında, Türkiye’de kişi başına gelir seviyesinin AB ortalama seviyesi ile farkının azaltılması haline gelmiştir.

Hızlı ve istikrarlı büyüme:

- Borç dinamikleri
- Hızla artan çalışan nüfusun istihdamı
- Tarımdaki nüfus yığılmasının kaydırılması,
- Gelir dağılımı ve bölgesel eşitsizlik sorunlarının çözümü
- Avrupa Birliği üyeliği çerçevesinde, AB ülkeleri ile olan kişi başına düşen milli gelir uçurumunun kapanması

açılarından gelecek 10 yıllık dönemde, Türkiye’nin en öncelikli sorunudur.

2000-2001 krizleri sonrasında yürürlüğe konan ekonomik reformlar, orta-uzun vadede sürdürülebilir hızlı büyüme ortamının yaratılabilmesi için zorunlu olan makroekonomik istikrarın sağlanmasında büyük bir rol oynamıştır. Ancak, iktisat yazını, ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının azalmasının kendiliğinden bir süreç olmadığına, doğru makroekonomik politikaların da bir ön şart olmakla birlikte, yeter şart olmadığına işaret etmektedir. Hızlı büyümenin sürekli kılınması, makroekonomik politikalar

dışında da bir dizi alanda proaktif politikaları icap ettirmektedir. Bu çalışmanın bir amacı, uzun yıllar boyunca makroekonomik dengesizliklerin gölgesinde kalarak ihmal edilmiş olan büyüme konusunu yeniden Türkiye'nin gündemine taşımaktır.

Sürdürülebilir büyüme stratejisi çalışmasını, makro, sektörel ve mikro bazlı bir-biri ile ilintili üç modül olarak görmektedir. Çalışmada sürdürülebilir büyüme açısından büyük önem taşıyan bölgesel gelişme farklılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye için bir büyüme stratejisi belirlenirken, öncelikle bu alanda dünya deneyiminin incelenmesi ve bu deneyimlerden süzülen başlıca politika önermelerinin belirlenmesi gereklidir. Yüksek büyüme hızı yakalayabilmiş ve bunu belli bir strateji içinde gerçekleştirmiş ülkelerin benimsedikleri stratejilerin irdelenmesi, Türkiye stratejisi için yol gösterici olacaktır. Bu çerçevede, özellikle stratejik sektör seçimi tartışmasının yapılması, stratejik sektör belirlenmesi süreçleri ve bu politikanın fayda ve sakıncalarının doğru bir değerlendirilmesinde yarar görülmektedir. Hiç şüphesiz AB politikalarının doğru anlaşılması da, Türkiye'nin uygulayabileceği politika alternatiflerini belirlemesi açısından elzemdir.

Sürdürülebilir büyüme stratejisi, öncelikle makro açıdan ele alınmalıdır.

- Uzun dönemde, Avrupa Birliği üyeliği çerçevesinde, AB ülkeleri ile olan kişi başına düşen milli gelir uçurumunun kapanması için makro anlamda (tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri dahil olmak üzere) toplumsal ve politik olarak sürdürülebilir yüksek büyüme hızlarıyla birlikte ulaşılması gereken hedeflerin tespit edilmesi;

- Uzun dönemli büyüme hedeflerinin oluşturulabilmesi için makro planda (ve aynı zamanda üç önemli sektörde) uzun dönemli büyümenin kaynaklarının tespit edilmesi

- Bu hedefleri tutturmak için izlenmesi gereken ekonomik politikalar, kurumsal yapı, piyasa yapısı ve yatırım ortamı politikalarının belirlenmesi;

- Türkiye'nin geçmiş dönemlerdeki büyüme performansının ekonomi politikaları ve kurumsal yapı çerçevesinde değerlendirilmesi.

- Geçmiş dönem büyüme performansının anomalilerinin çok net olarak tespit edilerek ileriye dönük makro politika önermeleri için baz oluşturulması.

Büyümenin kaynaklarının analizi geçmiş dönemin (1980-2000) temel özelliklerinin ortaya konulmasının yanı sıra, önümüzdeki dönem büyüme dinamiklerinin

belirlenmesi için de temel oluşturmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin son otuz yıldaki büyüme performansının OECD ülkeleri ve özellikle de Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile karşılaştırılmalı olarak incelenmesi, bu büyüme dinamiğinin altında yatan temel faktörlerin, demografik gelişme ve verimliliğin, izlediği seyri ortaya çıkartacak, sektörel yapının ve bölgesel gelişmenin, genel büyüme üzerine yaptığı etkiyi ortaya koyacaktır. Avrupa Birliği üyeliği çerçevesinde, AB ülkeleri ile olan kişi başına düşen milli gelir uçurumunun kapanması için hedef belirlenirken, borç dinamikleri, hızla artan çalışan nüfusun istihdamı, tarımdaki nüfus yığılmasının kaydırılması ve gelir dağılımı ve bölgesel eşitsizlik sorunlarının çözümü gibi dinamiklerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Kapsamlı bir büyüme stratejisi, makro boyutun yanı sıra, sektörel boyut ve şirketler kesimi boyutlarını da dikkate almalıdır. Kaldı ki, uluslararası tecrübe, büyüme farklarının analizinde sektör içi ve şirket içi etkinin çok daha önemli olduğuna işaret etmektedir.

Hiç şüphesiz, büyüme, iktisat literatüründe çok geniş bir yer kapsar ve Türkiye'de uzun yıllar boyunca nispeten üzerinde az çalışılmış bir alan olması nedeniyle, ele alınması gereken konular, tek bir çalışmanın fiziki imkânlarının çok ötesine geçmektedir. Yeni bir yüksek büyüme sürecini hedefleyen Türkiye'nin benimsemesi gereken stratejiyi oluşturmak için yapılması gereken çok sayıda çalışma vardır. Bu çalışma ile, yeni bir araştırma dizisi için bir başlangıç yapılmaktadır. Bu raporda, yüksek büyüme hızlarını uzun vadede sürdürebilmesi için gerekli ve özellikle yeterli koşulların neler olduğu araştırılmakta, Türkiye'de geçmiş dönem büyüme dinamiklerinin neler olduğu belirlenmekte ve AB ile gelir farkının kapanması için izlenmesi gereken stratejinin ana hatları ortaya konulmaktadır.

Bu çalışmada, gelecek 10 yıla bakılarak, istihdam ve verimlilik artışları üzerine inşa edilen yüksek ve istikrarlı bir büyüme hızı sağlanmasının başta makroekonomik istikrar olmak üzere koşulları incelenmekte ve politika önermeleri oluşturulmakta. Büyüme hızının ençoklanması perspektifi altında sektörel dinamikler ve gelişme perspektifleri de ele alınmakta ve uygun koşulların sağlanması durumunda Türkiye'de büyümenin gelecek 10 yıllık süre içinde temel sektörler itibariyle nasıl şekilleneceği de rakamsal olarak ortaya konmaktadır.

B Ö L Ü M

GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE BÜYÜME STRATEJİSİ UYGULAMALARI

Dr. Ümit İZMEN
TÜSİAD

1. GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE BÜYÜME STRATEJİSİ UYGULAMALARI

1990’larda yeniden canlanan büyüme iktisadında temel soru, ülkelerin büyüme hızları arasında bir yakınsama olup olmadığı ve bu yakınsamanın nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğidir.¹ Bir başka ifadeyle, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelir farkını kapatmak için hangi politikaları izlemelidirler.

Bugünün gelişmekte olan ülkelerinin, zengin ülkelerin gelişme dönemlerindeki ekonomik ortamdan çok farklı bir ortamda ekonomik gelişmeyi sağlamaları gerekmektedir. Artan küreselleşmenin yanı sıra bilişim ve iletişim sektöründeki gelişmeler, tüm ülkelerdeki tüm üreticileri tek bir pazarda birbirleriyle rekabete zorlamaktadır. Bu gelişmeler aynı zamanda organizasyon yapılarının değişmesine, iş süreçlerinin parçalanmasına ve mekânsal olarak birbirlerinden ayrılmasına da yol açmıştır. Bu süreçlerin en yoğun yaşandığı sektörler ise, katma değer oranı yüksek ileri teknoloji sektörleri olmuştur. Çoğu basit teknoloji ürününde talep de arz da genelde yerel düzeyde kalmaya devam ederken, bu ürünlerin üretim süreçleri de parçalanmamış, halen yerel düzeyde devam ettirilmektedir. Diğer yandan, yüksek teknoloji sektörlerinde talep yerelden global düzeye çıkarken üretim süreçleri de kolaylıkla parçalanarak dünyanın çeşitli köşelerine yayılmaktadır. Büyüme hızlarını artırmak isteyen ülkeler de bu yüksek katma değer içeren ürünlerin üretiminden pay almak istemektedirler. Bu global pazarda rekabet, ülkelerin kurumsal yapılarının ve ekonomik politikalarının da birbirine yaklaşması ile sonuçlanmıştır. Dış ticaret politikalarından, işgücü ve fikri haklar politikalarına kadar bir dizi alanda, bugünün gelişmekte olan ülkeleri geçmişe kıyasla çok daha sınırlı bir politika seti ile karşı karşıyadırlar.

1990’lar çeşitli ülkelerin uyguladıkları ekonomik politikaların giderek birbirine benzediği yıllar olmuştur. Özellikle sosyalist blokun yıkılmasının ardından hızlanan bu süreçte Washington Konsensusu adıyla bilinen ekonomik politika yaklaşımı, neredeyse tüm ülkelerin uyguladıkları politikaların genel çerçevesini belirler hale gelmiştir. Bu genel çerçevenin bileşenleri olarak, makroekonomik istikrar, dış ticaretin ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, finansal piyasaların yeniden düzenlenmesi, özelleştirmeler ve kamusal hizmet piyasalarının liberalizasyonu, piyasala-

(1) Çok temel olarak alınan ölçüt, genel olarak karşılaştırmaların yapıldığı ülke olan ABD ile kişi başına gelir düzeyinin nasıl bir seyir izlediği, farkın kapanıp, kapanmadığıdır.

rın denetim ve gözetiminin güçlendirilmesi, kamunun etkinlik ve hesap verebilirlik temelinde yeniden yapılanması, özel sektörün kurumsal yönetim ilkeleri temelinde örgütlenmeye başlaması gibi unsurlar sayılabilir. Bu gibi eğilimler, gerek üreticilerin, gerekse tüketicilerin içindeki hareket ettikleri yapıların birbirine çok benzemesine neden olmuştur. DTÖ nezdinde süren müzakere turlarının da katkısıyla 1990'lar bir anlamda dünyada tek bir ekonomik yaklaşımın giderek belirleyici hale geldiği bir dönem olmuştur.

Ülkeler arasındaki yaklaşımın yakınsamasına rağmen, büyüme performanslarında benzeri bir yakınsama görülmemektedir. Liberal ekonomi yaklaşımının yaygınlığı, giderek daha derinlere nüfuz eden dışa açılma, piyasaların daha etkin çalışması ve rekabetçi yapının denetimi ve gözetimini amaçlayan yapısal reformlar ve makroekonomik politikalardaki yeknesaklık, ülkelerin ekonomik performansının yine de birbirinden çok farklı olmasının önüne geçememiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin zengin ülkeleri yakalama süreci, ne bugün, ne de geçmişte, beklenen hızda ilerlememiştir. II. Dünya Savaşı'nın tahrip ettiği birçok ülkenin ve başta Uzak Asya ülkeleri olmak üzere bazı gelişmekte olan ülkelerin hızla büyüdüğü, ABD ile olan gelir farklılıklarını süratle azalttığı kapitalizmin altın çağı 1980'lere gelindiğinde geride kalmıştır. Bu süreç içinde ülkelerin performansları birbirlerinden hayli farklı olmuştur: Çin, 1990'lardan itibaren üzerinde çok konuşulan bir mucizeye imza atmış, ancak yine bir devletçi model olan eski Sovyetler Birliği, aynı başarıyı gösterememiştir. Sosyalist blokun eski, Avrupa Birliği'nin yeni üyeleri, hızla, devletçi bir yapıyı piyasa yapısına çevirmeyi başarmışlar, ancak Rusya piyasa ekonomisine geçişte aynı başarıyı gösterememiştir. İrlanda, Kore gibi bir zamanların nispeten daha düşük gelirli ülkeleri, zengin ülkeler arasına katılmıştır. Asya Mucizesi de içinde bir dizi farkı barındırmaktadır. Asya kaplanlarının mucize olarak tanımlanan başarısının ardından gelen kriz, bu mucizenin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.² Tayland ve Malezya gibi ülkeler ise diğer Asya ülkelerinden farklı bir yol izlemiştir. Benzeri liberal ekonomi politikaları izlemiş olmalarına rağmen, dünyanın diğer köşelerindeki ülkelerin performansı, genelde, Uzak Asya ülkelerinin çok altında kalmış; Arjantin ve Türkiye krizlerle çalkalanmıştır. Bosna Hersek ve Mozambik gibi savaşlarla tahrip olmuş ekonomiler, savaşın izini silmeyi başarabilmişler, Afrika ülkeleri ise kara kaderlerini değiştirememişlerdir.

(2) Bakınız: World Bank, 1993, The East Asian Miracle ve World Bank, 2001, Rethinking the East Asian Miracle

Uygulanan makroekonomik politikaların birbirine benzemesine rağmen, büyüme performanslarının birbirine benzememesi, yüksek büyüme hızını sürdürebilmek ve gelişmiş ülkeler ligine katılmak için sihirli bir iksir arayan gelişmekte olan ülkelerdeki politikacıların da hayal kırıklığına uğratmıştır. Hızlı büyüme arayışı içinde olan ülkeler, hızla büyüyen ülkelerin başarısını tekrarlama umuduyla bu ülkelerin tecrübelerine yönelmişlerdir. Ancak, başta kurumsal yapılar olmak üzere ülkeler arası farklılıklar, bir ülke için çok iyi sonuç veren bir reçetenin bir başka ülkede aynı sonucu vermesini engellemiştir.

Gelecek on yılda büyüme, AB üyelik sürecinde AB ülkeleri ile arasındaki gelir farkını biraz daha kapatmak isteyen Türkiye için ne iktisat teorisinin ne de diğer ülke deneyimlerinin sağlayabileceği, başarısı garantilenmiş tek bir yol yok. Yine de, gerek büyüme literatürü gerekse hızlı büyüebilmiş ülkelerin uygulamış olduğu politikalar ve büyüme yarışında geriye düşmüş ülkelerin hataları, Türkiye için çok zengin bir perspektif sağlıyor. Bu bölümde, iktisat teorisinden ve 20 yüzyılın deneyimlerinden Türkiye için dersler çıkartılıyor. Öte yandan, üye olacağımız AB'nin büyüme stratejisi ve AB uygulamaları çerçevesinde uygulanabilecek olan teşvik sistemleri, Türkiye'nin ekonomisini AB ekonomisi ile bütünleyebilmesi açısından mutlaka dikkate alınması gereken hususlar.

Bölüm 1.1'de ülkeler arasında büyüme farklarının zaman içinde nasıl geliştiği, gelir seviyelerinin birbirine yaklaşmakta mı olduğu yoksa görece yoksul ülkelerle zengin ülkeler arasındaki farkın giderek artmakta mı olduğu sorunsalı (catch-up sürecinin var olup olmadığı) irdeleniyor. Bölüm 1.2'de büyümeye en büyük katkının sermaye ve emek kullanımının artmasından mı yoksa teknolojik değişim sonucu verimlilik artışından mı kaynaklanmakta olduğu araştırılıyor. Bölüm 1.3'te ise makroekonomik politikaların büyüme üzerindeki etkileri ele alınıyor. Büyümenin başlatılması ve sürdürülmesinde kurumsal yapıların rolü Bölüm 1.4'te inceleniyor. Gerek akademisyenler, gerekse politika yapıcılar arasında en çok tartışmalı konu olan selektif politika uygulamalarının büyüme hızı üzerinde etkisi olup olmadığı Bölüm 1.5'in konusu. Selektif sanayi politikaları uygulamalarına hangi koşullarda ihtiyaç duyulabileceği, sektör seçerken dikkate alınması gereken kıstaslar ve bu politikaların yol açtığı sonuçlar ise Bölüm 1.6'da ele alınmakta. Bölüm 1.7'de, Türkiye'nin aday ülke olduğu AB'nin büyüme stratejisi inceleniyor. Bu bölümde AB'nin gelecek 10 yıl için benimsemiş olduğu büyüme stratejisi, büyümenin istihdam ve verimlilik kaynakları, makroekonomik politikalar, sektörel boyut, sektörel politikalar ve teşvik

politikaları ve kurumsal yapı açılarından ele alınıyor. Bölüm 1.8 ise, Türkiye'nin büyüme teşvik etmek üzere uygulayabileceği politikalar için bir çerçeve sunan AB devlet yardımları politikalarına ayrılmış durumda. Türkiye'nin benimseyeceği strateji için Bölümün genel değerlendirmesinden çıkan sonuçlar son bölümü oluşturuyor.

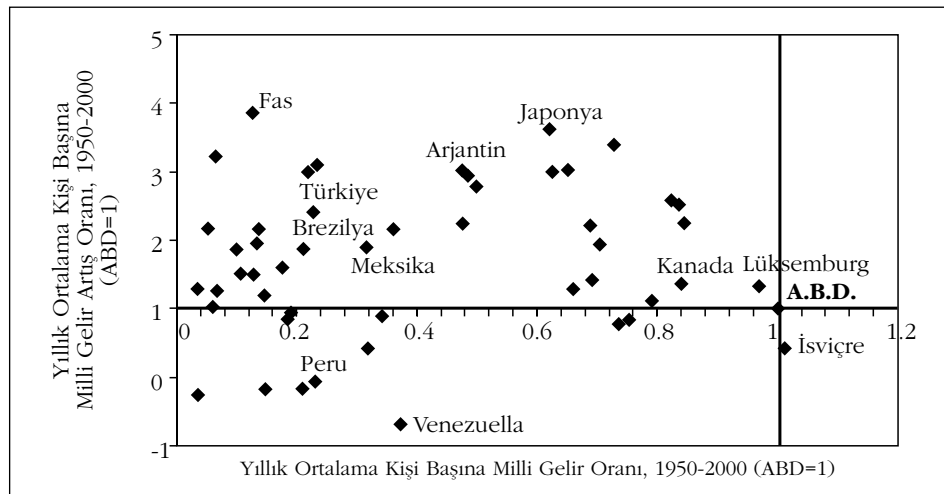
1.1 Büyüme Farklılıkları: Yakalama mı? Uzaklaşma mı?

Ülkelerin uzun dönemli büyüme performansına ilişkin yapılan ampirik çalışmaların bir değerlendirmesini yapan Crafts (2000) 20. yyda büyüme hızlarının tarihsel olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Sanayi devrimi öncesinde yıllık %0,2 civarındaki bir büyüme hızı iyi bir performans olurken, 19. yyda büyüme biraz daha hızlanmış, ancak büyümenin altın çağı II. Dünya Savaşı ertesinde Petrol Krizi'ne kadar olan dönemde (1950-1973) görülmüştür. 1820-1870 arasında en yüksek büyüme hızı %1,8 ile Avusturalya'da olurken, Avusturalya'yı %1,2 ile İngiltere, Amerika, İrlanda ve Kanada izlemiştir. Hızlanmaya rağmen, kişi başına milli gelir artış hızının %2-3 seviyelerini aşması 1900'lü yıllarda bile nadir görülen bir olgu olmuştur. Ekonomisi savaşımlardan etkilenmeyen ABD'de 20. yyın ilk yarısında büyüme Avrupa'nın epey üstünde gerçekleşirken, bu dönem, genelde Asya için olumsuz olmuş, bir dizi ülkede uzun dönem büyüme hızı negatif gerçekleşmiştir. Uluslararası ticarete liberalizasyon eğilimleri ve ulaştırma maliyetlerinin düşmesi ABD'nin doğal kaynak zenginliği ve geniş iç pazar avantajlarının tükenmesine yol açmış, bu durum artan ekonomik entegrasyon içindeki Avrupa'ya ise avantaj sağlamıştır. Avrupa'da II Dünya Savaşı ertesi görülen hızlı büyüme yüzyılın sonlarına doğru yerini yavaşlamaya bırakmış; bu durum da, OECD ülkelerinin tarihsel büyüme hızlarına döndükleri biçiminde yorumlanmıştır.

II. Dünya Savaşı ertesinde tüm dünyada yaşanan çok hızlı bir ekonomik büyüme süreci ardından 1990'lara gelindiğinde bu sürecin birçok ülkede tamamlanmış olduğu görülmektedir (Tablo 1.1). OECD ülkeleri arasında da büyüme farklılıkları belirginleşmiştir. 1980'lerde, yakalama sürecinin bittiği, tam tersine 1990'lardan itibaren farkın açılmaya başladığı ve ABD ile olan gelir farklılığının büyüdüğü görülmektedir. OECD ülkeleri arasında ABD'ye göre kişi başına milli gelir seviyesi en düşük olan Meksika ve Türkiye'de ortalama büyüme hızının da ABD'den düşük olması, gelir farkının kapanacağına giderek daha da açıldığını göstermektedir (Şekil 1.1).

Tablo 1.1 ABD'ye Kıyasla Kişi başına Reel GSYİH Büyüme Oranları (%)

	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Nijerya	6,3	7,6	5,1	7,3	4,3	2,3
Pakistan	9,4	6,8	7,8	6,2	6,6	6,1
Hindistan	6,6	6,9	6,4	5,5	6,5	7,5
Çin	5,9	5,3	4,9	5,1	6,8	10,8
Endenozya	-	5,9	5,0	9,1	10,9	11,3
Filipinler	13,7	16,6	14,9	15,1	11,3	11,4
Tayland	9,7	9,5	12,1	13,4	18,1	18,9
İran	-	16,9	20,9	24,9	16,7	20,2
Türkiye	17,6	22,2	21,9	20,3	22,1	20,8
Brezilya	15,5	19,3	22,1	30,3	23,9	21,7
Güney Afrika Cum.	37,8	37,0	37,8	39,7	29,8	22,5
Meksika	29,9	32,7	33,5	38,3	28,1	27,3
Arjantin	61,2	60,0	55,4	50,2	26,9	32,9
Kore	-	11,7	15,8	21,7	38,4	41,9
Yunanistan	25,4	33,1	49,5	53,9	44,2	43,7
Portekiz	20,2	27,0	37,0	39,4	45,2	48,0
İspanya	27,6	38,3	54,6	53,0	54,4	53,4
İtalya	38,2	56,1	68,3	69,1	73,1	64,2
Almanya	-	-	75,0	73,7	73,7	67,1
İngiltere	69,9	78,4	72,8	67,4	69,2	68,1
Japonya	21,3	38,2	71,6	73,2	84,5	72,8
İrlanda	37,5	41,2	44,4	45,7	55,1	76,4
Hong Hong	-	23,6	39,5	58,3	80,4	78,3
Kanada	82,9	82,1	82,4	90,7	85,4	80,7

Şekil 1.1 ABD'ye kıyasla dünya ülkelerinin büyüme farklılıkları, 1950-2000

Kaynak: Penn World Tables 6.0'dan besaplanmıştır.

Japonya, Kore ve Tayvan'da, II Dünya Savaşı ertesinde kişi başına gelirin ortalama yıllık büyüme hızı yaklaşık %5-6 civarında olmuştur. Bugünün sanayileşmiş ülkelerinin Sanayi Devrimi sırasında (1820-1870) sağladıkları ortalama büyüme hızı ise yaklaşık %1 civarındaydı (Chang ve Evans, 1999 s.19). Bu rakamlar, bu ülkelerin uygulamış oldukları sanayi politikalarının sonuçları itibariyle etkili olduğunu gösterir. Sadece geçmişle değil, günümüzde diğer gelişmekte olan ülkelerle yapılan karşılaştırmalar da aynı sonuca işaret etmektedir. Asya ülkelerinin toplam sanayi katma değerinden aldıkları payı 1980'de %4'ten 2000'de %14'e çıkartmışlarken, liberal politikalar izleyen Latin Amerika ülkelerinde bu oran %7'den %5'e gerilemiştir.

Farklı tecrübeler arasında, kalkınma yarışında özellikle Asya ülkelerinin tecrübesi üzerinde çok konuşulan bir alan olmuştur. Kişi başına milli gelir artışı, refah artışı, yoksulluğun azaltılması olarak bakıldığında, Asya ülkelerinin tecrübesi, diğer ülkelerin çok ötesine geçmiştir (Tablo 1.2). Bu ülkeler arasında da 1960'lardan bu yana devam eden performansıyla Kore ve 1990'larda nefes kesen bir performansla ortaya çıkan Çin özellikle dikkat çekmektedir. Kore'nin 1961-2000 arasında GSMH yıllık ortalama artış oranı %7,8 olmuştur. Kore'nin 1960'lardan bu yana göstermiş olduğu performans, yoksul bir geleneksel tarım toplumunu nispeten kısa bir süre içinde modern bir sanayi toplumuna dönüşümünü olanaklı kılmıştır. Kore'nin bu performansının ardında yatan nedenleri anlamak, benzer bir performansın bugünün koşulları altında bir başka ülkede de tekrarlanma imkânlarını sorgulamak, uzun yıllar boyunca tekrarlanabilir yüksek büyüme hızları elde etmek isteyen ülkelerin dikkatini çekmiştir.³ Bu ülkelerin ortak özelliği, makroekonomik politikaları başarıyla uygulamaları, dışa açık bir ekonomik yapı temelinde, para, bütçe ve dış ticaret politikalarını fiyat ve kur istikrarını sağlamak amacıyla kullanmalarındır.

Parlak büyüme performansı ile dikkat çeken bir ülke de İrlanda'dır. Ancak İrlanda'nın kendine has özellikleri, bu ülke performansının diğer ülkeler tarafından tekrarlanmasına pek imkân sağlamamaktadır.

Ülkeler arasında gelir farklarının bu kadar çok olması ve ülkelerin büyüme performansları arasındaki farklılıklar bir dizi soruyu gündeme getirmiştir. Ülkelerin büyüme hızları arasındaki farklılık nereden kaynaklanmaktadır? Büyüme hızı iklim, doğal kaynaklar, nüfus gibi bazı çok temel faktörler tarafından mı belirlenmektedir? Bu durumda, izlenecek politikaların uzun dönemde büyüme üzerinde pek etkisi ol-

(3) Kore tecrübesini örnek almak isteyen bir ülke de Endonezya'dır (Kim, 2003).

mayacaktır. Yoksa, hükümetler uyguladıkları politikalar ile büyüme hızını etkileme imkanına sahipler mi? Eğer böyleyse, hangi politikalar büyüme üzerinde en çok etkiyi yapmaktadır?⁴ Şimdiye kadar yapılmış olan sayısal ekonomik araştırmalar maalesef bize bu konuda sihirli bir reçete sunmuyor. Genelde makroekonomik istikrar, daha dengeli gelir dağılımı, finansal piyasaların derinliği, ekonomik özgürlükler ve mülkiyet haklarının garanti altında olması, kamunun altyapı yatırımları, dışa açık bir ekonomi, bu sihirli reçetenin şimdilik bilinen içeriğini oluşturuyor (Temple, 1999, s. 152). Ülkeler arasındaki bu farklılıklar, makroekonomik politikaların yanı sıra mikroekonomik politikaların önemini gündeme getirmiş ve sadece mülkiyet hakları değil, düşünce haklarına kadar varan geniş bir spektrumda kurumsal yapının önemini de iktisatçıların dikkatine taşımıştır.

(4) Son dönem büyüme farklılıklarının nedenleri hakkında kapsamlı bir inceleme için bak Temple (1999).

Tablo 1.2 Kişi başına Reel GSYİH Büyüme Oranları (%)

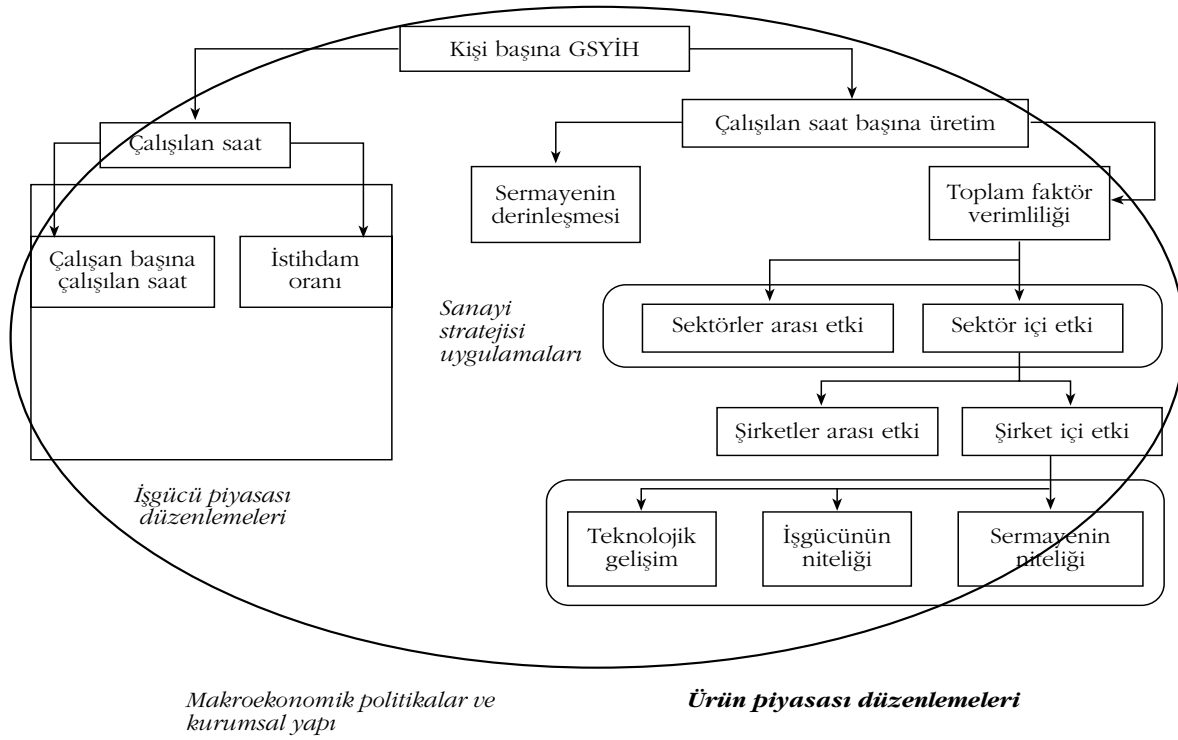
	1820-70	1870-1913	1913-50	1950-73	1973-96
Avustralya	1,8	0,9	0,7	2,4	1,7
Avusturya	0,7	1,5	0,2	4,9	2,0
Belçika	1,4	1,0	0,7	3,5	1,8
Kanada	1,2	2,2	1,4	2,9	1,5
Danimarka	0,9	1,6	1,6	3,1	1,7
Finlandiya	0,8	1,4	1,9	4,3	1,7
Fransa	0,8	1,5	1,1	4,0	1,5
Almanya	1,1	1,6	0,3	5,0	1,8
İrlanda	1,2	1,0	0,7	3,1	3,6
İtalya	0,6	1,3	0,8	5,0	2,1
Japonya	0,1	1,4	0,9	8,0	2,5
Hollanda	1,1	0,9	1,1	3,4	1,6
Yeni Zelanda		1,2	1,3	1,7	1,0
Norveç	0,5	1,3	2,1	3,2	3,4
İspanya	0,5	1,2	0,2	5,8	1,8
İsveç	0,7	1,5	2,1	3,1	1,2
İsviçre		1,5	2,1	3,1	0,5
İngiltere	1,2	1,0	0,8	2,5	1,6
Amerika	1,3	1,8	1,6	2,4	1,6
Arjantina		2,5	0,7	2,1	0,2
Brezilya	0,2	0,3	1,9	3,8	1,4
Şili			1,0	1,2	2,7
Meksika	-0,1	1,7	1,0	3,1	0,8
Çin	0,0	0,6	-0,3	2,1	5,4
Hong Kong				5,1	4,9
Endonezya	0,1	0,8	-0,1	2,5	3,6
Kore			-0,2	5,2	6,8
Filipinler			-0,2	1,8	0,8
Singapur				4,3	6,1
Hindistan	0,1	0,4	-0,3	1,6	2,9
Bulgaristan			0,3	5,2	-0,8
Çekoslovakya	0,6	1,4	1,4	3,1	0,3
Macaristan		1,2	0,5	3,6	0,2
Polonya				3,4	0,4
Rusya	0,6	0,9	1,8	3,4	-1,2
Afrika	0,1	0,4	1,0	2,0	-0,3
Latin Amerika	0,2	1,5	1,5	2,5	0,6

Kaynak: Crafts (2000, s.14)

1.2 Kol Gücü/Beyin Gücü: Birikim ve Teknolojik Değişim

Büyüme için politika önerileri geliştirirken, öncelikle, büyümeye en büyük katkının nereden geldiğinin belirlenmesi gerekecektir. Bu nedenle bu bölüm, büyümenin kaynaklarının ülke deneyimleri çerçevesinde incelenmesine ayrılmıştır. Şekil 1.2’de büyümenin kaynakları ile büyüme için kullanılabilecek politikaların şekilsel bir gösterimi sunulmuştur. Ülkelerin büyüme süreçleri içerisinde işgücü kullanımı ve sermaye birikiminin katkısı ve teknolojinin rolü araştırılacaktır.

Şekil 1.2 Büyüme hızının belirleyicileri

Tarihsel süreç içinde, farklı ülkelerin büyüme performansının ayrıştırılması çalışmalarına bakıldığında, genelde ülkeler arasında bir ortak belirleyici olmadığını ve her ülke için de temel belirleyici faktörün zaman içinde değişebildiğini söylemek mümkündür.⁵ Crafts tarafından yapılan bir çalışmada (Crafts 2000) bu alanda yapılmış farklı çalışmaların bir derlemesi sunulmuştur. Tablo 1.3’te sunulan rakamlara göre ABD’de 19. yyda sermaye birikiminin katkısının çok güçlü olduğu, 20. yyda Petrol Krizi’ne kadar olan süreçte ise temel sürükleyici faktörün Toplam Faktör Ve-

(5) Ülkelerin büyüme ayrıştırmasında Crafts’tan (2000, s. 21-23) yararlanılmıştır.

rimliliği (TFV) olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerde ise, sermaye birikiminin katkısı İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Petrol Krizi'ne kadar olan dönem içinde ortaya çıkmıştır. Sermaye birikimiyle birlikte, emek tasarruf eden teknolojilerin yaygınlaşması, emeğin katkısını sınırlamıştır. İşgücünün katkısı 20. yyda ABD'de genelde güçlü olmasına karşılık diğer OECD ülkelerinde benzer bir yapı görülmemiştir.

Tablo 1.3 Büyümenin kaynaklarının ayrıştırılması

	Sermaye		Emek		TFV		BÜYÜME
	% artış	Katkı	% artış	Katkı	% artış	Katkı	% artış
1855-90							
Amerika	2,0	(%50)	1,6	(%40)	0,4	(%10)	4,0
1873-1913							
İngiltere	0,8	(%42)	0,6	(%32)	0,5	(%26)	1,9
1913-50							
Japonya	1,2	(%55)	0,3	(%13)	0,7	(%32)	2,2
İngiltere	0,8	(%62)	0,1	(%7)	0,4	(%31)	1,3
Amerika	0,9	(%32)	0,6	(%21)	1,3	(%47)	2,8
Batı Almanya	0,6	(%46)	0,4	(%31)	0,3	(%23)	1,3
1950-73							
Japonya	3,1	(%34)	2,5	(%27)	3,6	(%39)	9,2
İngiltere	1,6	(%53)	0,2	(%7)	1,2	(%40)	3,0
Amerika	1,0	(%26)	1,3	(%33)	1,6	(%41)	3,9
Batı Almanya	2,2	(%37)	0,5	(%8)	3,3	(%55)	6,0
1973-92							
Japonya	2,0	(%53)	0,8	(%21)	1,0	(%26)	3,8
İngiltere	0,9	(%56)	0,0	(%0)	0,7	(%44)	1,6
Amerika	0,9	(%38)	1,3	(%54)	0,2	(%8)	2,4
Batı Almanya	0,9	(%39)	-0,1	(%-4)	1,5	(%65)	2,3
1978-95							
Çin	3,1	(%41)	2,7	(%36)	1,7	(%23)	7,5
1960-94							
Hong Kong	2,8	(%38)	2,1	(%29)	2,4	(%33)	7,3
Endonezya	2,9	(%52)	1,9	(%34)	0,8	(%14)	5,6
Kore	4,3	(%52)	2,5	(%30)	1,5	(%18)	8,3
Filipinler	2,1	(%55)	2,1	(%55)	-0,4	(%-10)	3,8
Singapur	4,4	(%54)	2,2	(%27)	1,5	(%19)	8,1
1960-94							
Güney Asya	1,8	(%43)	1,6	(%38)	0,8	(%19)	4,2
Latin Amerika	1,8	(%43)	2,2	(%52)	0,2	(%5)	4,2
Afrika	1,7	(%59)	1,8	(%62)	-0,6	(%-21)	2,9
Ortadoğu	2,5	(%56)	2,3	(%51)	-0,3	(%-7)	4,5

Kaynak: Crafts (2000, s.22)

TFV'nin katkısı ise çok değişken olmuştur. Genelde, özellikle elektrikli makine-lerin üretim süreçlerinde yoğun olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte, TFV katkısı yüksek olmuş, ancak bu süreç 1970'lerle birlikte sona ermiştir.

Afrika ülkelerinde ise, TFV'nin hesaplanabildiği 1960-94 döneminde TFV katkısı negatif olmuş, bu ülkelerde büyüme daha çok sermaye birikimi ve işgücü kaynaklı olmuştur. Doğu Asya ülkelerinde ise, yüksek yatırım oranları ile birlikte, sermayenin katkısı yüksek olmuştur. Bu tarihsel karşılaştırmadan çıkan ilginç bir sonuç, büyümenin Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde TFV'den kaynaklanmış olmasına karşılık Asya ülkelerinde daha ziyade sermaye ve emek birikiminden kaynaklanmış olmasıdır.

Değişik ölçüm yöntemleri kullanan birçok farklı araştırma, TFV'nin Asya ülkelerinin büyümesine katkısının sınırlı kaldığına işaret etmiştir. (Crafts, 1998) Halen bu ülkelerdeki TFV seviyeleri belli başlı sanayi ülkelerinin epey gerisindedir. 1980'lerin sonlarında Asya ülkeleri hızla büyür ve gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelir farkı azalırken, bu süreçte faktör birikimleri rol oynamıştır. 1960-94 yılları arasında Asya ülkelerinde büyümenin kaynaklarını ayırtıran bir çalışmaya göre (Crafts, 1998), en büyük katkı sermaye birikiminden gelmekte, işgücü ve beşeri sermaye ikinci rol oynamakta, TFV ise yok denecek kadar az katkı yapmakta, hatta Filipinler'de negatif katkı yapmaktadır. 1990'larda yapılan araştırmalara göre, aradaki teknoloji uçurumu da gözle görülür bir şekilde kapanmasına rağmen, verimlilik farkları devam etmektedir. Bu durum, Asya ülkelerindeki büyümenin itici gücünün daha iyi organize edilmiş iş süreçleri değil, daha ağır koşullarda daha çok çalışma olduğu tartışmalarına yol açmıştır. TFV artışının sınırlı kalması, etkinliğin yükselmemesi, Asya mucizesine gölge düşürmüş, başta Kore olmak üzere, bu ülkeler tarafından gösterilmiş olan performansın parlaklığını azaltmakla kalmamış, aynı zamanda bu performansın sürdürülemeyeceğine de dikkat çekmiştir. Doğal olarak, insangücünü ve sermayeyi artırarak sağlanabilecek büyümenin bir sınırı vardır.⁶

Petrol krizinin ardından gelen süreçte ise, büyüme genelde OECD ülkelerinde de, özellikle de AB ülkelerinde yavaşlamıştır. OECD ülkelerinin 1971-98 dönemi büyüme performanslarını inceleyen OECD çalışması (OECD 2004), 1990'larda ülkeler arasında büyüme hızı ve verimlilik farklarının arttığını, ve genelde büyüme hızının düştüğünü göstermiştir. ABD ve bazı görece küçük ülkeler (İrlanda, Hollanda,

(6) Hatta Solow büyüme modelinde azalan getiriler nedeniyle, uzun dönemde sermaye birikiminin büyüme hızı üzerinde bir etkisi olmadığı da düşünülebilir.

Avustralya) hızla büyürken, büyük kıta Avrupası ülkelerinde ve Japonya'da büyüme yavaşlamıştır. 1990'larda AB'de ortalama büyüme hızı ABD'nin altında seyretilmiş, bu durum, gelir farkının giderek artmasına neden olmuştur. OECD ülkelerinde işgücü verimliliğinin artışı, kişi başına gelirdeki büyümenin yarısından fazlasını açıklayan bir faktör olmuştur. Büyüme farklılıklarının kaynağına bakıldığında, özellikle işsizlikle mücadele için aktif politikalar uygulayan ülkelerde, istihdamın genişlediği, buna karşılık verimlilik artışı sağlanamadığı görülmektedir.

Ayrıca her ülkede, verimlilik farklılıkları sektörler arasında büyük farklılıklar göstermiştir. Sektörler arası farklılıklar özellikle okyanusun iki kıyısı arasında farklılaşmıştır. ABD'de verimlilik artışı imalat sanayiinde yüksek teknoloji sektörlerinde ve otel ve restoranlar ve perakende ticaret gibi düşük beceri gerektiren hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte AB'de ve Japonya'da verimlilik artışını sürükleyen sektörler imalat sanayiinde düşük ve orta teknoloji sektörler, hizmetler sektöründe ise telekomünikasyon ve finans gibi yüksek teknoloji sektörler olmuştur (Nicoletti, 2003).

ABD ile olan kişi başına gelir farkı yüksek olan ve daha da açılan Türkiye'de hem işgücü kullanımı hem de verimlilik düşüşü bu durumda rol oynamıştır. Türkiye, 1995-2003 yılları arasında işgücüne katılım oranı en fazla gerileyen ülke, işgücü verimliliğinde ise en fazla gerileyen sekizinci ülke olmuştur. Kişi başına ortalama milli gelir artış hızı 1994-2003 döneminde, 1985-1993 dönemi ortalamasına göre -%3 ile en hızlı gerileyen ülke yine Türkiye olmuştur.

AB ülkeleri arasındaki yakınsama incelendiğinde ise, 1950-2000 yılları arasında gelir farklılıklarının ciddi ölçüde azaldığı görülmektedir. İncelenen 14 ülkenin PPP bazında kişi başına gelir rakamlarının, AB ortalamasına yakınsaması kayda değer bir gelişme olmuştur. Dönem içinde AB ortalamasına oranı sürekli olarak 1 olan Fransa temel alındığında, 14 ülkeden 13 tanesinin gelirinin Fransa'ya oranı 0,9 ve 1,1 bandının dışında kalırken, dönem sonunda 14 ülkeden 10 tanesi bu aralıkta yer almıştır (Caselli ve Tenreyro, 2005, s. 4). Bu yakınsama sürecinin dışında kalan tek ülke olağanüstü performansı ile ortalamanın çok altından çok üstüne çıkan İrlanda olmuştur.

Hem işgücünü hem de verimliliğini artırarak çok parlak bir performans izlemiş olan İrlanda'nın farklı modelinin yanında diğer ülkelerin verimlilik artışları sağlayabilirken, istihdamlarını artıramadıkları, hatta işgücü kullanımının düştüğü görülmektedir. Yeni üye ülkelerin performanslarına bakıldığında, işgücü kullanımının katkısı

çok sınırlı kalmıştır. İşgücü piyasalarındaki katılıklar, yüksek vergi oranları, yüksek asgari ücret uygulamaları, işten çıkartma prosedürlerinin çok katı olması, bölgeler arası işgücü mobilitesinin çok düşük olması gibi faktörler, işgücü kullanımının artmasını engellemiştir. (Lenain, 2004, s. 8-11) AB'ye yeni katılan ülkelere katılım sürecinde yönelen yabancı sermaye yatırımları da bu ülkelerde verimlilik artışlarını desteklemiştir.

AB'de yakınsama sürecini yakınsama muhasebesi çerçevesinde inceleyen bir araştırma, bu süreçte, fiziki ve beşeri sermayenin derinleşmesi, teknolojik gelişme, ticaret kazanımları ve yapısal dönüşüm boyutlarının görece rollerini ayıştırmıştır (Caselli ve Tenreyro, 2005). Bu ayıştırmada, fiziki ve beşeri sermayenin derinleşmesi, teknolojik gelişmenin katkıları yarıyarıya bulunmuştur. Caselli, İspanya, İtalya, Yunanistan, Portekiz gibi Güney Avrupa'da yer alan ülkelerin daha önceki üyelik süreçlerinde, sektörel kayma etkisinin de güçlü olduğunu, ancak son genişleme dalgası için sektör içi verimlilik etkisinin çok daha önemli hale geldiğini göstermiştir.

Sektörel kayma etkisinin sınırlı kalmasının bir nedeni de verimliliğin düşük olduğu sektörlerde uygulanan teşviklerin (devlet yardımları ve tarım desteklemeleri gibi) bu sektörlerde yol açtığı piyasadan çıkış engellerinin mevcudiyetidir (Lenain, 2004, s. 14).

1.3 Makroekonomik Politikalar

Ülkeler arasında büyüme performanslarının varlığı, bu performansın ister fiziki ve beşeri sermaye birikiminden isterse de etkinlikten (TFV) kaynaklansın, bu farkları yaratan uygun politikaların araştırılmasını gerektirmiştir. Bu araştırma alanlarından birisi de makroekonomik politikalar. Makroekonomik politikalar büyümeyi, yatırımları artırarak ya da işgücünün kullanımını artırarak doğrudan ya da bunların daha etkin kullanılmasını sağlayarak (TFV'yi artırarak) dolaylı olarak etkiler. Özellikle, Doğu Asya ülkelerinin yönlendirmeci sanayi politikaları yaklaşımının sorgulanmaya başlamasıyla birlikte, makroekonomik politikaların etkisinin ölçülenmesine dayalı çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Bu çalışmaların sonuçları, bütçe açıkları, enflasyon, kur politikası vb. ekonomi politika araçları ile büyüme hızı arasındaki kuvvetli ilişkiye işaret etmektedir.

1990'larda, bir dizi ülkede büyüme sürecinin ekonomik krizlerle kesintiye uğraması üzerine, sağlıklı makroekonomik politikaların önemi tüm dünyada bir kez daha kuvvetle kanıtlanmıştır. Enflasyon ve büyüme arasında var olduğu kabul edilen

çelişkinin, aslında olmadığına gösterilmesi, tam tersine, düşük enflasyon ortamının büyüme için daha uygun bir zemin yarattığının kabul edilmesi, para, maliye ve kur politikalarının uyumlu birlikteliğini sağlamayı, büyüme reçetesinin ilk adımı olarak ön plana çıkartmıştır.

Doğru makroekonomik politikaların birincil koşulu fiyat istikrarı olarak kabul edilmektedir. Yüksek enflasyonun ve fiyatlardaki oynaklığın büyüme sürecini olumsuz etkilediği artık tüm çalışmalarda kabul edilmektedir. Maliye politikası, ikinci önemli alandır. Her ne kadar eğitim, sağlık, altyapı, AR-GE gibi alanlardaki kamu yatırımlarının büyüme sürecine pozitif etkisi bilinmekle birlikte, bu harcamaların finansmanı ve yol açabileceği kamu açıkları, bu harcamalar için dahi dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Yüksek kamu açıklarının özel sektör yatırımlarını caydırıcı rolü hakkındaki genel kabulün yanı sıra, TFV'yi olumlu etkileyecek kamu harcamalarını yapmak için toplanması gereken vergi gelirleri nedeniyle, kamu sektörünün ekonomi içindeki büyüklüğü de büyüme hızını olumsuz etkileyebilecek bir faktör olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (OECD, 2003). Bu nedenle, para ve maliye politikalarının etkin tasarımı, bugünün ülkeleri açısından birincil derecede önemli kabul edilmektedir.

Uygun makroekonomik politika setinin üçüncü ayağını ise dış ticaret politikaları oluşturmaktadır. Dış ticaret politikaları, Doğu Asya ülkelerinin performanslarının açıklayıcılarından biri olarak görülmüştür. Son dönemde yapılmış olan çalışmalar ise, büyüme üzerinde pozitif etkinin, ihracatın teşvik edilmesinden değil, dış ticarete açıklıktan kaynaklandığını göstermiştir. Dış ticarete açık olmak, taşımacılık maliyetlerinin azaldığı günümüzde ülkeleri, doğal kaynak zenginliği ve iç pazar büyüklüğü engellerinden korumaktadır. Sadece mal değil, hizmet ticaretinin de gide-rek artan liberasyonuyla birlikte, ülkeler arasındaki fiyat seviyeleri birbirine yaklaşmakta, böylece ucuz girdi temin etmek mümkün olmakta ve teknoloji seviyesi geri ülkeler açısından da teknoloji transferini de mümkün kılmaktadır. Bir başka deyişle, bütün ülkelerin serbest dış ticaret politikaları uygulamaları, ülkeler arasındaki büyüme hızı ve gelir farklılıklarını azaltıcı yönde çalışır.

OECD tarafından yapılan bir çalışmada OECD ülkelerinde, makroekonomik politikaların büyüme hızı üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır (OECD, 2004). 21 OECD ülkesi verileri kullanılarak yapılan bu çalışmaya göre, enflasyon oranında %1 puanlık düşüş, yatırımlar üzerindeki etkisi yoluyla uzun dönem kişi başına çıktı miktarı üzerinde %0,4-0,5 artışa sebep olacaktır. Enflasyonun oynaklığının (standart

sapmanın) %1 puan azaltılması ise uzun dönem kişi başına çıktı miktarı üzerinde %2 artışa sebep olacaktır. Vergi yükündeki %1 puanlık artış, kişi başına çıktıyı doğrudan etki yoluyla %0,3 civarında, yatırımlar yoluyla %0,3 civarında, toplam olarak ise %0,6-0,7 civarında azaltacaktır. Özel sektör AR-GE yatırım harcamalarının milli gelire oranında sağlanacak olan %0,1 puanlık artışın kişi başına çıktı üzerindeki uzun dönem etkisi ise %1,2 olacaktır. Dış ticarete açıklık oranının ise %10 puan artması, kişi başına çıktıyı %4 arttırıcı etki yapacaktır (Tablo 1.4).

Tablo 1.4 Kurumsal ya da Politika Faktörlerindeki Değişimlerin Kişi Başına Çıktı Üzerindeki Tahmini Etkisi*

	Çalışan Kişi Başına Çıktı Üzerindeki Etki (yüzde)***			OECD Ortalamasına Oranla Değişim****
	Ekonomik Etkinlik Yoluyla	Yatırım Yoluyla	Toplam Etki	(1980-1990)
Enflasyon Oranı (%1 puan düşme)	-	0,4 / 0,5	0,4 - 0,5	Gözlenen düşüşün yaklaşık 1/4'ü
Enflasyon Değişkenliği (Standart Sapmada %1 puan düşme)	2,0	-	2,0	Gözlenen düşüşün yaklaşık 1,5 katı
Vergi Yüğü** (%1 puan artış)	-0,3	-0,3 / -0,4	-0,6 / -0,7	Gözlenen artışın yaklaşık 2/3'ü
Özel Kesim AR-GE Yatırımları** (%0,1 puan artış)	1,2	-	1,2	Gözlenen artış civarında
Dış Ticarete Açıklık Oranı** (%10 puan artış)	4,0	-	4,0	Gözlenen artış civarında

Kaynak: OECD, 2004 s.47

* Bu tabloda verilen değerler, verilen politika değişikliklerinin çalışan kişi başına üretim üzerindeki uzun dönemli tahmini etkileridir.

** GSYİH'nin yüzdesi

*** Doğrudan etki, fiziki sermaye birikimi üzerindeki potansiyel etkinin üstünde, kişi başına çıktıya yönelik etkiyi belirtmektedir.

Dolaylı etki ise, değişkenlerin yatırım oranı üzerindeki ve bu kanalla da kişi başı çıktı üzerindeki bileşik etkiyi belirtmektedir.

**** 21 OECD örnekleme içinde, 1980 ortalamalarından 1990 ortalamalarına kadar olan ortalama değişim (yeni üyeler; İzlanda, Lüksemburg, ve Türkiye hariç)

Makroekonomik politikaların dördüncü ayağını ise finansal sistem oluşturmaktadır. Finansal piyasalar, tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesinde, riskin dağıtımında, maliyetleri azaltmada büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Hiç şüphesiz makroekonomik istikrar için uygulanması gereken makroekonomik politikalar hakkında genel bir kabul olsa da, ülkeler arası büyüklük, coğrafi konum, doğal kaynaklar gibi farklılıklar, bu politikaların uygulanmasında bazı farklılıklara yol açabilmektedir.

Gerek farklı ülkelerin deneyimleri, gerekse bu deneyimler üzerine yapılan araştırmalar, yüksek büyümeye elverişli bir ortamın yaratılmasında makroekonomik politikaların çok ciddi ağırlığını şüpheyeye yer vermeksizin göstermektedir. Buna rağmen, sağlıklı makroekonomik politikaların, gerçek hayatta hangi özgün politika demetine karşılık geldiği yine 1990'lar boyunca hararetle tartışılan bir konu olmuştur.

Sermaye hareketleri, kur politikaları, finansal sistemin gelişimi, kurumsal yönetim, risk yönetimi gibi güncel tartışmaları bir tarafa bıraktığımızda, sağlıklı makroekonomik politikaların özünü, piyasaların doğru çalışmasını engelleyebilecek unsurların ortadan kaldırmasının oluşturduğunu görürüz. Ancak, makroekonomik politikaların büyüme hızı üzerindeki belirleyici etkisi bu dönem içinde o kadar yoğun yaşanmıştır ki, aralarında Türkiye'nin de olduğu birçok ülke için, ekonomi politikalarının alanı, bir anlamda, sadece, doğru makroekonomik politikaların alanına hap solmuştur. 1990'lar boyunca sanayi politikaları tartışmasının geri planda kalmasının bir boyutu da makroekonomik çerçevenin öneminin her zamankinden daha fazla anlaşılır olmasıyla ilişkilidir.

İstikrarlı bir ekonomi için uygulanması gereken makroekonomik politikalar konusunda var olan mutabakat, giderek bu politikaları uygulayacak olan kurumların niteliklerinin belirlenmesine kadar uzanmaktadır. Makroekonomik istikrarın temel koşul olarak artık tüm ülkeler tarafından anlaşılmış olmasının ardından, doğru makroekonomik politikaların uygulanmasını genelde yerine getirilen bir koşul olarak kabul ettiğimizde, karşımıza, yüksek büyüme performansının temel belirleyicileri olarak rekabeti teşvik edici piyasa düzenlemelerinin tamamlanması ve şirketlerde verimlilik artışını sağlayıcı yatırım ortamı düzenlemelerinin yapılması çıkmaktadır.

1.4 Kurumsal Yapıların Rolü

Yatırımcılar arasında yapılan çeşitli araştırmalar, ulusal ve uluslararası yatırımlar açısından en önemli faktörün politik ve ekonomik istikrar olduğunu ortaya koymaktadır. Gerek bu bulgular, gerekse büyümenin kaynaklarını araştıran ampirik çalışmalar, politik ve ekonomik istikrarın sağlanmasında rolü olan kurumsal yapıların doğrudan ya da dolaylı olarak büyüme hızını etkilediğini ortaya koymaktadır.

Müdahaleci sanayileşme politikalarının terk edilmesiyle beraber, günümüzde yüksek büyüme performansının temel belirleyicileri olarak doğru makroekonomik politikalar, piyasaların etkin çalışmasının sağlanması ve şirketlerde verimlilik artışını sağlayıcı yatırım ortamı düzenlemelerinin yapılması kabul edilmeye başlanmıştır. Bu koşullar genelde kabul görmekle beraber, nasıl hayata geçeceği ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Dolayısıyla, bu koşulların nasıl uygulama alanı bulacağı, politikaların hangi özel biçimi alacağı ülke koşulları tarafından belirlenir. Bu farklılık ise, temelde, kurumsal yapı farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Büyüme literatüründe, kurumsal yapılar arasındaki farklılıkların genel geçer doğruluğu olan politikaların uygulama başarısını belirlediği giderek kabul gören bir yaklaşım haline gelmiştir. Hatta büyümeyi açıklamayı hedefleyen teoriler arasında, kurumsal yapılar arasındaki farklılıkları temel alan çalışmalar da mevcuttur. Acemoglu, Johnson ve Robinson (2004) tarafından yapılan çalışmada, ülkeler arasında kişi başına gelir farklılıklarında temel faktörün kurumlar olduğu gösterilmektedir. Uzun dönem büyüme farklılıklarının temel belirleyicisi kurumsal yapılarıdır (Acemoglu ve diğ., 2004)

Ekonomi politikalarının giderek birbirine benzediği günümüzde, ülkeler arasında en büyük farklılık gösteren kurumsal yapılar, ülkeler arasındaki verimlilik farklılıklarını açıklamaya aday olarak görülmektedir. Neoklasik yaklaşımda, kaynakların en ideal dağılımını sağlayacağı kabul edilen piyasa mekanizması da, bir bakıma, aslında kurumsal yapılanmadan başka bir şey değildir. Fiziki ve beşeri sermaye ve teknolojiye yapılacak yatırımları belirleyen ve üretim sürecini şekillendiren kurumsal yapılanmadır. Ülkeler arasında büyüme hızı ve verimlilik artış hızının farklılaşması, bunun sonucu olarak da gelir seviyesi farklarının daha da açılması, bu duruma yol açan faktör olarak kurumların ve yapısal reformun önemine dikkat çekmektedir. Kaliteli kurumsal ve idari yapılanma, büyümeyi başlatacak ortamın yaratılması ve sürdürülmesi açısından önem taşımaktadır. Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki gelir farkının kapatılması için, büyüme sürecinin başlatılması yetmez; yüksek büyüme hızını sürdürmesi de şarttır (Rodrik, 2003). Büyümeyi sürdürmek içinse en önemli koşul kaliteli kurumsal ve idari yapılanmanın varlığıdır. Piyasaların etkin işleyişi açısından büyük önem taşıyan bir diğer konu da etkin işleyen bir hukuk sisteminin varlığıdır. İster genel makroekonomik çerçeve olsun, isterse sektörel politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında olsun, etkin bir kurumsal yapılanma, başarının temel belirleyicileri arasındadır.⁷ İşgücüne eğitim ve beceri kazandırma,

(7) Hiç şüphesiz, özellikle bilgi teknolojilerinin ağırlıkta olduğu teknoloji içeriği açısından zengin ürün ve sektörlerle yönelim eğilimi, beraberinde fikri mülkiyet haklarının çok etkin korunmasını getirmektedir. Geçmişte, teknoloji taklidi sanayi politikaları arasında önemli bir yer tutmuş, marka ve patent haklarının ihlallerine göz yumulmuş, ilaç örneğinde olduğu gibi, fikri haklar korumasının sağlanmaması, çok daha ucuza üretim yapılmasını mümkün kılmıştı. Ancak günümüzde, DTÖ nezdinde gidilen TRIPS anlaşması, gelişmekte olan ülkelerin de fikri mülkiyetin korunması konusunda çok daha hassas davranmasını gerektirmektedir.

işgücünün kalitesini yükselterek verimliliğin artmasına, yeni teknolojilerin daha kolay benimsenmesine ve yenilikçiliğe neden olmaktadır.

Kurumlar ile ne kastedildiği araştırmacılar arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Piyasa içi kurumlardan piyasa dışı kurumlara kadar geniş bir yelpaze söz konusudur.⁸ Bu farklılıklar, kurumsal yapıların büyüme üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinde de büyük farklılıklara yol açmaktadır.⁹ Bu alandaki öncü çalışmalardan birini gerçekleştirmiş olan North'a göre kurumsal yapı resmî ve gayri resmî çeşitli yapıları içinde barındırır. Rodrik ise piyasaların etkin çalışmasını destekleyen kurumları beş başlık altında inceler: mülkiyet hakları, düzenleyici kurumlar, makro-ekonomik istikrarın gerektirdiği kurumsal yapı, sosyal güvenlik kurumları ve görüş ayrılıklarını çözme kurumları (Rodrik, 1999).

Kurumsal çerçeveyi daha geniş anlamda ele alan Rodrik'e göre önemli olanın piyasaların, varsayılan çerçevede çalışmasına imkân sağlayacak piyasa dışı kurumsal çerçevenin varlığıdır. Bu kurumsal çerçevenin hangi somut/tekil biçimi aldığı ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkede zaman içinde değişebilmektedir (Rodrik, 1999, 2003). Bu farklılıkları da belirleyen belli bir mekân ve zamanda kabul gören değerler sistemidir. Kurumların özellikleri bir ülkenin tarihinden ve kültüründen bağımsız değildir. Rodrik, mülkiyet haklarının net olarak tanımlanmış olması; rekabet dışı davranışlar, sahtekârlık gibi davranışları engelleyecek bir düzenleyici aygıt, güven ve toplumsal dayanışma üzerine kurulu bir toplumsal yapı; toplumsal çatışmaları önleyebilecek toplumsal ve politik yapılar; hukuk devleti ve temiz siyaset gibi kurumsal yapıların mevcudiyetinin genel geçer bir koşul olarak kabul edilmesine rağmen, fakir ülkelerdeki aksaklıklara dikkat çeker (Rodrik, 1999, s.2).

Kurumsal çerçevenin çok geniş olarak ele alınması, kurumsal yapının büyüme üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde ölçüm problemlerine ve güçlü bazı kurumsal etkilerin ayrıştırılamamasına neden olmaktadır. Ancak kurumsal yapıya piyasa içi kurumlar olarak yaklaşıldığında, ekonomik hayatı daha doğrudan düzenleyen kurumlar üzerine yoğunlaşılması, büyüme ile kurumsal yapı arasındaki bağlantıların ayrıştırılabilmesine ve özellikle politika önermeleri üretilmesine imkân sağlamaktadır.

Ülkeler arasında büyüme farklılıklarını açıklamaya çalışan çeşitli çalışmalarda, sermaye birikimi, işgücü, teknoloji gibi faktörlerin yetersiz kalması sonucunda, ku-

(8) Acemoglu vd. (2004) çalışmasına göre, din ve kültür kurumsal yapılar arasında yer almamaktadır. Kurumsal yapı daha çok politik güce bağlı olarak ortaya çıkan (ekonomik kurumlar) piyasa içi kurumlar olarak anlaşılmaktadır.

(9) Bu alandaki literatürün taraması için bak Mauro (1995) ve Aron (2000)

kurumsal yapı farklılıkları gündeme getirilmiştir. TFV'nin belirleyicilerinden birisi olarak görülen kurumsal yapıların büyüme üzerindeki etkisi ampirik çalışmalarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Kurumsal yapılardaki değişim ile büyüme arasındaki ilişki, literatürde iki açıdan incelenmektedir. Doğrudan ve dolaylı etki. Kurumsal yapı, yatırımların etkinliğini arttığı ölçüde, büyüme sürecine doğrudan bir etki yapmaktadır. Diğer yandan, kurumsal yapının yatırımların miktarı üzerinde bir etkisinin olması durumunda ise, büyüme üzerinde kurumsal yapının etkisi dolaylı olmaktadır. Kurumsal yapının neden olduğu işlem maliyeti, yatırım miktarını düşürerek kurumsal yapının büyüme üzerinde dolaylı olarak azaltıcı etki yapmasına yol açar.

Kurumsal yapıların şirketler için neden olduğu bir işlem maliyeti ve dönüşüm maliyeti vardır. Kurumsal yapı ne kadar yatırım ortamı için elverişliyse bu maliyetler de o kadar düşük olur. Zayıf kurumsal yapıların egemen olduğu ülkelerdeki şirketler, gelişmiş ülkelerdeki şirketler gibi uzun dönemli karmaşık kontratlar yapamazlar. Mülkiyet haklarının yeteri kadar korunmadığı durumlarda şirketler için işlem maliyeti yüksektir. Diğer yandan, bu durum şirketlerin kayıtdışı ekonomide, küçük ölçekli, rüşvet ve yolsuzluk üzerinde işlem yapmalarına yol açar. Dolayısıyla bu yapıdaki bir işletmenin, kayıtiçinde, modern, yüksek teknoloji, büyük ölçekli bir şirkete dönüşmesinin de bir maliyeti vardır. Bu maliyet de gelişmekte olan ülkelerde yapısal reformun hızını azaltan bir faktör olmaktadır.

Öznesi gereği, rekabet koşullarının kendiliğinden çalışmasının zor olduğu sektörler başta olmak üzere, piyasaların etkin çalışması, piyasaların denetim ve gözetiminin etkin yapılmasını, bu ise özerk bir kurumsal yapının varlığını gerektirmektedir. Bu gerekliliğin son dönem IMF anlaşmalarında bir yapısal koşul olarak çeşitli maddelerle yerine getirilmeye çalışıldığını görüyoruz. Kurumsal yapının önemi üzerinde 1990'lardan beri devam eden ilgi ve yeni ampirik araştırmalara rağmen, yatırımlar ve büyüme üzerindeki etki ve bu etkinin sağlamlığı hakkında henüz yeterli düzeyde ikna edici araştırma yoktur. Kurumsal yapının, yatırımların miktarını etkileyerek büyümeyi etkilediğini söyleyebiliyoruz. Ancak, kurumsal yapının yatırımların etkinliği üzerindeki etkisi zayıf olarak saptanabiliyor (Aron 2000 s. 128). Ampirik çalışmalarda kurumların rolünün net olarak saptanamaması, kurumların gerçekte oynadıkları rolden daha çok kurumsal yapının özelliklerinin ve kalitesinin sayısallaştırılmasındaki, toplulaştırma, endeksleştirme (ordinallik) ve endojenlik gibi metodolojik sorunlardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Aron, 2000).

Regülasyonların etkisi

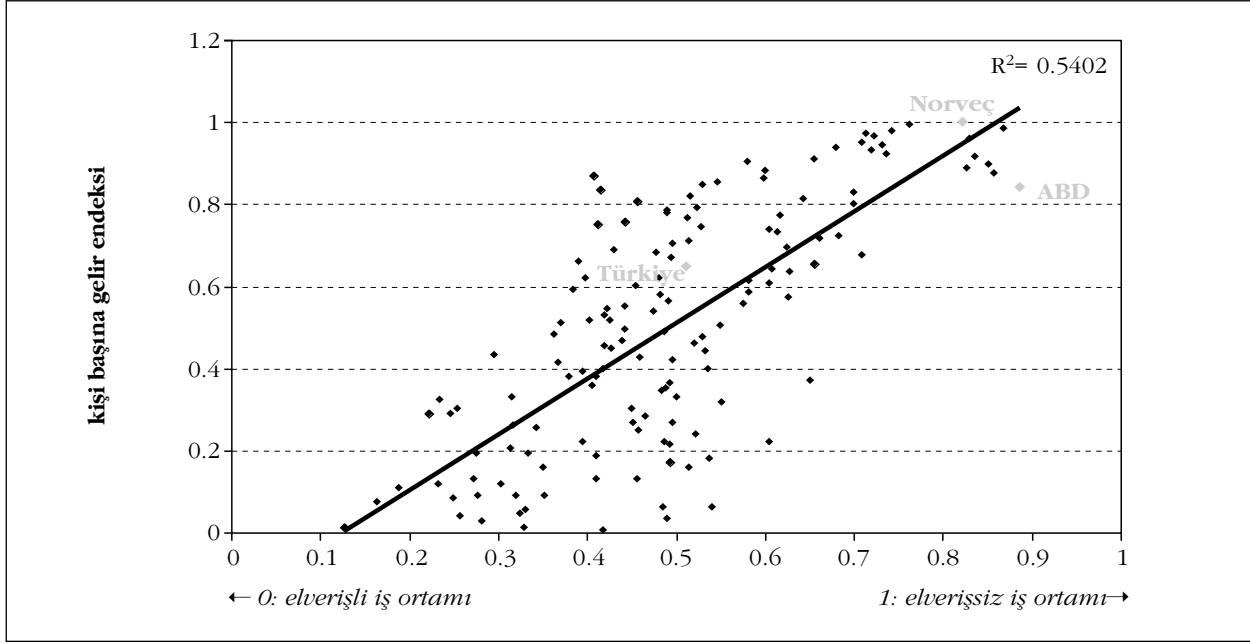
Ekonomik büyüme farklılıklarının açıklanmasında kurumsal yapıların rolü üzerinde giderek daha fazla araştırma yapılırken, bu kurumsal yapılar arasında, özellikle ekonomiyi düzenleyen kurumlar ve kanuni düzenlemelere özel bir önem verilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda, ülkeler arasında büyüme hızı farklılıklarını önemli ölçülerde açıklayan TFF ve kurumsal yapılar arasındaki ilişki üzerinde durulur. Bu çalışmaların bir bölümünde kurumsal yapılar, siyasi düzenlemeler, etnik ve dini özellikler, kültürel ve sosyal faktörler gibi kurumsal yapının çok daha geniş bir kavramsallaştırması olarak kabul edilir. Son yıllarda OECD ve Dünya Bankası'nda yapılan çalışmalarda ise, ekonomiyi düzenleyen kurum ve kuralları üzerinde yoğunlaşmıştır.¹⁰

Yatırım ortamının önündeki idari ve teknik engeller, yeni yatırımları ve istihdam yaratılmasını engellemekle kalmaz, çoğu kez kayıt dışını besler ve yolsuzluklarla mücadeleyi zorlaştırır. Çoğu kez ülkeler, yoksullukla mücadele ve vatandaşlarına daha uygun koşullarda özel ve kamu hizmeti götürebilmek için ekonomiye çeşitli düzenlemelerle müdahale yolunu seçmişlerdir. Ancak, bu girişimler beklenenin tam tersi sonuç vermiş, çoğu kez, aşırı düzenleme ve düzenlemenin yol açtığı gecikmeler, aşırı işlem maliyeti, yetki karmaşası, ekonomik aktiviteleri kayıt dışına zorlarken, toplumun en muhtaç kesimlerini korumakta da başarısız kalmıştır. Dünya Bankası'nın Doing Business başlıklı çalışması bu durumu gözler önüne sermektedir. Bu çalışmanın verilerinden hareketle, büyüme performansı ve iş ortamının elverişliliği arasındaki ilişki analiz edildiğinde, iş ortamı elverişli olan ülkelerin aynı zamanda, kişi başına gelir seviyelerinin de yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 1.3). İş ortamı ve gelir seviyesi arasındaki ilişkiye bakıldığında, Türkiye'nin yatırım ortamı, gelir seviyesinin işaret ettiği düzeyin çok altında çıkmaktadır. Bu tespit de, Türkiye'nin, gelir düzeyini artırmak için başta iş ortamı olmak üzere, kurumsal yapının iyileştirilmesine önem vermesi gerektiğine işaret etmektedir.

Özellikle şirket kuruluşuna ilişkin düzenlemelerin zorlaşması ile yolsuzluklar arasında çok yakın bir ilişki tespit edilebilmektedir. Diğer taraftan, aşırı düzenleme eğilimi genelde, ekonomik yaşamın tek bir alanı ile sınırlı olmamakta, genelde her alanda benzer şekilde kendini göstermektedir. Tersine, etkin işleyen bir piyasa ekonomi-

(10) Dünya Bankası, her sene tekrarladığı Doing Business adlı çalışmasında iş dünyasını düzenleyen temel bazı göstergelerden yola çıkarak ülkeler arasında bir analiz yapmaktadır. OECD ise, Taking Stock of Structural Policies in OECD Countries başlıklı çalışmasında, her sene, büyümeyi hızlandırmak amacıyla emek ve ürün piyasalarında yapılması gereken temel reformlar araştırılmaktadır.

Şekil 1.3 İş ortamı göstergesi

Kaynak: World Bank, Doing Business veri tabanından hesaplanmıştır.

sinde, basit düzenlemelerin hayata geçirilmesi, rekabetin kendisinin düzenleyici bir işlev üstlenmesi, yatırımlar, istihdam artışı ve yüksek verimlilik sağlamıştır. Reform çalışmalarının bir alanda başlatılması, diğer alanlardaki reformlar için tetikleyici olmuştur. Örneğin Rusya’da şirket kuruluşları prosedürlerinin 19’dan 12’ye indirilmesi ve geçen sürenin de 51 günden 29 güne inmesi, çok sayıda yeni şirketin kurulmasını teşvik etmiştir. Bu süreçle beraber diğer alanlarda da basitleştirici düzenlemelere başlanmış, özellikle çalışma prosedürlerinde daha büyük bir esneklik sağlanmıştır.¹¹

OECD’de uzun süredir devam eden bir proje kapsamında, ülkelerin düzenleyici ortamlarına ilişkin bir veri seti oluşturulmuştur. (Nicoletti, 2003) Bu çalışmada düzenleyiciler üç kategoride ele alınır: (bkz. Şekil 1.2)

1. devlet kontrolü (kamu mülkiyeti (belli bir sektörde yada yönetiminde), özel kesim faaliyetleri üzerinde devletin fiyat, girdi, çıktı üzerindeki kontrolü)

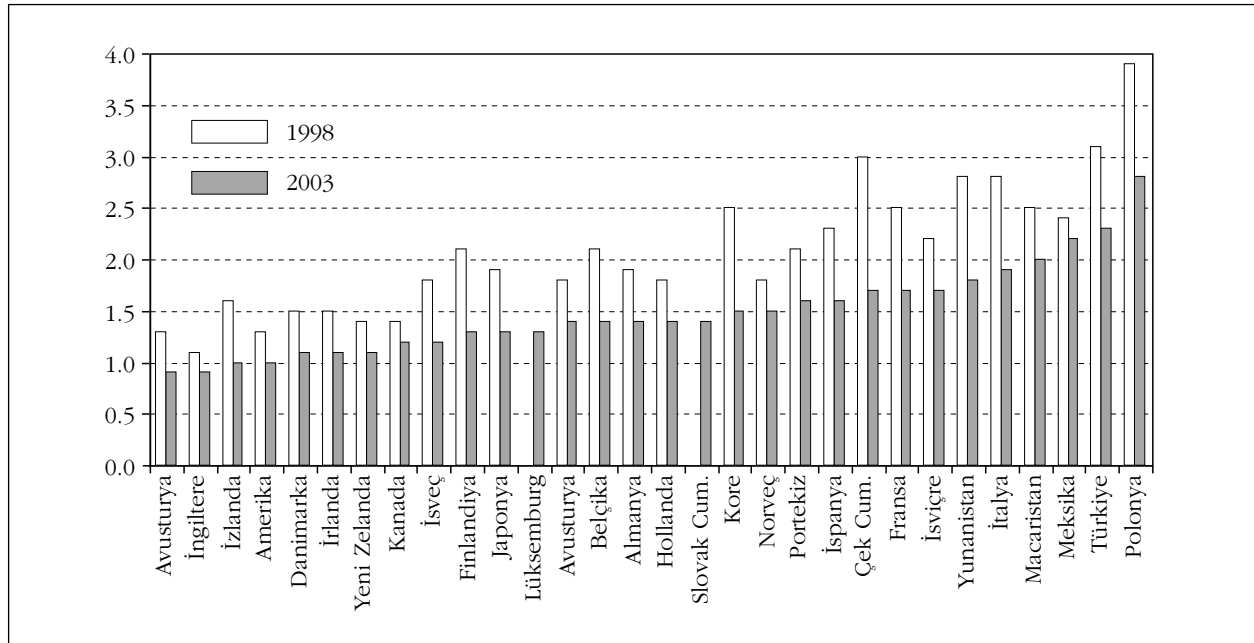
2. girişimcilik önündeki engeller (rekabet mevzuatından kaynaklanan rekabetin önündeki engeller, idari düzenlemelerin karmaşık ve şeffaflıktan uzaklığı, belli bir sektöre giriş üzerindeki yasal engeller, belli bir sektördeki piyasa yapısı)

(11) Doing Business, World Bank, 2003

3. ticaret ve yatırımların önündeki engeller [tarife ve tarife dışı engeller (genelde ya da belli sektörlerde) yabancılar karşı ayrımcılık (genelde ya da belli sektörlerde)]

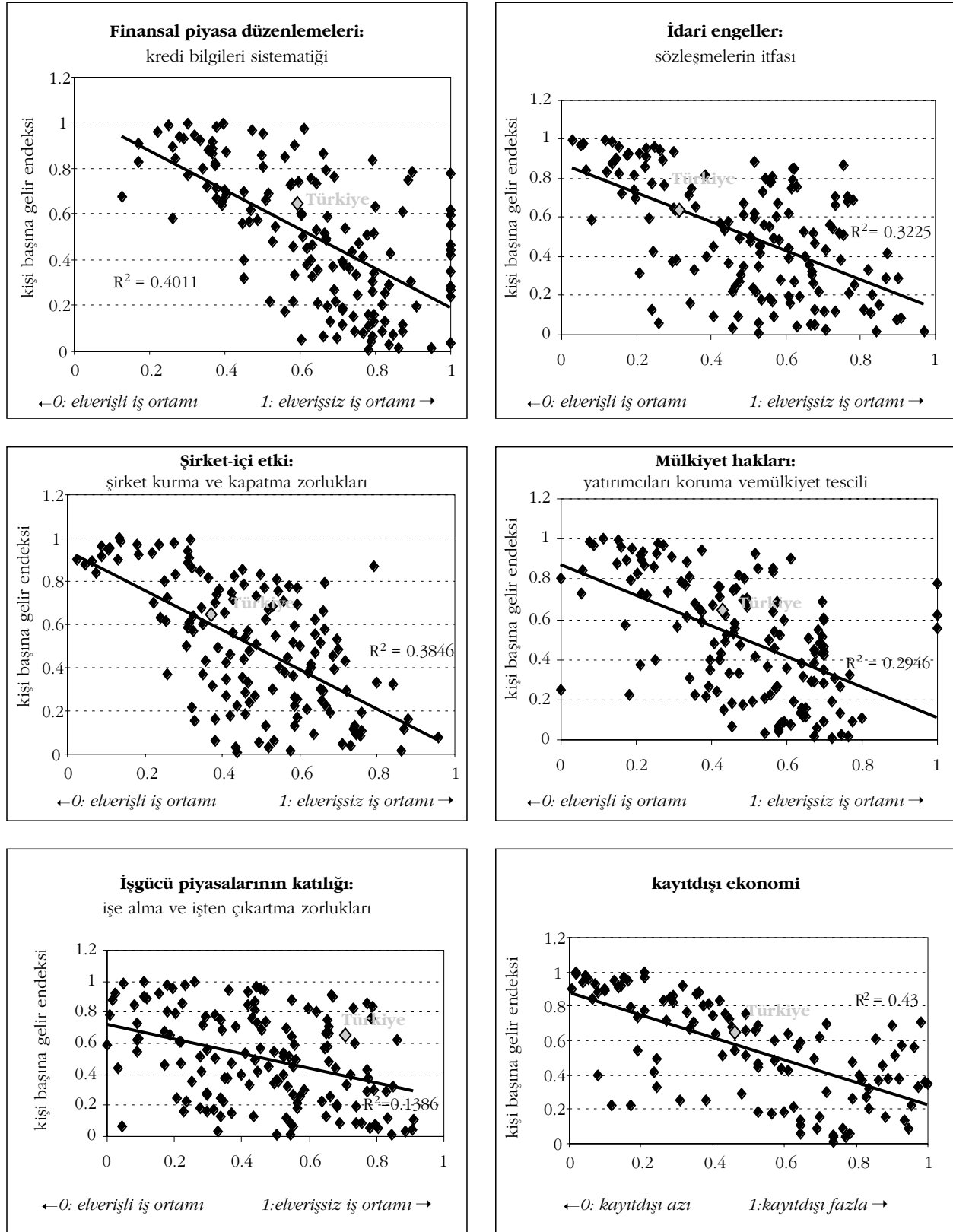
Yaklaşık 1.100 değişkenin yer aldığı bu veri setinde düzenleyiciler, ekonominin geneli için ulusal düzeydeki düzenlemelerden, sektör spesifik düzenlemelere doğru bir ayrıştırmaya tabi tutulmuştur. Ürün piyasası düzenlemelerini, ekonomik regülasyonlar ve idari regülasyonlar olarak OECD ülkeleri arasında yapılan bir karşılaştırmada, Devlet kontrolü, Girişimcilik engeli, Dış ticaret ya da yabancı sermaye kısıtları (tarife ve tarifiedışı engeller) ve Diğer engeller başlıkları altında yaklaşık 1.100 gösterge incelenmiştir. (Nicoletti 1999) 1999 yılı verileriyle yapılan bu karşılaştırmada, Türkiye, en fazla düzenlemenin olduğu Polonya'nın ardından, Çek Cumhuriyetiyle beraber en fazla düzenleme görülen ülke olarak hesaplanmıştır. Bu bulgu da Türkiye'de sektörel bazda yapılacak piyasa bozukluklarının belirlenmesi çalışmasının önemine dikkat çekmektedir (Şekil 1.4).

Şekil 1.4 Ürün piyasası düzenlemeleri

Kaynak: OECD Working Papers No. 419,s. 59

Şekil 1.5 İş ve yatırımların önündeki engeller

Bu göstergeler kullanılarak 1980-1998 yılları arasında OECD ülkeleri için tek bir düzenleyici reform göstergesi oluşturulmuştur. Bu göstergede politikalar piyasa dostu (0) ile piyasa üzerinde aşırı kısıtlayıcı (6) arasında değişmektedir. Bu gösterge, OECD ülkelerinde politikaların çok daha piyasa dostu yönde değiştiğini net olarak göstermektedir. (Şekil 1.4) Ayrıca, ülkeler arasında politikalarda belli bir yakınsama da sağlanmıştır.¹² Bununla birlikte, 1990'ların sonunda hem ekonomi genelinde hem de farklı sektörlerde ülkeler arasında büyük düzenleme farklılıkları göze çarpmaktadır. Özellikle son dönemlerde AB ülkeleri arasında bu farklılıkların arttığı görülmektedir. AB Komisyonu'nun Tek Pazar çerçevesinde, üye devletler arasında iş ortamlarını birbirine yaklaştırma çabasına rağmen, politikalar arasındaki farklılaşmalar her zamankinden daha fazla olmuştur. Mal ve hizmetlerde tek pazarın sağlanması doğrultusundaki politikalar, AB ülkelerini dış rekabete karşı daha güçlü bir konuma getirirken özellikle ağ sektörlerinin liberalizasyonu doğrultusunda politikaların uygulanmasına da yol açmıştır. Piyasalarda rekabeti destekleyen bu gidişata rağmen, ortaya çıkan farklılaşma, üye devletler arasındaki düzenleyici ortamın birbirinden çok farklı olmasından ve ülkeler arasında reform hızının değişik olmasından kaynaklanmıştır. Reform sürecine giren ülkeler TFV artışını hızlandırmayı başarırken, reformu başlatamayan ülkeler ise, 1970'li ve 80'li yıllarda görülen düşük verimlilik artışını kırmayı başaramamışlardır¹³ (Nicoletti, 2003, p. 9-12). Rekabeti kısıtlayan ve özel sektörde yönetimi olumsuz etkileyen ekonomi genelindeki ürün piyasası düzenlemeleri teknolojik yakalama sürecini aksatarak verimlilik artışını olumsuz etkiler. Bu çerçevede, teknolojik sınırdan uzak olan ülkelerde, rekabeti bozucu düzenlemelerin uzun dönem maliyeti daha da ağır olur. (Nicoletti, 2003, s. 35-6)

1980'lerden bu yana kamu mülkiyetinden vazgeçilmesi ekonomik düzenlemelerin temelini oluşturmuştur. Son yirmi yılda yapılan ürün piyasası düzenlemelerinde, özelleştirme süreci, bu süreçle birlikte piyasaların liberalizasyonu ve doğal tekel özelliği olan ağ sanayilerinde rekabeti teşvik edecek ve hâkim durumun kötüye kullanımını engelleyecek düzenlemeler ağırlık taşımıştır. Ekonomik işletmelerde özel sektör sahipliği, kamu sahipliğine oranla üretimde verimlilik artışı sağlayacağı ve doğrudan denetim yerine daha mesafeli bir düzenleme anlayışının, ağ sanayilerinde, düzenlemelerin başarı şansını arttıracacağı düşüncesi, özelleştirme sürecine hız

(12) İmalat sanayiinde, piyasa giriş engellerinin azaltılması ve devlet denetiminin zayıflatılması, best-practice teknolojiyi yakalama hızını artırmıştır.

(13) MFP artışı üç yoldan hızlandırılabilir: girdilerin kullanımında atıl kullanımın engellenmesi; yeni teknolojilerin kullanılması; yenilikçilik.

verilmiştir. Ancak yapılan çalışmalar bu düşünceleri kanıtlamamıştır. Diğer yandan, son çalışmalar, özelleştirmelerin verimlilik üzerindeki etkisinin üç kanaldan olabileceğini göstermiştir: hak sahibi (stakeholder) davranışlarında değişim, şirket içinde asil-vasi ilişkilerinde değişim ve çıkar gruplarının baskılarına karşılık verme davranışında değişim.

OECD ülkelerinin büyüme performanslarını inceleyen OECD çalışmasına göre büyüme hızı 1990'larda ABD'de ortalama %4,3 olurken, büyük kıta Avrupası ülkelerinde (Fransa, İtalya ve Almanya) %2'de kalmıştır. Piyasaların katı düzenlemelere tabi tutulması bu büyüme farklılıklarını açıklayan önemli bir değişkendir. 1977'de ABD'de üretimin %17'si katı düzenlemelere tabi iken bu oran 1988'de %6,6'ya düşmüştür (OECD, 2004).

OECD ülkeleri arasında düzenleyicilerin büyüme hızına etkisini artırmak amacıyla, işgücü kullanımını ve işgücü verimliliğinin artışına en çok katkı yapacak en öncelikli beş yapısal reform incelendiğinde, işgücü ve ürün piyasası düzenlemeleri %45'er ağırlık alır. Geri kalan yapısal reformları ise eğitim ile ilgili düzenlemeler oluşturmaktadır (OECD, 2004 s.17-20).

Geniş tanımlı kurumsal yapılar: yönetim tarzı

Günümüzün piyasa dostu yaklaşımı çerçevesinde, yatırım ve girişimciliğin önündeki engellerin kaldırılması, hatta özel sektör yatırımlarını teşvik eden pro-aktif bir yaklaşım gereği yaygın kabul görmektedir. 1960'lı ve 70'li yıllarda başta Kore olmak üzere bir dizi gelişmekte olan ülkede devlet eliyle kalkınma yaklaşımı belli bir ağırlık bulur, hatta karar vericiler ve ekonomi bürokrasisi ülkenin uzun vadeli çıkarlarını herşeyin üstünde tutan bir anlayışla sanayi politikalarını tasarlar ve uygulardı. Bugün ise, özel sektör ve piyasa ekonomisi perspektifinin siyasi ve bürokraside karar alıcılar arasında yaygın kabul görmesi, başarının önemli gereklerinden biri haline gelmiş durumda.

Kurumsal yapının önemine dikkat çeken literatürden elde edilebilecek politika önermeleri, gelişmekte olan ülkeler için ilginç sonuçlar doğurmaktadır. Bir başka ifadeyle, kurumsal çerçeve dar tanımıyla, yani piyasa (mal, para, emek piyasaları) kurumları olarak kabul edildiğinde, kurumların uymaları gereken nitelikler de belirlenmiş olmaktadır. Ancak adalet, kültür, sosyal, politik yapı gibi piyasa dışı kurumlar dikkate alındığında, gelişmekte olan ülkelerin uygulayabilecekleri daha geniş bir politika setinin var olduğu düşünülmektedir. Ancak bu oldukça geniş sosyo-

politik çerçeveye yüklenen nitelikler ise, nihai tahlilde, büyümeyi destekleyici kurumların en sağlıklı biçimde demokrasi içinde tanımlanabileceği sonucunu doğurmaktadır.

Siyasi ve ticari etkiden uzak, ülkenin uzun dönem çıkarlarına kendini adayarak çalışan bir bürokrasinin varlığı, özellikle geçmişte yapılan sanayi politikası tartışmalarında, bu politikaların çürüme ve yozlaşmaya uğramaması ve başarılı olması için gerek koşul olarak görülmüştü. Ancak bu pek az ülkede gerçekleştirilebilmiş, birçok ülkede bürokratları siyasi ve ticari etkiden uzak tutmak mümkün olmamıştı. (Yusuf, 2001) Ekonomilerde piyasa mekanizmalarının ağırlığının artması ile eşanlı olarak siyasi yönetim biçimlerinde görülen demokratikleşmeye yönelim, etkin işleyen bir hukuk sisteminin önemini geliştirmekte olan ülkelerde de artırmıştır.

Liberal ekonominin gereklerini yerine getirirken, sosyal, politik ve hukuki gerekleri ihmal eden ülkelerin deneyimleri, kurumsal kapasitenin önemini göstermiştir. 1997 Asya Krizi, kurumsal yönetim zaafiyetinin tüm gelişmekte olan piyasalara yayılma potansiyelinde olan ekonomik krizler üzerindeki etkisini kanıtlamıştır.

Kurumların büyüme üzerindeki etkisinde en çok tartışılan konulardan birisi de siyasi sisteme ilişkin değişkenler olmuştur. Siyasi sistemlerin hem itibarlı hem de etkin olması gerekir. Bazen bu iki özellik birbiriyle çelişebilmektedir. Demokrasi ile büyüme hızı arasındaki ilişki üzerinde farklı sonuçlar saptanmıştır. Barro ise demokrasi ile büyüme hızı arasındaki ilişkinin lineer olmadığını ve demokrasiye geçiş dönemlerinde büyüme hızının düşebildiği öne sürmüştür (Aron, 2000 s. 124-5; Rodrik, 1999 s.22-26).

Diğer yandan selektif politika uygulamalarının en önemli mahzurlarından bir tanesi de bir kez uygulanmaya başladıklarında bir daha bırakıp bir başka politika uygulamaya geçmenin zorluğudur. Acemoğlu ve diğ. (2003) tarafından yapılan çalışmada büyüme hızını artırmak için bir ülkenin dünya teknoloji sınırının uzağında olduğu sürece, mevcut şirketlerinin daha fazla yatırım yapmalarını teşvik edecek bir yatırım stratejisi uygulaması gerektiği sonucuna varmışlardır. Ancak böyle bir strateji uygulanmaya başladıktan sonra, rekabeti kısıtlaması ve mevcut şirketlere getirdiği koruma sonucu daha verimli çalışan yeni şirketlerin piyasa girmesi engellenmiş olacaktır. Bu durumun devam etmesini isteyen mevcut şirketlerin elindeki ekonomik güç, bürokrasi ve siyaset üzerinde etkili olacak ve uygulanmakta olan politikaların değişimini engelleyecektir. Öyleyse, herhangi bir stratejinin uygulanmasın-

dan sorumlu olan kurumsal yapı değişmedikçe, uygulanmakta olan strateji de değişmeyecektir. Dolayısıyla, büyümeyi artırmak üzere sürekli olarak uygulanan politikaların değiştirilebilmesi, bu kararları alacak ve uygulamayı yapacak kurumsal yapının çok gelişkin olması ve her türlü tekil çıkar kaygısından uzakta olmasını gerektiriyor. Bu nokta bizi kurumsal yapılar nasıl değiştiği sorusuna getirmektedir.

Kurumsal yapılarının öneminin giderek anlaşılmasına rağmen bu alandaki araştırmalar niye hâlâ güçlü bir şekilde, politikacıların ekonomik ve siyasi kurumları güçlendirmesi gerektiğini göstermez? Ya da Asya mucizesinde de eğer kurumların rolünden söz ediyorsak, bu mucizenin ortaya çıkmasına imkân sağlayan kalkınmacı devlet anlayışı ve sanayi politikaları, bu kadar başarılı olmalarına rağmen, niye başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere liberal kanadın ciddi bir saldırısı altında? Bu politikalar, kurumsal yapılarının demokrasiyle uyuşmaması nedeniyle, devlete kısmi bir müdahale alanı tanıyan kesimin de eleştirisine maruz oluyor. Bu sorunun cevabı kurumlardaki değişimi inceleyen kuramda saklı. Evans ve Chang (2000) kurumsal değişimin çok karmaşık bir süreci içerdiğini gösterdi. Kurumların değişimi sadece basit bir etkinlik/gereklilik yaklaşımıyla ya da sadece çıkar saikiyle açıklanabilir olsaydı, yukarıdaki sorularla muhtemelen hiç karşılaşmazdık; yani Asya ülkelerinin kalkınmacı devlet yönetimleri devam ediyor olurdu. Oysa ki, Chang ve Evans'a göre kültür, ya da yöneticilerin dünya görüşündeki değişimler de kurumların değişiminde etkili olabiliyor. Kalkınmacı devlet anlayışının sonuçları itibarıyla başarılı olması nedeniyle ortaya çıkan dünya görüşündeki değişme ve çıkarlarda ortaya çıkan değişim, bizzat kalkınmacı devletin sonunu hazırlamıştır (Chang ve Evans 2000, s.57).

Kurumsal yapının gelişim düzeyinin ilk belirleyicisi ihtiyaçtır. Daha düşük bir iktisadi gelişim düzeyinin gerektirdiğinden daha kaliteli bir kurumsal yapılanma, yaratacağı maliyet nedeniyle aslında optimum olmayacaktır. Diğer yandan kurumsal düzenleme yetkisine sahip olanların sahip olduğu iktidar gücü, kurumsal yapının değişimini kısıtlayan bir faktör haline gelir. Böylece kurumsal yapıların bir anlamda kendi dinamikleri tarafından belirlendiklerini görürüz.

Bu çerçevede, hükümetlerin yapısal reformlar için bütçeden belli bir pay ayırması kendi kendini besleyen bir sürece dönüşebilir. Yapısal reformlar, yatırımları artırarak büyümeyi hızlandırır ve bir dizi yeni reform için kaynak yaratır. Bu bütüncül görüşün karşısında, kurumsal yapıların dönüştürülmesi yerine daha az yetkinlik ile yetinilmesi, ancak karar alma süreçlerinin yetkinleştirilmesinin çok daha az maliyetli ve kolay uygulanabilir olduğu iddia edilmektedir (Aron, 2000, s. 130).

1.5 Sanayi Politikasında Değişen Vurgu: Kazananları Seçmekten Piyasa Bozukluklarını Gidermeye

1960'larda ihracata dayalı kalkınma politikaları ile başlayan, stratejik sektör tartışmaları ile devam eden sanayi politikası literatürü, 1980'lerde selektif politika uygulamalarının sonuçlarının tartışılmasına ağırlık vermiştir. 1990'lara gelindiğinde ise, artan globalleşme, bu tür politikaların uygulanmasını imkansız kılmaya bile uygulama alanını iyice daraltmıştır.

İhracata dayalı kalkınma politikaları Asya Muzicesinin ardında yatan temel faktörlerden biri olarak kabul edilmişti. Bu yaklaşımın temelinde, mukayeseli rekabet gücünün bulunduğu sektörlerin tespit edilerek bu sektörlerde uzmanlaşılması düşüncesi yatar. Ancak Imbs ve Wacziarg (2003) tarafından yapılan araştırmaya göre, kişi başına gelir düzeyi ile sektörel yoğunlaşma arasında U biçimli bir ilişki çok kuvvetli bir biçimde tespit edilmiştir. Bu çalışma, ülkelerin gelişmeleri ile birlikte, sektörel yapının giderek karmaşıklaştığını, tarım gibi bazı sektörlerde yoğunlaşmanın azaldığını göstermektedir. Ancak ülkeler, gelişme yolunda belli bir eşiği aştıktan sonra, yeniden bazı sektörlerde bir yoğunlaşmaya gidebilmektedirler. Bu bulgular da, günümüzün gelişmek isteyen ülkelerinin, en iyi performans gösterilen bazı sektörlerde uzmanlaşmak yerine, daha yaygın bir zeminde kapasite geliştirmelerinin önemine işaret eder. Benzer faktör donanımlarına ve kaynaklara sahip ülkeler karşılaştırıldığında, ülkelerin uzmanlaşma alanlarının birbirinden hayli farklı olduğu bulunmuştur (Rodrik, 2004).

İhracat ve yabancı sermaye yatırımlarına sağlanan teşviklerde, bu iki alanın önemli dışsallıklar yarattığı düşüncesi de egemen olmuştur. Ancak araştırmalar bu görüşü destekler nitelikte değildir. İhracatın kendisinin iç piyasalar için yaratacağı olumlu etkilerinden daha çok, şirketlerin uluslararası pazarlarda rekabet etme gücüne sahip olması çok daha önemlidir. Nitekim, Asya ülkelerinin performansında dış ticaretin rolü üzerine daha yakın zamanda yapılan çalışmalar da ihracattan çok dışa açıklığın önemini ortaya koymuştur (Yusuf, 2001).

Kaldı ki günümüzde DTÖ kuralları, ülkelerin ihracat teşvikleri, ithalat sınırlamaları, yerel katkı payı koşulları gibi eskiden uygulanmış olan bazı araçları yasaklamaktadır. Global ekonominin DTÖ tarafından konan kuralları, selektif teşvik politikalarını, geçerliliği tartışmaları bir yana, uygulama olanağı bulmak açısından da arka plana itmiştir.

Dış ticaret ve yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili çalışmaların sonuçları, ülkelerin uzmanlaşmayı tercih etmek yerine, sektörel çeşitlenmeyi artıracak politikalar geliştirmelerinin önemini gösterir. Bunu yapmanın bir yolu, geleneksel olmayan yeni sektörlerle yatırım yapılmasının teşvik edilmesi ise diğer yolu da sektörel çeşitlenmenin önündeki engellerin/piyasaya giriş engellerinin tespit edilmesi ve ortadan kaldırılmasıdır. Geleneksel olmayan yeni sektörlerle yatırım yapılmasının teşvik edilmesi için Hausman ve Rodrik (2003) tarafından önerilen model, girişimci sermayesine dayalı, sadece yeni kurulan şirketler için ve bu şirketler başarılı oldukları sürece uygulanan bir sistemdir. Sektörel çeşitlenmenin önündeki temel sorunun kümelenme dışsallıkları olması durumunda ise, özellikle bazı ölçek sorunları nedeniyle gelişemeyen teknolojiler için devlet eliyle kümelenme bölgelerinin oluşturulmasına destek verilebilir.

Sanayi politikasına ilişkin tartışmalar çoğu kez selektif politika uygulamalarındaki sorunlara dikkat çekmiş ve bu sorunlara rağmen, selektif politikaların seçilen sektörlerde büyümeyi artırmak konusunda kayda değer bir başarısı olmadığını ortaya koymuştur (bir değerlendirme için bak Yusuf, 2001). Hatta bu tür uygulamaların ekonomi yönetiminde ve bürokrasisinde yol açtığı bozulma ve kredi uygulamalarının bankacılık sisteminde yarattığı sıkıntılar 1997 Asya Krizi'ni hazırlayan etmenler arasında yer almıştır. Kriz ertesinde, teşviklerin maliyetinin yararlarının üzerine çıktığı görüşü yaygınlık kazanmıştır.

Teorik olarak tam rekabetçi koşullarda işlemesi durumunda, piyasaların kendiliğinden kazananları ortaya çıkartmasını beklemektense, bu koşulların olmadığı bir ortamda kazanması muhtemel olanları seçmek çok daha akılcı bulunmuştur. Geleneksel yaklaşımda piyasa bozukluklarını gidermek üzere dışsallıkları yüksek müdahalelerde bulunulur. Bu tür müdahalelerde elde edilecek sonuç (hedeflenen sektörlerin yeteri kadar sermaye çekip çekemediği) önemlidir.

Ancak 1980'lerin sonlarına gelindiğinde "kazananları seçmek" ve gümrük duvarları, vergi avantajları ve uygun koşullu kredilerle desteklemek giderek daha az yandaş bulan bir görüş haline gelmişti. Böylece, seçimi piyasanın yapmasına bırakmanın karşısındaki temel argüman tekrar sorgulanır hale gelmiştir. Bir başka ifadeyle, piyasaların tam çalışmadığı, bu nedenle, hükümetlerin piyasa aksaklıklarını dengeleyici önlemler alması gerektiği görüşü yerini piyasa aksaklıklarının belirlenmesi ve giderilmesi görüşüne bırakmıştır. Ekonomik kalkınmanın temel aracı olarak merkezi planlamayı ve kamu yatırımlarını gören eski sanayi politikalarının yerine yeni

yaklaşımında devletin rolü sadece makroekonomik istikrarın sağlanması ve piyasaların etkin çalışması için koordinasyon sağlamak ile sınırlı görülmüştür.

Yüksek büyüme hızlarına ulaşılması için selektif politika uygulamalarına karşı çıkan ve devletin rolünü piyasaların doğru çalışmasını sağlamak ve istikrarlı bir makroekonomik ortam sağlamak olarak tanımlayan neoklasik okula göre dahi, piyasaların çalışabilmesi için kurumsal yapının belirli bazı koşulları sağlaması gerekir. Bunların en başına mülkiyet hakkının korunması gelir. Mülkiyet hakkının etkin korunmadığı, eşit rekabet koşullarının sağlanamadığı, ekonomi dışı (siyasi çıkar, akrabalık ilişkisi vb.) değerlendirmelerin karar alma süreçlerinde etkili olduğu bir piyasa, neoklasik iktisadın temel gereğini yerine getirmez. Bu nedenle, vurgu selektif büyüme politikalarından, büyümeyi teşvik eden bir ortamın yaratılmasına kayarken, bu ortam içinde de kurumsal yapı öne çıkmıştır.

Sanayi politikalarının değişen vurgusu altında, piyasa bozukluklarının önlenmesi temel amaç haline gelirken, varsa hükümetten kaynaklanan idari engellerin tespit edilmesi ve ortadan kaldırılması ağırlıklı bir rol oynamaya başladı.

1.6 Sektörlerin Rolü: Müdahale Ve Teşvik

Neoklasik okulda, ülkeler kaynak dağılımının piyasa tarafından optimum yapıldığı serbest dış ticaret koşulları altında, göreceli rekabet avantajlarına göre üretim yaparlar ve böylece mümkün olabilecek en yüksek büyüme hızına ulaşırlar. Bu yaklaşımda devletin yapması gereken tek şey piyasaların doğru çalışmasını sağlamak ve istikrarlı bir makroekonomik ortam sağlamaktır. Bu okula bağlı iktisatçılar iktisadi kalkınmada devletin sektörler karşısındaki rolünün tarafsız olması gerektiğini kabul ederler. Neoklasik iktisatçılara göre, piyasa bozukluklarını gidermek üzere yapılan devlet müdahalesi, devlet eliyle rekabet ihlallerine ve piyasa bozukluklarına yol açarak çok daha ciddi olumsuzluklar doğurabilir.

Öte yandan, neoklasik iktisat teorisinin bu yaklaşımının arkasında yatan teorik varsayımların gerçek hayatla ilgisinin çok zayıf olması, bu görüşü savunanların pozisyonlarını zayıflatmış, hatta liberalizm yandaşları tarafından dahi, piyasalara müdahale edilebileceği görüşü yaygın kabul görmüştür. Neoklasiklerin savundukları sektörlere eşit mesafede durulması gerektiği görüşünün dayandığı kuramın, etkin çalışan piyasalar, tam rekabet koşulları, teknolojiye, bilgi ve enformasyona eşit erişim imkânları gibi varsayımlarının aslında gerçek hayatta pek de sık karşılaşılmaması, bu varsayımların yol açtığı politika önermelerinin de itibarını zayıflatmaktadır.

Diğer yandan, sanayinin gelişiminin başlangıç koşullarına ve kümelenmeye bağlı olarak birikimli bir şekilde geliştiği, dolayısıyla, zayıf bir sanayi altyapısından, dışsal bir müdahale olmaksızın güçlü bir yapıya dönüşümünün mümkün olmadığı da iddia edilmektedir. Yani eşitsiz gelişim gösteren sanayileşme, geçmiş dönem performansına göre gelişim göstereceğinden, bu eşitsiz gelişim devam edecektir. Bu eğilimin kendiliğinden kırılması mümkün olmadığı için, az gelişmiş bir sanayi yapısına mahkûm olmamanın tek yolu, bu süreci tersine döndürmek üzere devletin müdahale etmesidir (Lall, 2004, s.4).

Asya ekonomilerinin hızlı büyüme hızları ve sanayileşmede elde ettikleri başarının belirleyicileri arasında, bu devletlerin uyguladıkları müdahaleci sanayi politikaları da sayılmaktadır. Belirlenmiş olan bazı sektörleri hedef alan bu yaklaşımda, seçilen sektörlerde verimlilik artar ve bu sektörlerin toplam üretim içindeki payı artar; böylece daha yüksek bir büyüme hızı elde edilir. Seçilmiş sektörlerin büyüme üzerindeki etkisi iki yönlü çalışır: doğrudan etkide bu sektörlerdeki verimlilik artışı hızlanarak büyümeyi artırır yada zaten daha verimli olan bu sektörlerin sektörel dağılım içindeki payı artması nedeniyle büyüme artar. Dolaylı etkide ise, bu sektörlerde üretimin artması, TFF'yi artırır; dışsallıkların yoğun olması durumunda, sektörel bağlantılar kanalıyla diğer sektörlerdeki üretim artışını tetikler.

Sanayi politikası, kalkınmacı devlet anlayışının temel politika aracı olmuştur. Stratejik sektörleri desteklemek için dış ticaret politikası, yatırım politikası, teknoloji ve AR-GE politikaları, mali ve finansal politikalar ve rekabet politikasından yararlanılmıştır. Asya devletleri bu politikaları kullanarak seçilmiş sektörlerle ve ihracata doğrudan ve dolaylı teşvikler sağlamış, planlama teşkilatları ve teknoloji ve AR-GE enstitüleri kurmuş, sanayi ve teknoloji ile ilgili eğitim alanlarına yatırım yapmış ve kısa dönem maliyetlerine karşın sanayinin gelişimi konusunda kamuoyu oluşmasını sağlamışlardır. Bununla birlikte, sanayi politikasına eşlik etmiş olan finansal politikalar, makroekonomik politikalar, eğitim, AR-GE, sosyal güvenlik politikaları, gibi çeşitli alanlardaki politikaların çoğu kez, seçilmiş sektörlerin dışına taşan uygulama alanları olmuştur. Sanayi politikalarına eşlik eden diğer politikaların varlığı, Asya ülkeleri mucizesinin altında yatan temel faktörün, bu durumda sanayi politikalarının başarısının, ayrıştırılmasını olanaklı kılmamaktadır. Diğer yandan, bu ülkelerin anılan dönem içinde TFF artışlarının yüksek olmaması ve büyümenin daha çok beşeri ve fiziki sermaye birikiminden kaynaklanmış olması da, sanayi politikalarının rolünün en azından rakamsal olarak kanıtlanamadığını göstermektedir. Ko-

re ve Japonya’da, sağladıkları makroekonomik istikrar, istikrarlı reel kur, dünya fiyatlarından girdiye erişim imkânı, nispeten rekabetçi işgücü piyasaları, yüksek ve giderek artan eğitim, çok yüksek tasarruf ve yatırım oranları ve çok sayıda yetenekli işadamlarının varlığı altında, selektif sanayi politikaları uygulanmamış olsaydı belki de büyüme, başarılmış olana kıyasla çok daha hızlı olacaktı (Pack 2000).¹⁴ Ancak, teknik ilerlemenin TFV artışı doğurmaması, sektörel politikalarda sanayi ve hizmetler sektörlerinin önemi, AR-GE politikaları ve yenilikçi insan gücünün yetişmesini sağlayacak eğitim politikalarının önemini gündeme getirmiştir.

Sektör seçerek selektif sanayi politikalarının büyüme üzerindeki etkilerini Japonya ve Kore örneklerinden yola çıkarak inceleyen Pack (2000) da, izlenen bu politikaların sanayi sektörünün katma değer artışı üzerindeki etkisinin en çok %1 puan; toplam büyüme hızı üzerindeki etkisinin ise en çok %1/3 puan olabileceğini hesaplamaktadır. Büyüme üzerindeki bu çok kısıtlı etkiye rağmen, bu politikaların makroekonomi yönetiminde yol açtığı sakıncalar ve ikincil plana bırakılmış sektörlerde neden olduğu kayıplar, selektif sektör uygulamalarının çok dikkatle değerlendirilmesini gerektirmektedir. Selektif sektör uygulaması, finans sektöründen dış ticarete kadar bir dizi alandaki politikaları da belirleyerek bu sektörlerdeki yapısal reformların ertelenmesine yol açmıştır. Kaldı ki günümüzde, dış ticarete ve finans sektöründe selektif politikaların uygulama zemininin kalmamış olması da, günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde selektif politikaların etki alanının sırasıyla 1966-85 ve 1960-79 yılları arasında bu politikaları uygulamış olan Kore ve Japonya’ya göre çok daha kısıtlı kalacağını düşündürmektedir.

Bazı ciddi piyasa bozuklukları olması durumunda, toplumsal fayda açısından, bu bozuklukların üstünden gelebilmek amacıyla devlet müdahalesi yapılması, iş dünyası, devlet ve bürokrasi açısından çok makul karşılanan bir yaklaşım olmakla kalmaz, çok sayıda iktisatçının da onayını alır. Ancak, rekabet koşullarının sağlanması, bilgiye eşit erişim imkânları yaratılması noktasından başlayan müdahale, toplumsal fayda açısından, yatırım yapılmayan bazı sektörlerin teşvik edilmesi noktasına kadar da uzanabilir.

Desteklenecek sektörlerin seçim kriterleri konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte, sektörlerin stratejik olarak seçilmesinde bazı genel kabul gören özellikler

(14) Kore’de uygulanan selektif teşvik sisteminin sonuçlarını bir CGE modeli aracılığıyla inceleyen Kwon ve Paik, bu politikalar sonucunda kaynak dağılımının bozulmasının GSYİH’yi azaltıcı yönde olduğunu ve bu azalmanın sermayenin akışkan olmadığı varsayımı altında %1’e yakın, akışkan olduğu varsayımı altında da %3 civarında olduğunu saptamışlardır. (Noland, 2004, s.2)

belirlenebilir. Michalski, Teace, Noland vb araştırmacılara göre, genel olarak, müdahalelerin büyüme üzerinde olumlu etkisinin olması, seçilen sektörün bazı temel özellikleri yerine getirmesine bağlıdır. Bu özelliklerin en başında sektörün ekonominin geri kalanıyla yüksek sektörlerarası ileri-geri bağlantısının olması vardır. Ayrıca, geniş pozitif dışsallıklar içermesi, böylece bu sektörde meydana gelecek iyileşmenin diğer sektörlerle de yayılabilmesi ve ölçek ekonomisi içermesi, yani anlamlı bir büyüklüğü sahip olması gerekir.

Noland (2004) ise bu özellikleri güçlü sektörler arası bağlantı, sektördeki büyümenin diğer sektörlerdeki büyümeye neden olacak biçimde öncü sektör olması ve sektördeki üretim dalgalanmalarının nedeninin o sektörden kaynaklanması, genel makroekonomik problemlerden kaynaklanmaması gerektiği olarak tanımlamaktadır. Eğer ekonomi tam istihdam dengesinde değilse, öncü sektörlerin daha hızlı büyümesi, ekonominin toplamını daha yüksek bir büyüme hızına ulaştırabilir; ancak tam istihdam dengesi durumunda, sektör hedeflemesi sadece kaynak dağılımını etkileyecektir (Noland, 2004, s.5). Noland'ın araştırmasına göre, Kore'nin sanayi politikasında desteklenen dört sektörden sadece biri demir dışı metaller) bu özellikleri yerine getirmektedir.¹⁵

Bazı geleneksel olmayan alanlarda, getiri seviyeleri ve büyük ölçek ekonomisi, özel sektör yatırımlarının gerçekleşmesini engelleyebilir. Bu alanlara yapılacak yatırımların, toplumsal fayda açısından teşvik edilmesi yerinde olabilir. Aralarında Stiglitz'in de olduğu Neoklasik ekol iktisatçıları arasında da, özel sektör tarafından yerine getirilmesinin çok maliyetli olması durumunda devletin bu yatırımları üstlenmesi, hatta bebek endüstriler için koruma sağlaması gerektiğini düşünenler olmuştur. Özellikle Kore ve Tayvan sanayi politikalarını bu amaçla kullanmışlardır (Rodrik, 1995).¹⁶

(15) Noland'ın araştırmasına göre, Kore'de incelenen 26 sektörden bu özellikleri yerine getiren dört sektör ağaç ürünleri, kağıt, petrol ve kömür ürünleri ve demirdışı metallerdir. Kore'de desteklenmiş olan sektörler ise temel kimya, petrol rafinerileri, demir çelik ve demirdışı metallerdir.

(16) Etkin bir sanayi politikası izlemiş; bu amaçla spesifik teşvik politikası uygulamış ve bu uygulamalarında başarılı olmuş bir ülke Kore'dir. Kore'nin 1960'lardan bu yana sanayileşme politikalarına bakıldığında dört dönem göze çarpar:

1. 1960'lar: ihracata dönük sektörlerin teşviki ve beşeri sermayeye yatırım.
2. 1970'ler: kimya ve ağır sanayinin ve teknolojik kapasite gelişiminin teşviki
3. 1980'ler: dış ticaretin liberalizasyonu ve teknoloji ağırlıklı sanayi politikası
4. 1990'lar: globalizasyon ve bilgi teknolojilerinin teşviki IT sektöründe yabancı sermaye yatırımları 1996 yılındaki 64 milyon dolarlık düzeyinden dört yıl içinde 2,7 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. IT sanayinin büyümeye katkısı yıllar itibariyel giderek artmış ve 2000 yılında büyümenin %50,5'ine ulaşmıştır. (Kim 22-23)

Devlet müdahalesinin haklı görüldüğü, özel sektörün yatırım yapmasını anlamlı kılacak getiri oranlarının elde edilebilmesinin bazı çok özel koşullara bağlı olduğu en tipik alan teknolojidir. Yüksek teknoloji kullanımı gerektiren alanlara yatırım yapılabilmesi, öncelikle bu teknolojinin elde edilmesi, bunun için gerekli insan kaynağının oluşturulması, yeni teknolojinin gerektirdiği yeni organizasyonel biçimlerin öğrenilmesi gibi bir dizi maliyeti içerir. Yeni bir sektöre ya da faaliyet alanına girmek ciddi başlangıç yatırımları, özellikle bilgiye erişim, gerektirmesine rağmen, çoğu kez yapılan buluşu rakiplerin izlemesi riskini de içerir. Çoğu kez yeni teknolojilerin öğrenme ve adapte etme maliyeti, teknolojinin kapsamı ve karmaşıklığı ile doğru orantılıdır. Öğrenme maliyetlerinin belirsiz ve yüksek, dışsallıklarının yüksek olduğu durumlarda, piyasa mekanizmaları, yatırımın gerçekleşmesi için yetmeyebilir. Bu durumda, bu yeni sektörleri, bebek endüstrilerin gelişebilmesi için gerekli koşulların yaratılması gerekir.

Bu çerçevede, ulusal düzeyde geniş refah artışı sağlaması muhtemel olan ancak, özel sektörde karar verme sürecinin toplumsal optimumdan daha kısa olması nedeniyle, özel sektör yatırımcısı açısından geri dönüş oranı düşük olan alanlarda yatırımın öncülüğünü devletin yapabileceği kabul edilmiştir. (Teece, 1991) Bu anlamda yapılacak müdahaleler, kümelenme yaklaşımı ile örtüşmektedir. Devletin bu tür müdahalelerde bulunması için genelde kabul görmüş iki kriter vardır:

- Teknolojik buluşların getirisinden yatırımı yapan firmanın yararlanamaması
- Yapılan buluş ya da yer seçimi açısından ilk yatırımın geniş dışsallıklar içermesi durumunda sonradan yapılacak yatırımların kolaylaşp ucuzlaması

Yeni teknolojilerin özellikleri birbirinden hayli farklı olduğu için yeni teknoloji alanlarına yatırım yapılmasını teşvik etmek, yeknesak değil selektif bir teşvik sistemi kullanılmasını gerektirir.

Asya muzicesinin dikkat çeken özelliklerinden birisi de tasarruf ve yatırım oranının yüksek olmasıdır. TFCV hesaplarındaki metodolojik sorun tartışmalarının ardından, politika önerisi olarak yüksek tasarruf oranlarının elde edilmesi ve bu tasarrufların doğru alanlarda yatırımlara yönlendirilmesi gelmiştir. "(Büyüme politikasında) politika üretme sorunu, tam rekabetçi bir piyasayı tekrarlayan muazzam bir optimizasyon problemini çözmek yerine umut vaad eden faaliyetleri yakalamak ve başarılı olmaları için uygun koşulları yaratmaktır: tam rekabetin hüküm sürmediği piyasalarda kazananları yaratmak (hipotetik olarak) tam rekabetçi bir ortamda başarılı olanları seçmeğe kıyasla çok daha makul bir politika seçeneğidir" (Stiglitz, 2001).

Sektör spesifik destek politikalarının sonuç alıcı olması için bazı sonuçlar bulunmuştur (Teece). Teknolojik sınırı yakalamak için yapılan müdahaleler daha başarılı olurken, teknolojik sınıra yakın olan durumlarda daha az başarılı olmaktadır. Bu bulgu OECD çalışması ile de örtüşmektedir. Başarı için gereken bir diğer koşul, devlet politikasının çeşitli alanlarının koordine edilmesi gereğidir. Ayrıca Teece tam yönlendirmenin daha iyi sonuç verdiğini belirtmektedir. Kore örneğinde görülen bu sonucun ortaya çıkmasında, kurumsal kapasite ve teşvik mekanizmasını yöneten ve yönlendiren devlet aygıtının ticari çıkar ilişkilerinden uzak çalışabilmesi önemlidir. Aksi halde, devletin tam yönlendirmesi ciddi yolsuzluklara ve sonuç olarak önemli refah kayıplarına neden olabilmektedir. Teece tarafından altı çizilen bir başka nokta ise temel ve jenerik araştırmanın desteklenmesi gerektiğidir.

Ancak ister belli sektörlerin belirlendiği bir sanayi politikası, isterse tüm sektörlerle eşit mesafede duran tarafsız/yatay bir politika seçimi yapılsın, her iki halde de politikanın uygulandığı kurumsal yapı önem kazanmaktadır.

Başta Kore olmak üzere, selektif müdahale politikalarının sonuçları üzerine yapılan araştırmalar ise, bu müdahaleleri haklı çıkartmamaktadır. Uygulamada bu politikanın yol açtığı sorunlar olarak aşağıdakiler belirtilmektedir:

- Kaynakların etkin dağılımından uzaklaşılması
- Davranışsal değişiklikler (risk değerlemesinin bozulması, yozlaşma ve yolsuzluk)
- Piyasa sinyallerinin bozulması
- Bu politikaların bir kez uygulamaya başlandıktan sonra vazgeçilmesinin politik olarak çok zor olması¹⁷

Hatta, yüksek getiri oranı, uygun olmayan teşviklerin, alternatif maliyetlerinin çok yüksek olmasına neden olabilir. Bu tür müdahalelerin hedeflenen sektörlerde verimlilik artışı sağlamadığı, hatta, yanlış seçimler sonucu kaynakların yanlış dağılımının GSYİH üzerinde azaltıcı etki yaptığı; bu etkinin de sermaye mobilitesinin olmadığı durumlarda %1, sermaye mobilitesi olan durumlarda ise %3'e kadar çıkabildiği gösterilmiştir. (Noland, 2004)

(17) Kore farklı dönemlerde, değişen koşullara göre, büyümenin motor gücünü oluşturacak sektör seçimini farklılaştırmış ve yatırımların bu sektöre yönlendirilmesi için aktif bir teşvik politikası uygulamıştır. Kore'nin sektör seçimlerini farklılaştırma imkânı bulmasında, büyük rol oynamış faktörlerden birisi de Kore'de ekonomik bürokrasinin yapılması ve devletin iş dünyası ile ilişkilerinde sahip olduğu bağımsız hareket etme kabiliyeti olmuştur. (Kim, Rodrik)

Sektör spesifik teşvik politikalarında dikkate alınması gereken bir nokta da kaynak dağılımındaki sorunun nedenidir. Kaynak dağılımındaki sorun, kaynakların sektörler arasında dağılımından kaynaklanıyorsa, sektör spesifik müdahale politikaları için bir zemin olduğu kabul edilebilir. Ancak dağılım problemi, sektörlerden değil, firmalar arasında ise, piyasa mekanizmalarının etkin çalışmasına ağırlık veren bir yaklaşım daha uygun olacaktır. Nitekim, gerek OECD çalışmaları gerekse Teace sorunun sektör düzeyinde değil, firma düzeyinde olduğunu ortaya koymuştur.

OECD ülkeleri arasında yapılan bir çalışma, kaynakların sektörler arası dağılımının verimlilik performansı üzerindeki etkisinin, sektör içi etkiye oranla sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu da, ürün piyasalarında rekabetçi yapının varlığı, işgücü piyasalarının yapısı ve şirketler kesiminin yenilikçilik performansı gibi unsurların öne çıkması anlamına gelmektedir. Türkiye için yapılan çalışmalarda, şimdiye kadar izlenmiş teşvik politikalarının kaynakların sektörler arasındaki dağılımının büyümeyi artırıcı değil, tersine düşürücü yönde olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalar, stratejik sektör belirleme ve teşviklerin bu belirlenmiş sektörlerle kanallize edilmesinin istenenin tersine sonuçlar verebileceğine işaret etmektedir.

1.7 AB Lizbon Stratejisi

Lizbon Stratejisi, AB'nin büyüme ve rekabet gücü kazanma hedefiyle oluşturduğu stratejidir. 23-24 Mart 2000 tarihinde Lizbon'da düzenlenen özel bir toplantıda Avrupa Birliği, küreselleşmeden ve bilgiye dayalı yeni bir ekonominin yarattığı fırsatlardan kaynaklanan büyük değişim sürecinde ortaya çıkan avantajlardan eksiksiz yararlanmak üzere kendine, önümüzdeki on yıl için yeni bir stratejik hedef koymuştur. Bu hedef, *daha çok sayıda ve daha iyi iş ve daha büyük toplumsal bütünleşmeyle sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirebilecek, bilgiye dayalı dünyanın en rekabetçi ve dinamik ekonomisi durumuna gelmek* olarak belirlenmiştir.

Geniş bir çerçeveden bakıldığında, Lizbon stratejisi, 90'lı yıllardan bu yana AB'nin özellikle ABD karşısında yaşadığı verimlilik ve dolayısıyla rekabet edebilirlik sorununa cevap verecek bir toplumsal ve ekonomik dönüşüm projesi olarak değerlendirilmelidir. Mevcut yapıda, finansal piyasaların entegrasyonunun ve iç pazar uygulamalarının henüz tamamlanamamış olması, yaşlanan nüfus, katı işgücü piyasası, sürdürülebilirlikten uzak sosyal güvenlik sistemi, büyük işletme yapılanmalarının doymuş bir piyasada gerekli esnekliği gösterememesi, girişimciliğin yaygınlaşmasına elverişli ortamın üretilmemesi, inovasyon ve araştırmada arzu edilir düze-

yin yakalanamaması, nitelikli araştırmacı açığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) üniversite ve iş dünyasında yeterince kullanılmaması vb. gibi faktörler uzun dönemli sürdürülebilir bir büyümenin, istihdamdaki artışın ve toplumsal bütünlüğün önündeki engeller olarak ortaya çıkmaktadır.

AB'nin rekabet edebilirliğini ve büyüme potansiyelini güçlendirmek ve 2010 yılı hedefine ulaşmak üzere genel bir strateji önerisi olan Lizbon stratejisi, ilk andan itibaren belirlediği niceliksel hedeflerle de dikkati çekmektedir. 2010 yılı için %70'lik istihdam ve %3'lük ortalama büyüme oranı hedef olarak gösterilmiştir.

Lizbon stratejisi, aşağıda özetlenen hedefleri amaçlamıştır:

- Herkese açık bir bilgi toplumu
- Avrupa Araştırma ve Yenilik Alanının oluşturulması
- İç pazarın tümüyle işler hale getirilmesi için gerekli olan ekonomik reformlar
- Finansal piyasalarda etkinlik ve entegrasyon
- KOBİ'lerin kurulması ve gelişmesi için uygun ortam yaratılması ve işletmeler için yasal yükümlülüklerin sadeleştirilmesi yoluyla girişimciliğin güçlendirilmesi
- Çalışabilir nüfusu işe döndürmek, vasıfları yükseltmek ve sosyal güvenlik sistemini modernleştirmek yoluyla sosyal içermenin sağlanması
- Sürdürülebilir gelişme

Ancak çok iddialı olan Lizbon Stratejisi, geçen beş yılda amaçladıklarının pek azını gerçekleştirebilmiştir. Ulusal düzeyde ve Birlik düzeyinde konulan hedeflere ulaşılma performansı yetersiz kalmış, ülkeler arasında ciddi performans farklılıkları görülmüştür. Bu farklılıklar ve uygulamada istenen sonuçların alınamaması Wiw Kok başkanlığında hazırlanan raporda da vurgulanmıştır. AB Komisyonu'nun Ara Dönem Değerlendirmesi Lizbon Stratejisi'nin yenilenmesini öngörmektedir.

AB Komisyonu'nun Ara Dönem Değerlendirmesi'nde Avrupa'nın performansının rakiplerine göre geri kaldığı ve hali hazırdaki eğilimlerin devam etmesi halinde, gelecek 10 yıllarda, Avrupa'da büyümenin yarı yarıya azalarak yılda %1 düzeyinde kalacağı belirtilmiştir. Rakiplerde verimlilik daha hızla artmış ve AR-GE'ye daha fazla kaynak aktarılabilmektedir. Bu nedenle, ekonomide ve toplumda gelecek dönem eğilimlerinin daha iyi öngörülebilmesi ve yönetilebilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Avrupa'nın dünyadaki yeri ve global eğilimlerle baş edebilmesi için büyümenin mutlaka hızlandırılması gerekmektedir. Büyümenin temel belirleyicileri de, hem yaş-

lanan nüfus hem de gençler için istihdamın artırılması olmalıdır. Bu nedenle Komisyon, Lizbon Stratejisi'nin büyüme ve istihdam konularına odaklanması gerektiği görüşündedir. Lizbon Stratejisi'nin iki temel hedefi sürekli ve daha yüksek büyüme sağlamak ve daha çok sayıda ve daha iyi iş yaratmak olarak belirlenmiştir. Bu odaklanmanın, daha önce belirlenmiş çok sayıda hedef ve zaman zaman bu hedefler arasında çakışma olmasının yarattığı olumsuzlukları gidereceği düşünülmektedir. Ayrıca bu hedeflerin, Avrupa sosyal modeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile de uyumlu olduğu, hatta Birliğin daha geniş ekonomik, toplumsal ve çevresel hedeflerinin de ancak bu yolla mümkün olacağı düşünülmektedir. (COM (2005) 24 s.13)

Lizbon Stratejisi'nde istihdam ve verimlilik

Lizbon Stratejisi'nin yenilenmesinde sürekli ve daha yüksek büyüme sağlamak ve daha çok sayıda ve daha iyi iş yaratmak olarak belirlenmiş olan iki temel hedef, vurgunun verimlilik artışından ziyade işgücü artışı üzerinde olduğunu düşündürmektense de, raporda verimlilik ve istihdama eşit ağırlık verildiği belirtilmiştir. Lizbon stratejisinin orijinal haline göre, ABD ile verimlilik farkının açılması ile birlikte Avrupa sosyal modeli üzerindeki vurgunun kısmen hafiflediği ve verimliliğe daha büyük bir önem verildiği görülmektedir. Yapılan değerlendirmede, AB'nin verimlilik yarışında geride kalmasının en büyük rekabet sorunu olduğu tespit edilmekte ve ekonominin temel tüm sektörlerinde verimlilik artışının sürekli kılınması gerektiği vurgulanmaktadır. Lizbon'un ilk halinde çok sayıda hedefin belirlenmiş olması, verimlilik artışlarını sağlayacak düzenlemelerin yapılmasını engelleyerek verimlilik artışını olanaksız kılmıştır. Yeni stratejide, yapısal reformların vurgusu artırılmıştır. Komisyon raporunda ABD'de yaşanan istihdam yaratmayan büyüme olgusundan kaçınılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda, uzun süredir işsiz olanların ve düşük beceri seviyesindekilerin yeniden işe dönmesiyle, verimlilik artışının hızlandırılması birbiriyle çelişmektedir. Bu çelişkinin üstesinden gelinmesinin tek yolu beşeri sermayeye yapılan yatırımların artırılması ve bilgi, yenilikçilik ve eğitime daha fazla kaynak ayrılmasıdır. Böylece, verimlilik ve istihdam artışları birbiriyle çelişir olmaktan çıkacaktır. Bu nedenle, Lizbon'un yeni versiyonunda bilgi toplumu amacı, tek başına bir amaç olmaktan ziyade, daha çok ve daha iyi iş amacıyla daha iyi bağlanmıştır.

Lizbon stratejisinin daha yüksek ve sürekli büyüme hedefi, ürün piyasası düzenlemeleri ile, daha çok iş hedefi ise, işgücü piyasası düzenlemeleri ile gerçekleştirilecektir. Strateji somut olarak işgücüne katılım oranının artırılmasını hedeflemek-

tedir. Üye devletler, Ulusal Lizbon Stratejilerine 2008 ve 2010 yılları için ulusal istihdam oranı hedefleri koyacaklardır (COM (2005) 24 s.27).

Lizbon stratejisi çerçevesinde hizmetler sektöründe Tek Pazarın tamamlanmasının, orta vadede, GSYİH büyüme hızına %0,6 artış, istihdam seviyesine ise %0,3 artış sağlayabileceği, AR-GE yatırımlarının mevcut %1,9'luk seviyesinden %3 seviyesine çıkmasının ise 2010 yılında GSYİH'ye %1,7 katkı sağlayacağı hesaplanmıştır (COM (2005) 24 s.29).

Lizbon Stratejisi'nde makroekonomik politikalar

Sürekli yüksek büyümenin ve iş yaratmanın önkoşulu olarak elverişli makroekonomik ortam belirtilmektedir. Bu ortamı sağlamak için istikrar odaklı makroekonomik politikalara ve bütçe politikalarına devam edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Makroekonomik politikaların, Lizbon'un orijinal halinde daha geniş bir yer aldığı görülmektedir. Yeni stratejide ise bu vurgu azalmış, ancak Tek Pazarın tamamlanması, Birlik içinde ve dışında açık ve rekabetçi piyasaların gelişimi, başta enerji ve finansal hizmetler olmak üzere kilit sektörlerde rekabetin önündeki engellerin tespit edilerek kaldırılması, ulusal ve Birlik düzeyinde düzenleyicilerin iyileştirilmesi gibi rekabeti geliştirecek kurumsal çerçeveye verilen ağırlık artmıştır.

Lizbon Stratejisi'nde sektörlerin rolü

Lizbon'un ilk versiyonuna oranla, yeni stratejide sektörlerle vurgunun da arttığı görülmektedir. Ekonomide daha derin ve hızlı bir yapısal uyum süreciyle birlikte, kaynakların Avrupa'nın rekabet avantajı olan sektörlerine akacağı belirtilmiştir. Daha rekabetçi sektörlerle dönüşümün kolaylaştırılması, Lizbon stratejisinin yenilenmiş halinde başarı için gerekli görülmüştür (COM (2005) 24 s.14).

Sektörel politikalar, özellikle AR-GE politikaları açısından önemli olan bir konudur, söz konusu sektörde teknolojik gelişimin düzeyidir. Belli bir sektörde, teknolojik gelişmişlik düzeyi ne kadar en iyi uygulamaya yakınsa, o sektörde, daha çok büyüme ancak yenilikçilikle sağlanabilir. Teknoloji seviyesi nispeten geri sektörlerde ise, teknolojinin taklit edilmesinin sağlayacağı pozitif etki çok yüksektir.

Yeni Lizbon Stratejisi'nde, ekonomide ve teknolojide liderlik için, Avrupa'nın güçlü bir sanayi yapısına sahip olması ve özellikle teknolojik potansiyelinden doğru yararlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak sanayi sektörlerinde gelişimin temel motoru piyasa güçleri olacaktır. Araştırma, regülasyon ve finansman kısıtları

alanlarında ortak hareket imkanı, Üye ülkelerin tek başlarına mücadele edemedikleri piyasa aksaklıklarının üstesinden gelinmesine imkan verecektir. Toplumsal yararın özel sektörün elde edeceği faydadan fazla olduğu durumlarda (Galileo projesi, aeronautics, hidrojen enerji üretimi gibi) kamu-özel sektör ortaklıkları, Avrupa ekonomisi çapında sonuçların ortaya çıkması açısından faydalı olacaktır (COM (2005) 24 s.24).

Lizbon Stratejisi'nde teşvikleri rolü

Lizbon Stratejisi'nin yenilenmesinde, AB'de teşvikleri düzenleyen Devlet yardımları mevzuatı da eleştiriye tabi tutulmuştur. AB rekabet politikası, Avrupa'da piyasaların rekabetçi olmasına ve böylece verimlilik artışına büyük katkı yapmıştır. Buna rağmen bazı önemli sektörlerde hâlâ piyasaların rekabetçi işleyişi sağlanamamıştır. Bu nedenle Üye ülkelerin, yüksek büyüme potansiyeli olan sektörlerdeki piyasa aksamalarını tespit etmek ve yenilikçiliğe destek olmak üzere devlet yardımlarını azaltmaları ve yeniden şekillendirmeleri önerilmektedir. Bu çerçevede 2005 yılında AB Devlet Yardımları rejiminde köklü değişiklikler yapılması gündeme getirilmiştir. Devlet yardımları rejiminin, toplum için dışsallıkların güçlü olması durumunda rekabet korunurken kamu kaynaklarından daha fazla yararlanılmasına imkân sağlaması ve sonuçta araştırma ve buluşun genişlemesi amaçlanmaktadır. Lizbon'un eski haliyle, yeni kurulan yenilikçi şirketlere yeterli ölçüde risk sermayesi sağlanamamış olması da dikkate alınarak, finansman imkanlarına ve risk sermayesine erişim ve AR-GE için kamu finansman imkanlarının artırılması hedeflenmektedir (COM (2005) 24 s.17,19,22).

Lizbon Stratejisi'nde kurumların rolü

Lizbon Stratejisi'nde kurumlar, herhangi bir ulusal stratejiden çok daha büyük bir ağırlığa sahiptir. Özellikle 2005 yılında yapılan revizyonda, gerek Lizbon'un çalışması için öngörülen kurumsal çerçeve, gerekse konulan yüksek büyüme ve daha çok istihdam hedeflerinin gerçekleştirilmesi için yapılması gereken düzenlemeler büyük bir ağırlığa sahiptir. Bu anlamda, Lizbon stratejisi, literatürde giderek daha fazla ilgi çeken büyüme sürecinde kurumların rolü konusunda ilginç bir deney oluşturmaktadır. Stratejide hem ürün piyasaları için hem de işgücü piyasaları için çok sayıda düzenleyiciye yer verilmiştir. Stratejinin yeni versiyonunda Avrupa'nın yatırım ve istihdam için cazibesinin artırılması amacıyla oluşturulan eylem planında, rekabet politikası, devlet yardımları, tüketici hakları, yatırımların önündeki id-

ri ve teknik engeller, Topluluk patenti, altyapının modernizasyonu, regülasyonların iyileştirilmesi gibi kurumsal yapıya ilişkin düzenlemeler dikkati çekmektedir. Stratejinin yüksek büyüme hedefi için ürün piyasalarındaki düzenlemelere dikkat çekilirken, daha fazla iş için işgücü piyasaları düzenlemeleri önerilmektedir. Bu çerçevede Avrupa İstihdam Stratejisinin yenilenmesi, üye ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerini modernize etmeleri, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi, daha iyi eğitim ve beceri geliştirme yatırımları yapılması gibi politikalar önerilmektedir.

Lizbon stratejisi, 2000 yılında açıklandığında, stratejinin hayata geçirilmesi için mevcut süreçlerin iyileştirilmesi ve bu iyileşmenin etkin bir şekilde izlenmesi kararlaştırılmış ve bu amaçla, üye ülkelerin tedricen kendi politikalarını geliştirmelerine yardımcı olacak şekilde yeni bir "açık koordinasyon yöntemi"¹⁸ tasarlanmıştı. Açık koordinasyon yöntemi, üye ülkelere, Lizbon stratejisinin hedeflerine ulaşmak konusunda oldukça geniş bir hareket alanı bırakmakta ancak bunun karşılığında ulusal reform politikalarının yıllık olarak Komisyon tarafından kapsamlı bir değerlendirmeye tabii olmasını gerektirmekteydi. Ancak, Lizbon stratejisinin hayata geçirilmesinde karşılaşılan zorluklardan bir tanesi de bu takip mekanizması olmuştur. Sonuçta 28 temel amaç ve 120 alt amaç için 117 farklı gösterge üzerinden yapılan takip, 25 Üye ülkenin 300 yıllık raporu ile okunması, takip edilmesi ve değerlendirilmesi mümkün olmayan bir yapı ortaya çıkmıştır. 2005 yılında yapılan yenileme sırasında, Lizbon stratejisinin işlemesi için kurumsal yapı da yeniden tasarlanmış, bu çerçevede, Üye ülkelerin, Avrupa Parlamentosu'nun, Avrupa Konseyi'nin, AB Komisyonu'nun görev ve sorumlulukları net olarak tariflenmiştir. Stratejinin hayata geçirilmesinde zaman planları, sosyal partnerlerin üzerine düşen roller ve kamuoyunun bilgilendirilme ve sürece dahil edilme yolları da ayrıca belirtilmiştir.

(18) Bu yöntem şunları içermektedir:

- Birlik için, üye ülkelerin kısa, orta ve uzun vadeli hedeflere ulaşmak için hazırladıkları spesifik zaman planlarıyla birleştirilmiş kılavuzların saptanması;
- gerekli olduğu yerlerde, en iyi uygulamaların karşılaştırmakta araç olarak kullanmak üzere, farklı üye ülkelerin ve sektörlerin ihtiyaçlarına tam olarak cevap veren ve dünyada en iyi olanı ölçü alan nicel ve nitel göstergelerin ve seviyeleme esaslarının oluşturulması;
- ulusal ve bölgesel farklılıkları hesaba katan önlemler olarak ve spesifik hedefler saptayarak, söz konusu Avrupa kılavuzlarının ulusal ve bölgesel politikalara aktarılması;
- karşılıklı öğrenme süreçleri olarak düzenlenen periyodik izleme, değerlendirme ve denk gözden geçirme çalışmaları

1.8 AB'nin Devlet Yardımları Politikası*

AB'de teşvikler rekabet politikası ve devlet yardımları altında düzenlenmektedir. Bu yapıda devlet yardımları, ancak **rekabeti ve ticareti olumsuz yönde etkilemediği ve Topluluğun tümünün çıkarına olduğu durumlarda** kullanılabilir. Dolayısıyla yardım esasta "yasak" olup, istisnai durumlarda onay alınmaktadır.¹⁹ Avrupa Birliğinde devlet yardımlarının denetimi, adil rekabet ortamının oluşturulmasının ana şartı olarak göze çarpmaktadır. Bu çerçevede AB'de devlet yardımlarının denetimi için uluslararası bir mekanizma kurulmuştur.

Roma Anlaşması'nın 87. maddesinin 1. paragrafına göre: *"her türlü şekilde verilen ve bazı teşebbüslere veya bazı malların üretimine avantaj sağlamak suretiyle rekabetin bozulmasına veya bozulması tehdidine yol açan yardımların, Üye Devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, ortak pazarın düzenli işleyişi ile bağdaşmayacağı"* kabul edilmiştir. Burada yardımın kaynağından ve etkisinden bahsetmekte, ancak yardımın bir tanımını veya yasakladığı yardım tiplerinin bir listesi yapılmamaktadır. Ancak uygulamada, devlet veya devlet yetkili kurumları tarafından, bazı işletmelere herhangi bir karşılık talep etmeksizin veya talep edilen karşılık edilen faydanın gerçek değerini yansıtmaksızın sağlanan tüm avantajların devlet yardımı olarak kabul edildiği görülmektedir.

Devlet yardımlarının izlenmesi ve denetlenmesi için kabul edilmiş kriterler şöyle sayılabilir:

1. Devlet kaynaklarının transferi (ulusal, bölgesel ve yerel otoriteler ile kamu bankaları, vakıflar, kamu tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlar vd.)
2. Yardımın kullandırılan kuruluşa ekonomik avantaj sağlaması
3. Seçicilik (tüm bölgesel ve sektörel yardımlar ile, yardımı veren kuruluşun herhangi bir seçim kriteri kullandığı tüm durumlar)
4. Ticaret ve rekabet üzerinde etkisi (Yardımın (çok küçük miktarlar hariç) üye ülkeler arasındaki ticaret ve rekabeti etkilemesi)

(*) Bu bölüm TÜSİAD Rekabet Çalışma Grubu dokümanlarından hazırlanmıştır.

(19) Devlet Yardımlarına ilişkin kurallar Topluluğu Kuran Antlaşma'nın 87-89. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu kurallar GATT Sübvansiyonlar Anlaşmasına da uygun kurallardır. Bu konudaki AB Hukuku, Antlaşmadaki temel kurallar dışında, bir dizi tüzük, direktif ve kararlardan, içtihat kararından ve hayli kapsamlı bir ikincil mevzuattan (Komisyon genelgeleri) oluşmaktadır. Söz konusu mevzuat, esas itibarıyla, yardımın Komisyona bildirim prosedürleri, AB'de geliştirilen rekabeti bozmayan yardım türleri, bölgesel yardım eşikleri, özel kurallara tabi hassas sektörler, yardım yoğunlukları, ihmal edilebilir yardım tutarları (de minimis) gibi konulara ait yasal düzenlemeler ve yatay yardım mevzuatı ile kamu kesiminden KİT ve özel sektöre aktarılan kaynakların saydamlığını sağlamayı amaçlayan düzenlemelerden oluşmaktadır.

Roma Anlaşması'nın 87(1) maddesine göre, yukarıda sayılan dört koşulun gerçekleşmesi ortak pazara aykırı kabul edilmektedir. Ancak Anlaşmanın 87(2) ve 87(3) maddeleri bazı istisnalar tanımlamaktadır. Bu istisnai koşullarda üye ülkeler Komisyon'un ön onayını almaksızın belirtilmiş yardımları verebilirler.

AB'de bu tür yardımlar 3 gruba ayrılmaktadır:

1. Bölgesel kalkınma amaçlı yardımlar: Bölgesel yardımlar AT Anlaşması md.87/3a ve md. 87/3c kapsamında değerlendirilmektedir. AB ortalamasına oranla dezavantajlı olan bölgelere md.87/3(a) kapsamındaki yardımların verilebilmesi için AB'nin NUTS II (Nomenclature of statistical territorial units/ İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması) kriterlerine göre değerlendirme yapılmaktadır. Bu çerçevede, satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başı GSYİH'nin son üç yıl içerisinde AB ortalamasının %75'inden düşük olan NUTS II seviyesindeki bölgeler Madde 87/3(a) kapsamında yardımdan yararlanabilir coğrafi alanlardır. AT Anlaşması md. 87/3(c) kapsamındaki bölgeler ise *üye ülkenin ulusal kriterlerine* göre oluşturduğu önerisi üzerine Komisyon tarafından belirlenir.
2. Genel amaçlı yardımlar (Yatay Yardımlar): Genel amaçlı yardımlar 6 temel kategoride incelenmektedir:
 - Küçük ve orta boy işletmelere verilen yardımlar
 - Araştırma geliştirme yardımları
 - Çevre koruma yardımları
 - Zor durumdaki şirketleri kurtarma ve yeniden yapılandırma yardımları
 - İstihdam yardımı
 - Eğitim yardımı
3. Spesifik/ sektörel amaçlı yardımlar: AB politikaları çerçevesinde, ciddi ekonomik zorlukların yaşandığı demir çelik, motorlu taşıtlar, sentetik elyaf, gemi inşa, gibi hassas kabul edilen sektörlerle ilişkin devlet yardımları hakkında özel kurallar belirlenmiştir. Tarım ve balıkçılık ile ilgili kurallar ise daha farklı düzenlemelere tabidir. Ulaştırma sektöründe, Devlet Yardımları mevzuatı kara ulaşımında genel olarak geçerli olmasına karşılık, ulaşım araçlarının yardım alamaması ve de minimis kuralı dışında tutulması gibi bazı istisnalar da vardır. Demiryolu, deniz taşımacılığı ve su yolları taşımacılığı alanlarında ise farklı kurallar uygulanmaktadır.

Komisyon AT Anlaşması md.87-89 düzenlemeleri çerçevesinde üye devletlerin yardım uygulamalarını kontrol etmekte ve izlemektedir. Dolayısıyla, tahsisi öngörülen tüm devlet yardımlarının öncelikle Komisyon'a bildirilmesi ve Komisyon bildirilen tasarıyla ilgili kararı alıncaya kadar, ilgili işletmelere devlet yardımı sağlanmaması gerekmektedir.

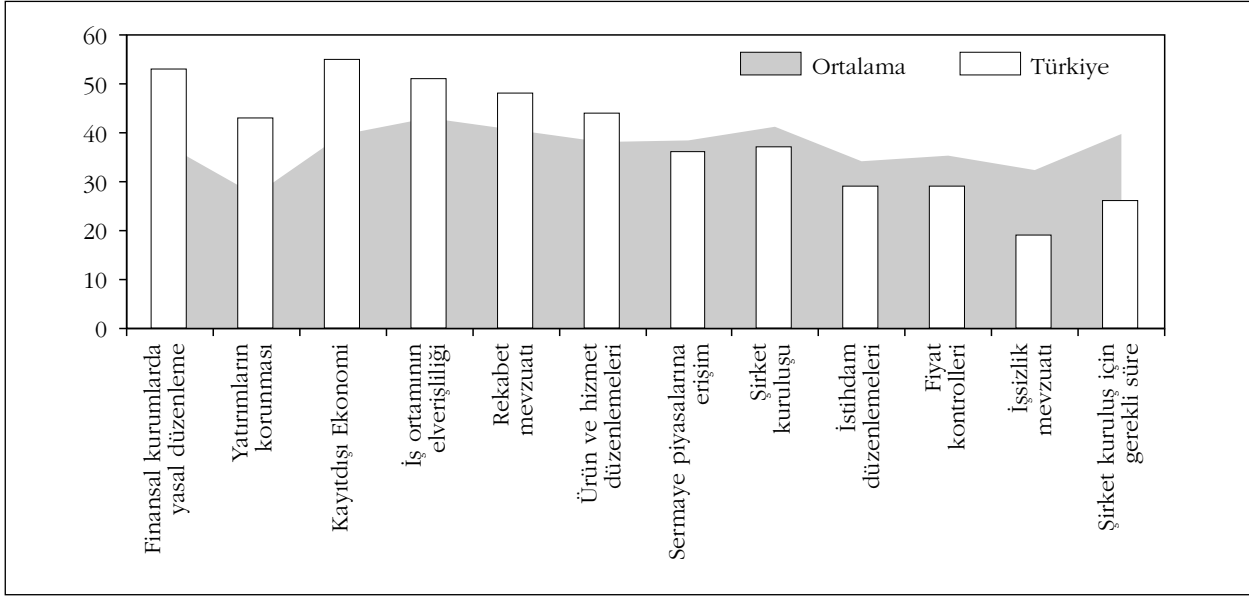
Ancak, Komisyon, KOBİ'lere verilen yardımlar, istihdam yardımları, eğitim yardımı ve *de minimis* kuralına ilişkin olarak bir dizi grup muafiyet tebliği çıkartmıştır. Söz konusu tebliğlerdeki şartları karşılayan devlet yardımlarının Komisyon'a bildirilmesine ve Komisyon'dan izin alınmasına gerek yoktur. Bunlar hakkında hazırlanacak bir bildirinin 20 gün içinde Komisyon'a verilmesi yeterlidir. 3 yıllık bir süreçte 100.000 Euro'yu geçmeyen devlet yardımlarına ilişkin olan *de minimis* tebliğinde belirlenen şartları yerine getiren yardımlar için söz konusu bildiriye dahi gerek yoktur. Komisyon kararına aykırı bir durumun ortaya çıkması durumunda, yardımı kullanmış olan hak sahiplerinden tazmin edilmektedir.

Tablo 1.5 Yeni Üye Ülkelerde Yatay Amaçlı ve Sektörel Devlet Yardımları, 2000-2003 ⁽¹⁾

	EU-15		Yeni üye ülkeler	
	milyon €	%	milyon €	%
Yatay Amaçlı Yardımlar	24.711	73	1.229	22
R&D	5.179	15	102	2
Çevre	5.283	16	133	2
KOBİ	4.857	14	127	2
Ticaret	318	1	13	0
İstihdam	838	2	218	4
Mesleki eğitim	562	2	73	1
Kültürel Mirasın korunması	510	1	39	1
Doğal Afetler	33	0	3	0
Risk Sermayesi	18	0	1	0
Bölgesel Yardımlar	7.115	23	520	9
Sektörel Yardımlar	9.294	27	4.425	78
İmalat	1.138	3	1.470	26
Gemi yapımı	485	1	87	2
Çelik	9	0	246	4
Motorlu Taşıtlar	18	0	58	1
Kömür	5.432	16	1.373	24
Diğer İmalat-dışı	773	2	32	1
Finansal Servisler	1.836	5	1.534	27
Diğer Servisler	115	0	15	0
Tarım, Balıkçılık ve Ulaşım dışı				
Toplam Yardımlar (milyon €)	34.005	100	5.654	100
Devlet Yardımlarının GSYİH'ye Oranı (%)		0,39		1,42
Kişi başına Düşen Devlet Yardımı (PPS)	94		150	

(1) Kaynak: DG Competition and Eurostat.

Şekil 1.6 Rekabet ve düzenlemeler (Türkiye ile Seçilmiş Ülkelerin Karşılaştırılması)

Kaynak: IMD, 2004

Kontrol grubu: Çek Cumhuriyeti, Estonya, İspanya, Kore, Macaristan, Meksika, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Yunanistan

1.9 Sonuç

Türkiye'nin yapısal dönüşümünü tamamlaması ve 2000-2001 krizlerinin ardından başlatmış olduğu orta vadeli yeni bir büyüme atağını sürdürebilmesi, böylece AB'ye üyeliğin gerçekleşmesi muhtemel olan 2015 yılı civarında, kişi başına gelirini, AB kişi başına gelir ortalamasına yaklaştırması, büyüme konusuna kapsamlı, bütüncül, ve toplumsal mutabakatın sağlanmış olduğu yeni bir bakış açısını gerektirmektedir. Böyle bir bakış açısı için, diğer ülkelerin deneyimleri bazı çok kıymetli ipuçları sağlamaktadır. Aşağıda, Türkiye'nin gelecek 10 yıl boyunca yüksek büyüme hızlarını sürekli kılabilmesi için bu bölümden çıkartılabilecek bazı derslere yer verilmektedir.

1. Yoksul ve zengin ülkeler arasındaki gelir farkı bazı ülkeler için kapanırken bazıları için açılmaktadır. Bu nedenle, yakınsama süreci otomatik bir süreç olarak alınmamalı, gelir farklılıklarının azaltılabilmesi için belli bir strateji izlenmelidir.

2. Sadece faktör birikimlerine dayalı büyüme süreçlerinin doğal sınırları dikkate alınarak teknolojik ilerleme ve verimlilik artışlarının sürekli kılınması konusuna önem verilmelidir.
3. Türkiye’de istihdama katılım oranının düşüklüğü (özellikle kadın nüfusta daha da düşük), işsizlik oranının yüksekliği ve gelişme ile beraber tarım kesiminden boşalacak işgücünün istihdamı dikkate alındığında, Türkiye’deki büyüme sürecinin hem verimlilik artışı, hem de istihdam artışı üzerine kurulu olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.
4. Doğru makroekonomik politikalar, özellikle fiyat istikrarı, etkin para ve maliye politikaları, serbest dış ticaret politikaları ile büyüme hızı arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu nedenle, makroekonomik politikaların öngörülebilirliği, istikrarı ve büyümeyi destekleyici olması gerekmektedir. İstikrarlı ekonomik büyüme için uygulanması gereken makroekonomik politikaların ne olduğu konusunda, dünya çapında, artık geniş bir mutabakat sağlanmıştır.
5. Ancak, doğru makroekonomik politikaların hangi kurumsal çerçeve içinde uygulanması gerektiği konusunda henüz olgunlaşmış bir mutabakat bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kurumsal yapının büyümenin başlangıç koşulları ve sürekliliği üzerindeki etkisine gereken önem verilmelidir.
6. Toplumsal gelir düzeyinin artırılmasının ön koşulu, piyasa mekanizmasının etkin çalışmasının sağlanması, aktörler arasında gerekli rekabetçi yapı ve adil ortamın oluşturulmasıdır. Bu amaçla, piyasa dışı, ancak piyasaların içinde çalıştığı çerçevenin etkinliği sağlanmalıdır:
 - yargı sistemi etkinleştirilmeli,
 - mevzuatın yeknesak uygulanması ve öngörülebilirliği sağlanmalı,
 - kamu yönetiminde ve yerel otoritelerde alınan kararların sürekliliği sağlanmalı, kontratların bağlayıcılığı gözetilmeli,
 - adil bir rekabet ortamı ve piyasalarda rekabetçi bir yapı ve işleyiş sağlanmalı,
 - fikri mülkiyet hakları etkin korunmalıdır.
7. Kurumsal yapılar arasında, ekonomiyi düzenleyen kurum ve kuralların, ekonomik büyüme ile arasında ilişkinin önemi her geçen gün daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkartılmaktadır. Devlet kontrolünün ağırlığı, girişimciliğin önündeki engeller, ticaret ve yatırımların önündeki engeller, büyümeyi kısıtlamaktadır.

8. Türkiye mutlaka yatırım ortamını iyileştirmeli ve ürün, işgücü ve finans piyasalarında idari engelleri azaltıcı bir program uygulamalıdır. Diğer ülkelerde bu alanda hayata geçirilen çok kapsamlı reform programları yanında, Türkiye'nin Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) vasıtasıyla uygulamakta olduğu reform süreci çok zayıf kalmaktadır.
9. Geçmişte hızlı büyüme performansı göstermiş olan bazı ülkeler tarafından kullanılmış olan selektif politikaların bugünkü uluslararası ekonomik düzende uygulama imkânı yoktur. Stratejik sektör seçimi üzerine kurulmuş olan selektif politikaların uygulama başarıları da tartışma konusudur.
10. Selektif politika uygulamalarının içerdiği teşvik sistemleri, kaynakları etkin dağılımından uzaklaşması, piyasa sinyallerinin bozulması, davranışsal değişiklikler gibi, çok ciddi olumsuz sonuçlar üretebilmekte ve bu tür politikalar, bir kez uygulanmaya başlandıktan sonra vazgeçilmesi çok zor hale gelmektedir.
11. Kısa dönemde, uluslararası dinamiklerin baskıları karşısında, özellikle emek yoğun sektörleri desteklemek amacıyla uygulanması gündeme getirilebilecek politikaların uygulama kararı, mutlaka bu politikaların ekonomi üzerindeki genel ve uzun dönem etkileri dikkate alınarak ve bu politikalarından çıkış stratejileri en başından tasarlanarak verilmelidir.
12. Selektif politika uygulamaları, AB'nin Devlet Yardımları rejimi ile de uyumlu değildir. Daha rekabetçi sektörlerle dönüşümün kolaylaşması amacıyla, üye ülkeler yüksek büyüme potansiyeli olan sektörlerdeki piyasa aksaklıklarını tespit etmek ve yenilikçiliğe destek olmak üzere devlet yardımlarını azaltmayı amaçlamaktadırlar.
13. Güçlü toplumsal dışsallıkların mevcut olduğu sektörler için, AB, uygulamakta olduğu devlet yardımları sistemini AR-GE yatırımlarının gerektirdiği finansman imkânlarının teminini dikkate alarak revize edecektir. Bu çerçevede, AB'de geçerli olan devlet yardımları sistemine uygun yatay bir teşvik sistemi düzenlenmeli ve belirlenen teknolojik faaliyet alanları için KOBİ, AR-GE, bölgesel kalkınma, istihdam, eğitim vb. teşviklerden rasyonel yararlanma yolları yaratılmalıdır.
14. AB'nin Lizbon stratejisi de yukarıda yazılan maddeler ile tam bir uyum içindedir. AB'nin koymuş olduğu bilgi toplumu hedefi ve bu hedef çerçevesinde verimlilik ve işgücü politikaları arasında gözetmeye çalıştığı denge, ulaşılması zor, ancak zor olduğu ölçüde de doğru bir hedeftir. Türkiye bu he-

defte kendi yerini iyi konumlamalı, bu amaçla, eğitim politikasını gözden geçirmeli ve ürün ve işgücü piyasası düzenlemelerini en kısa süre içinde AB ile paralel hale getirmelidir.

15. AB Lizbon stratejisi, istihdam yaratma gerekliliği, yüksek verimlilik ihtiyacı, gelir adaletsizliğinin ve bölgesel kalkınma farklarının azaltılması ihtiyacı, yenilikçilik ve girişimciliğin özendirilmesi gereği, Türkiye'nin çok köklü bir eğitim reformu yapması gerektiğine işaret etmektedir. Gerçekte, bu reform için daha şimdiden geç kalınmış durumdadır; yaratıcılığa hiç zemin tanımayan mevcut sistem altında, verimlilik hamlesi, bilgi toplumu olma gibi hedefler konulamayacağı gibi, giderek daha kalifiye emek gerektiren konvansiyonel üretim alanlarında dahi uygun nitelikli istihdam ciddi bir sorun haline gelecektir.
16. İnsan gücü kaynağında AB ortalamasını temsil eden Fransa ile son genişleme dalgasındaki ülkeler arasında önemli bir fark yoktur. Buna karşılık Türkiye'de beşeri sermaye seviyesi çok düşüktür. Beşeri sermaye birikiminin yıllar itibarıyla kapanması en zor olan faktördür. Örneğin İspanya ile Fransa arasındaki mevcut farkın kapanmaması, sadece beşeri sermaye farkının kapanmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, diğer ülkelere oranla çok dezavantajlı bir noktadan başlayan Türkiye'nin bu dezavantajı ortadan kaldırmak için en kısa sürede çaba içine girmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin gelecek 10 yıllık büyüme stratejisi çerçevesinde, TÜBİTAK tarafından hazırlanmış olan Vizyon 2023 de büyük önem taşımaktadır. Vizyon 2023'ün başarısında, özel sektörün belirlenmiş olan teknolojik faaliyet alanlarında yapacağı yatırımlar belirleyici olacaktır. TÜBİTAK tarafından oluşturulan stratejide, etkin politika araçları olarak tedarik sistemi, AR-GE Fonu, Ulusal Araştırma Programı ve güdümlü AR-GE projeleri ile yetinilmiştir. Bu çerçevede, stratejinin bir teşvik sistemi içermemesi bir eksikliklerdir. Vizyon 2023'ün hayata geçirilmesine yönelik olarak mutlaka iyi tasarlanmış bir sistem geliştirilmesi gerekmektedir. Kaldı ki bu yaklaşım, Strateji'de belirtilmiş olan farklı politikalar arasında sağlanması gereken bütünlük yaklaşımının da bir gereğidir.

Stratejide göz önüne alınması gereken bir unsur da teknolojik gelişimin yayılım mekanizmalarıdır. Bu çerçevede, sanayi ile yan sanayi arasında, işbirlikleri ve stratejik ortaklıklar oluşturulması gereklidir. Böylelikle, tedarikçilerin geleneksel üretim yapılarından, BİT teknolojilerine dayalı rekabetçi kalite ve verimlilik seviyesine geçişleri mümkün olacaktır. Bu amaçla,

- AR-GE teşvikleri ile bağlantıları doğru tanımlanarak uygulanacak bir KOBİ teşvik sistemi geliştirilmelidir.
- uygun finansal araçların harekete geçirilebilmesi için gerekli önlemler tanımlanmalı,
- AB Devlet Yardımları rejiminde yapılacak olan değişiklikler de göz önüne alınarak AB’de geçerli olan sınırlı sayıda teşvik unsurlarından olan AR-GE teşviklerinin çok etkin olarak kullanılması için bir teşvik modeli geliştirilmelidir.
- AB mevzuatı ile uyumlu olan bölgesel kalkınma amaçlı devlet yardımları, teknolojik gelişimin yurt sathına yayılması için etkin olarak kullanılmalıdır.

Türkiye, büyüme stratejisini yukarıda sayılan tespitler ışığında hazırlamak durumundadır. Diğer ülke deneyimleri, yukarıda sayılan hususların yanı sıra, bir başka faktörün daha başarı için çok önemli olduğunu göstermektedir: toplumsal mutabakat. Değişimin ardında güçlü bir politik irade bulunması ve toplumun başlıca kesimlerinin reformu sahiplenmesi, ancak kapsamlı ve bütüncül bir stratejiye uygulama imkânı verebilir. Yapısal reformları (mikro reformları) yapmanın her ülke için belli bir parasal ve sosyal maliyeti olduğu açıktır. Sosyal maliyetin üstlenilmesinde, toplumsal mutabakatın varlığı belirleyici rol oynar. Parasal maliyet karşısındaki ekonomik getiri ise, reformların mümkün olup olmadığını ortaya çıkartır. Geçmişte, Türkiye’de, ekonomik istikrarsızlığın boyutları, bu reformların yapılmasını haklı çıkartmıyordu. Ancak ekonomik istikrarın sağlanması yolunda alınan mesafenin ardından, ürün piyasası, işgücü piyasaları, finans piyasaları vb. ekonomik hayata ilişkin düzenlemelerin yapılmamasının büyüme hızında yol açacağı gerileme nedeniyle yaratacağı maliyet, artık bu reformların gerçekleştirme maliyetinin çok üzerine çıkmış bulunuyor.

1.10 Kaynakça

Acemoğlu, Daron ve Philippe Aghion, Fabrizio Zilibotti, (2003) *"Distance to Frontier, Selection, and Economic Growth"* December 6.

Acemoğlu, Daron ve S. Johnson, J. Robinson (2004) *"Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth"* prepared for the Handbook of Economic Growth, edited by P. Aghion and S. Durlauf.

Ahn, Sanghoon (2002) *"Competition, Innovation and Productivity Growth: A review of Theory and Evidence"* OECD Economics Department Working Papers No.317. Jan.

Aron, Janine, (2000) *"Growth and the Institutions: A review of the Evidence"*, The World Bank Research Observer, Feb. pp. 99-135.

Caselli, Francesco ve Silvana Tenreyro, (2005), *"Is Poland the Next Spain?"*, NBER Working Paper 11045.

Chang, Haa-Joo ve Peter Evans (1999) *"The Role of Institutions in Economic Change"*, Paper prepared for the meeting of the "Other Canon" group, Venice, Italy, January 13-14 2000.

COM(2004) *"A pro-active Competition Policy for a Competitive Europe"*, 293 final.

Crafts, N. (1998) *"East Asian Growth Before and After the Crisis"* IMF Working Paper, WP/98/137.

Crafts, N. (2000) *"Globalisation and Growth in the Twentieth Century"* IMF Working Paper, WP/00/44.

Easterly, Williams, (2003) *"National Policies and Economic Growth: A Reappraisal"* New York University Center for Global Development, March.

Filiztekin, Alp (2000) *"Openness and Productivity Growth in Turkish Manufacturing"* December.

Finland Ministry of Finance, (2002) *"Finland's Competitiveness and the Way Forward"* <http://www.vm.fi>.

Gill, Bates (2003) *"China's Growth as a Regional Economic Power: Impacts and Implications"*, presented before the U.S.-China Economic and Security Review Commission.

Gnan, Ernest ve Jürgen Janger, Johann Scharler (2004) *"Determinants of Long-Term Growth in Austria: A Call for a National Growth Strategy"* Monetary Policy and the Economy, Q1/04.

Haggard, Stephen ve Chung-In Moon (1990) *"Institutions and Economic Policy: Theory and a Korean Case Study"* World Politics, Vol 42, No: 2, January.

Ireland, *"Ireland and Ireland's National Development Plan 2000-2006"*.

Kim, Chuk Kyo (2003) *"Industrial Development Strategy for Indonesia: Lessons from Korean Experience"*, UNSFIR Working paper.

Lall, Sanjaya (1999) *Strategic Vision and Industrial Policies for the New Millennium*, UNIDO, Asia-Pacific Regional Forum on Industry, 23-24 September 1999.

Lall, Sanjaya (2004) *"Reinventing Industrial Strategy: The Role of Government Policy in Building Industrial Competitiveness"* G-24 Discussion Paper Series, UN, New York and Geneva, April.

Lee, C. J. (2002) *"Korea's Strategy for a Business Hub of Northeast Asia"*, prepared for presentation at the International Conference on the Global Information Society and National Strategies, Seoul, November 1, 2002.

Leipziger, Danny M. ve Peter A. Petri (1993) *"Korean Industrial Policy"* World Bank Discussion Papers, No 197.

Lenain, Patrick ve Lukasz Randanowicz, (2004), *"Enhancing Income Convergence in Central Europe After EU Accession"*, OECD Economics Department Working Papers, no: 392.

Luc Soete, (1991) *"National Support Policies for Strategic Industries: The International Implications"* içinde OECD, *Strategic Industries in a Global Economy: Policy Issues for the 1990s*, OECD International Futures Programme.

Mauro, Paolo, (1995) *"Corruption and Growth"*, the Quarterly Journal of Economics, vol 110, No.3, pp 681-712.

Michalski, Wolfgang (1991) *"Support Policies for Strategic Industries: An Introduction to the Main Issues"*, içinde OECD, *Strategic Industries in a Global Economy: Policy Issues for the 1990s*, OECD International Futures Programme.

Nicoletti, Guiseppe ve S. Scarpetta (2003) *"Regulation, Productivity and Growth: OECD Experience"*, OECD Economics Department Working Papers No 347.

Nicoletti, Giuseppe ve S. Scarpetta, O. Boylaud (2000) *"Summary Indicators on Product Market Regulation with an Extension to Employment Protection Legislation"*, OECD Economics Department Working Papers No 226.

Noland, Marcus (2004), *"Selective Intervention and Growth: The Case of Korea"*, IIE WP 04-3, August.

OECD (2003) *The Source of Economic Growth in OECD Countries*, Paris.

OECD (2004), *"Taking Stock of Structural Policies in OECD Countries: 2004 Assessment"* OECD WP1(2004)7.

OECD, (1991); *Strategic Industries in a Global Economy: Policy Issues for the 1990s*, OECD International Futures Programme.

OECD, (2004) *Understanding Economic Growth*, Palgrave MacMillan, Hampshire, U.K.

OECD, (2005) *Economic Policy Reforms: Going for Growth*, OECD Publishing.

Ostry, Sylvia, (1991) *"Beyond the Border: The New International Policy Arena"*, içinde OECD, *Strategic Industries in a Global Economy: Policy Issues for the 1990s*, OECD International Futures Programme.

Pack, Howard (2000) *"Industrial Policy: Growth Elixir or Poison?"* The World Bank Research Observer, vol. 15, no 1, February, pp 47-67.

Posner, R. A. (1998) *"Creating a Legal Framework for Economic Development"*, The World Bank Research Observer, vol. 13, no. 1, pp.1-11.

Richardson, Pete ve Laurance Bone, Claude Giorno, Mara Meacci, David Rae and David Turner, (2000). *"The Concept, Policy Use and Measurement of Structural Unemployment: Estimating a Time Varying Nairu Across 21 OECD Countries"*, OECD Economics Department Working Papers, No. 250.

Rodrik, Dani (1999) *"Institutions for High Quality Growth: What they are and how to Acquire them"*, Draft paper prepared for the IMF Conference on Second-Generation Reforms, Washington D.C., November 8-9, 1999.

Rodrik, Dani (2003), *"Growth Strategies"* NBER Working Paper Series, No 10050, October.

Rodrik, Dani (2004), *"Industrial Policy for the Twenty-First Century"*, paper prepared for UNIDO, September.

Sapir, Andre ve Philippe Aghion Bertola, Martin Hellwig, Jean Pisani-Ferry, Dariusz Rosati, Jose Vinals, Helen Wallace. (2004) *An Agenda for a Growing Europe: Making the EU Economic System Deliver*, Oxford Universtiy Press.

Serres, A. (2003) *"Structural Policies and Growth: A Non-Technical Overview"* OECD Economics Department Working Papers No 355.

Stevens, Barries (1991) *"Support Policies for Strategic Industries: An Assessment and Some Policy Recommendations"*, içinde, *Strategic Industries in a Global Economy: Policy Issues for the 1990s*, OECD International Futures Programme.

Stiglitz, J. E ve Shahid Yusuf (2001), *Rethinking the East Asia Miracle*, A copublication by the World Bank and the Oxford Universtiy Press.

Stiglitz, Joseph E. (2001) *"From Miracle to Crisis to Recovery: Lessons from our Decades of East Asian Experience"*, Stiglitz, J. E ve Shahid Yusuf (ed.) içinde, *Rethinking the East Asia Miracle*, A copublication by the World Bank and the Oxford Universtiy Press.

Teece, David J. (1991) *"Support Policies for Strategic Industries: Impact on Home Economies"*, içinde, *Strategic Industries in a Global Economy: Policy Issues for the 1990s*, OECD International Futures Programme.

Temple, Jonathan, (1999), *"The New Growth Evidence"* Journal of Economic Literature, March 1999.

TÜBİTAK, (2004) *Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi*, Kasım 2004.

UNCTAD, (2003) *Investment and Technology Policies for Competitiveness: Review of successfull country experiences*, Technology for Development Series, UN.

Yingyi Qian, Gerard Roland, ECARE, Chenggang Xu (1999) *"Why is China Different from Eastern Europe? Perspectives from Organization Theory."* European Economic Review, Papers and Proceedings, April, 43, pp.1085-1094.

Yusuf, Shahid (2001), *"The East Asian Miracle at the Millennium"* Stiglitz, J. E ve Shahid Yusuf (ed.) içinde, *Rethinking the East Asia Miracle*, A copublication by the World Bank and the Oxford Universtiy Press.

B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE BÜYÜME DİNAMİKLERİ

Doç. Dr. Alpay FİLİZTEKİN
Sabancı Üniversitesi

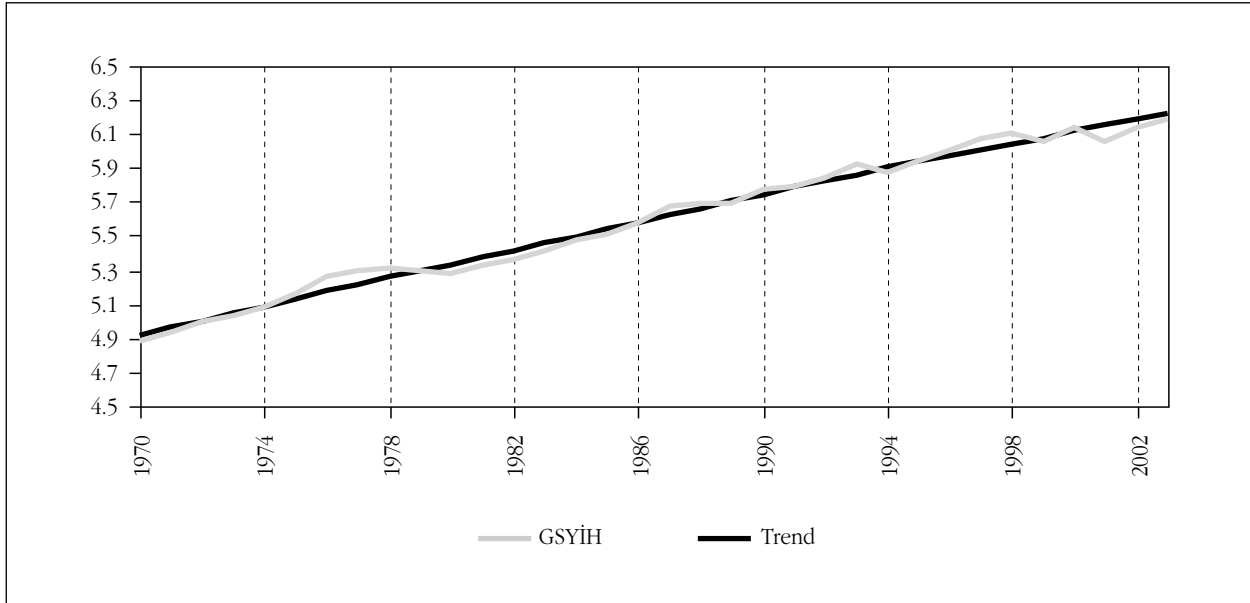
2. TÜRKİYE'DE BÜYÜME DİNAMİKLERİ

2.1 Genel Durum

Bu bölümde Türkiye'nin son otuz yıldaki büyüme performansı inceleniyor. OECD ülkeleri ve özellikle de Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile karşılaştırılmalı olarak, bu büyüme dinamiğinin altında yatan temel faktörlerin, demografik gelişme ve verimliliğin, izlediği seyir araştırılırken, sektörel yapının ve bölgesel gelişmenin, genel büyüme üzerine yaptığı etki vurgulanıyor.

Dünya genelinde uzun vade büyüme oranlarının azalma eğiliminde olduğu daha önce defalarca belgelenmiş bir olgu. Türkiye'de de benzer şekilde büyüme oranlarının azaldığı görülüyor. Her ne kadar gerçekleşen rakamlar itibariyle 1980'li yıllarda Türkiye'de daha hızlı bir büyüme rakamı görülmüş olsa da, yaşam standartları perspektifinden bakıldığında daha anlamlı olan, trend büyüme rakamlarının 1970'li yıllardaki %4,2 seviyesinden 1990'larda %3,7'ye kadar düştüğü anlaşıyor. Keza kişi başına büyüme oranlarına bakıldığında, nüfus büyüme oranlarındaki se-küler azalmaya rağmen, benzer gelişmeyi izlemek mümkün (Şekil 2.1).

Şekil 2.1 Yıllık Gerçekleşen ve Trend Büyüme, 1970-2003 (%)

Türkiye'deki büyüme performansının bir diğer özelliği ise çok oynak olması. En yüksek büyüme oranı (1976 yılında %9,95) ile en düşük büyüme oranı (2001 yılında -%7,8) arasında 20 puanlık bir fark bulunuyor. Bu durumu sadece izlenen politikadaki radikal dönüşümlerle açıklamak da mümkün görünmüyor. Ülke ekonomisinin temel bir istikrarsızlık sorunu olduğu, dönem içerisinde de büyük oynamalar olmasından da anlaşılıyor.

Tablo 2.1'de Türkiye'nin büyüme oranları, kimi OECD ülkeleri ile karşılaştırılmalı olarak, on yıllık dönemler itibariyle gösterilmektedir.¹ Türkiye'nin hem gerçekleşen, hem de trend büyüme oranları Avrupa Birliği'nin toplamından daha iyi olmakla beraber, kişi başına trend büyüme oranları Avrupa'nın altında kaldığı görülüyor. Özellikle de AB içerisinde Türkiye'ye örnek gösterilen İspanya ve Portekiz'de kişi başına trend büyüme oranları hem Türkiye'nin üzerinde, hem de giderek artış göstermektedir. Ancak asıl dikkat çekilmesi gereken İrlanda'nın gösterdiği performanstır. Dünyadaki gelişmenin tersine hareket eden İrlanda ekonomisi son yıllarda istikrarlı ve hızlı bir büyüme performansı göstermiştir. Nüfus artış hızının düşük olduğu bu ülkede büyüme oranları yılda %6 civarında seyretmektedir.

AB'ye yeni üye olan Orta Avrupa ülkelerinde gerçekleşen büyüme oranları da, Çek Cumhuriyeti hariç, Türkiye'nin performansının üzerindedir. Özellikle nüfus dinamikleri gözönüne alındığında bu ülkelerde kişi başına düşen gelir miktarında ciddi artışlar görülmektedir.

Avrupa dışında Türkiye gibi gelişmekte olan ülke konumundaki OECD ülkelerinden Kore'nin performansı da oldukça başarılı gözükmektedir. Her ne kadar 1990'lı yıllarda bu ülkenin büyüme oranlarında kısmi bir azalma görülse de, %7'lere varan büyüme oranları hâlâ imrenilecek düzeydedir. Buna karşılık Meksika ise Türkiye'ye benzer bir büyüme izlemektedir. İstikrarsızlığın bu ülkenin de sorunu olduğu, dönemsel patlamaların arkasının getirilemediği görülmektedir.

Kişi başına GSYİH'in seviyesine bakıldığında ise, Türkiye'deki gelirin AB'nin %27'si civarında olduğu görülmektedir ve bu oran 1970'lerden bu yana çok büyük farklılık göstermemektedir. Buna karşılık, Orta Avrupa ülkelerinde son on yılda ciddi kazanımlar elde edildiği anlaşılıyor. 1990'lı yıllarda Macaristan ve Polonya'nın aradaki farkı 5 puanın üzerinde kapattıkları görülüyor. Büyüme oranlarında göster-

(1) Büyüme oranlarının uluslararası karşılaştırmalı olarak verilmesi bazı ölçüm sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bunlar saklı kalmak kaydıyla, tablodaki rakamlar 2000 yılı fiyatları ve satın alma gücü ölçümleriyle verilmiştir.

Tablo 2.1 Büyüme Oranları

		Türkiye	AB-15	İspanya	Portekiz	İrlanda	Kore	Meksika	Çek Cumhur.	Maca- ristan	Polonya
GSYİH Oranı	70-03	3,98	2,38	2,98	3,23	5,05	6,83	3,57			
Büyüme	70-80	3,99	2,98	3,56	4,63	4,63	7,16	6,39			
(Gerçekleşen,	80-90	5,08	2,38	2,89	3,20	3,56	8,29	1,79			
Yıllık %)	90-00	3,52	2,13	2,65	2,73	6,94	5,74	3,40	0,24	2,26	3,57
GSYİH	70-03	3,94	2,32	2,72	3,17	4,83	7,01	3,34			
Büyüme	70-80	4,19	2,42	2,66	3,41	3,91	7,52	4,31			
Oranı (Trend,	80-90	4,08	2,31	2,63	3,19	4,33	7,29	3,17			
Yıllık %)	90-00	3,71	2,25	2,81	2,99	5,80	6,48	2,73	1,42	3,00	4,12
GSYİH	70-03	1,09	0,58	0,67	0,98	0,56	0,54	1,04			
Büyüme Oranı	70-80	0,95	0,59	0,77	0,89	0,44	0,54	0,32			
(Değ. Kats.)	80-90	0,55	0,50	0,63	0,91	0,73	0,22	2,20			
	90-00	1,60	0,50	0,56	0,80	0,43	0,74	1,01	18,79	1,07	1,01
KB GSYİH	70-03	1,90	2,04	2,42	2,68	4,13	5,63	1,28			
Büyüme Oranı	70-80	1,77	2,55	2,54	3,50	3,20	5,48	3,24			
(Gerçekleşen,	80-90	2,73	2,13	2,54	3,07	3,25	7,12	-0,27			
Yıllık %)	90-00	1,69	1,80	2,38	2,41	6,13	4,81	1,46	0,33	2,41	3,44
KB GSYİH	70-03	1,84	2,00	2,22	2,65	4,07	5,82	1,09			
Büyüme Oranı	70-80	1,95	2,10	1,93	2,53	2,91	6,08	1,65			
(Trend,	80-90	1,92	2,01	2,14	2,71	3,65	6,08	0,87			
Yıllık %)	90-00	1,74	1,94	2,49	2,73	5,18	5,50	0,79	1,53	3,16	4,10
Kişi Başına	1970	3,671	12,915	9,769	7,082	8,078	2,867	5,843			
Gelir (USD)	1980	4,381	16,661	12,597	10,048	11,128	4,959	8,079			
	1990	5,756	20,615	16,241	13,652	15,407	10,104	7,861	14,106	9,677	7,299
	2000	6,816	24,690	20,605	17,374	28,450	16,351	9,094	14,573	12,018	10,293
	2003	6,860	25,336	21,715	17,147	31,590	18,361	8,908	15,853	13,419	11,073

diği üstün performansla, 2003 yılında İrlanda’da kişi başına gelir AB ortalamasından %25 daha fazla olarak gerçekleşmiştir.

2.2 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: İstihdam ve Sermaye Stoğu

Üretim faktörlerinin büyüme oranları incelendiğinde de yıldan yıla önemli oynamalar görülmektedir. Bununla beraber beş yıllık ortalamalara bakıldığında, sermaye stoğunun yılda %5’in üzerinde bir hızla büyüdüğü ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık istihdam artışı, bir çok Avrupa ülkesinden daha yüksek olmakla beraber, Türkiye’nin demografik yapısı ve dinamikleri gözönüne alındığında oldukça düşük olarak gerçekleşmektedir.²

(2) Demografik gelişmeler daha sonraki bir bölümde ayrıntılı olarak işlenmektedir.

Sermaye stoğu ithal ikameci dönemde hızlı bir artış göstermektedir. Bu önemli bir ödemeler dengesi krizinin yaşandığı 1970'lerin son döneminde dahi görülmektedir. Sermaye stoğundaki artış 1980'li yılların başındaki yavaş gelişiminden sonra tekrar hız kazanmış, ve ithal ikameci dönemdeki hızlı büyüme oranlarının dört puan altında bir seviyeye oturmuştur (Tablo 2.2). Ancak sermaye stoğundaki artış, aşağıda inceleneceği üzere, bu kez daha önceki dönemin aksine, sanayiden daha çok hizmet sektöründe gerçekleşmiştir.

Tablo 2.2 İstihdam ve Sermaye Stoğundaki Gelişmeler (Yıllık, %)

	GSYİH	İstihdam	Sermaye
1975-1980	2,92	1,79	9,65
1980-1985	4,75	1,21	3,37
1985-1990	5,41	1,96	5,55
1990-1995	3,16	2,09	5,90
1995-2000	3,87	0,94	5,22

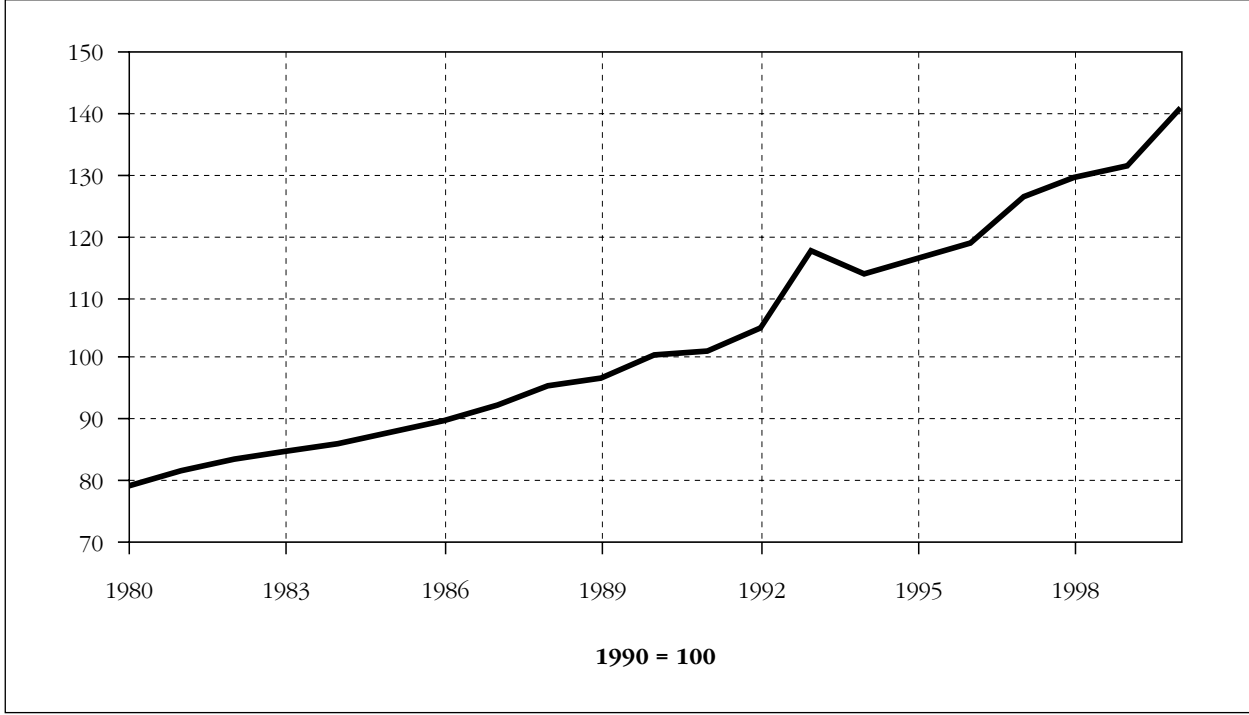
Kaynak: İstihdam ve GSYİH verileri Temel (1998) ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nden, sermaye verileri ise Saygılı vd. (2002) çalışmasından alınmıştır.

İstihdamdaki büyüme oranları ise %2'nin altında kalmıştır. Çalışabilecek yaştaki nüfus artışının 1980'li yıllarda %3'ün, 1990 yıllarda ise %2'nin üzerinde gerçekleştiği ve tüm süreç boyunca tarımdaki çözülme düşünülürse, bu oran oldukça düşüktür. Tabloda gösterilmemekle beraber, 2000-2003 arasında ise istihdam artışı ekisi %0,2 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin giderek şiddetlenen bir istihdam yaratma sorunu ile karşı karşıya olduğu bir gerçektir.

Sermaye ile emek arasındaki ikame etkisi gözönüne alındığında, üretim faktörlerinin göreceli fiyatlarındaki gelişmeler emek aleyhine sürmeye devam ederse, istihdamdaki artışın daha da yavaşlaması beklenebilir.

Bu veriler ışığında, Türkiye'de sermayenin derinleşmesinin de hızlandığını görmekteyiz (Şekil 2.2). 1980'li yıllarda ortalama %2,9 artan sermaye-istihdam oranı, 1990'lı yılların ilk yarısında %3,8, ikinci yarısında ise %4,3 düzeyine ulaşmıştır.

Şekil 2.2 Sermayenin Derinleşmesi, 1972-2000

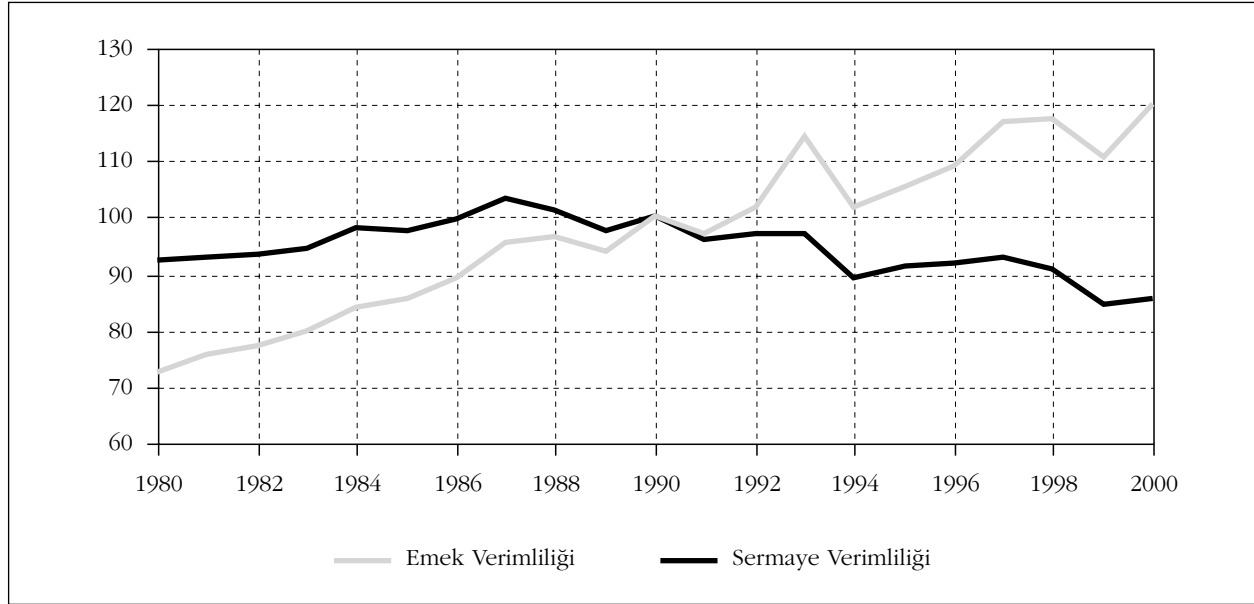

2.3 Büyüme Etkileyen Faktörler: Verimlilik

Sürdürülebilir büyüme ancak sürdürülebilir verimlilik artışı ile mümkündür. Nitekim Güneydoğu Asya’da yaşanan gelişmeler bu bağlamda iktisat yazınında çokça tartışılmıştır. Bu ‘mucizevi’ büyümenin üretim faktörlerindeki artıştan kaynaklandığı ve bu ülkelerin gelecekte performanslarında ciddi düşüşler olacağı iddia edilmektedir. Türkiye’de üretim faktörlerinin bu ülkelerle, özellikle de Kore ile, karşılaştırmayacak düzeyde olduğu görülmektedir (Filiztekin, 2002). Bu faktörlerde, alınacak önlemler ile birlikte bir süre için yüksek büyüme oranları yakalansa bile, verimlilik artışı sağlanamaması halinde Türkiye’nin de benzer bir kaderi paylaşması kaçınılmazdır. Bu nedenle bu bölümde verimlilik düzeyindeki gelişmeler incelenmektedir.

Şekil 2.3’te Faktör verimlilikleri 1990 yılı 100 alınan birer endeks ile gösterilmiştir. Buna göre emek verimliliği, 20 yıl içerisinde artan bir eğilim göstermiş, ancak 1994 krizinden sonra emek verimliliğinin artış hızında bir azalma olmuştur. Buna karşılık, sermaye verimliliği 1980’li yılların ilk yarısındaki artış performansını daha sonra izleyememiş ve 1987 yılından itibaren azalan bir eğilim sergilemiştir. Sermaye

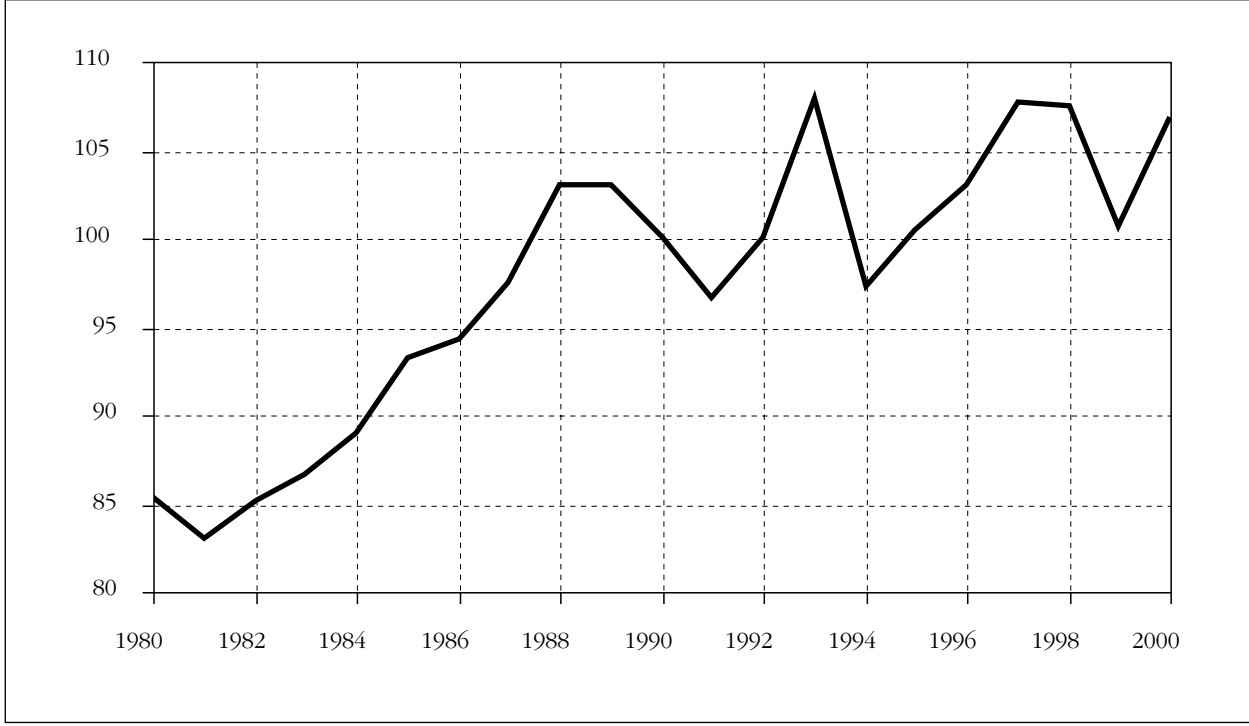
Şekil 2.3 Faktör Verimliliği, 1980-2000

ye verimliliğinin azalması, bu tarihten itibaren görülen sermayenin derinleşmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye ekonomisinde sermaye stoğu artmaya devam ederken, istihdam artışı buna ayak uyduramamış, bunun sonucunda da, diğer faktörler sabit kalmak kaydıyla, emek verimliliğindeki büyüme artarken, sermaye verimliliğindeki büyüme azalmıştır.

Her ne kadar faktör verimlilikleri kolay ve veriler üzerine hiçbir kısıtlama getirilmeden elde edilen ölçütler olsalar da, her biri diğer faktörün sabit kaldığı varsayımına dayandığından, diğer faktörün etkisini gözardı etmektedir. Bu nedenle Solow (1956) tarafından ikinci bir ölçüt olarak toplam faktör verimliliği (TFV) kavramı ortaya atılmıştır. Toplam üretim artışından, oranlarıyla ağırlıklandırılmış üretim faktörlerinin büyüme oranları çıkarılarak elde edilen bu ölçüt, iktisadi olarak daha anlamlı olmakla beraber, hesaplaması oldukça zordur. Faktörlerin üretim sürecindeki katkı paylarını hesaplamak mümkün değildir. Ancak tam rekabet ve sabit ölçek getirisi varsayımları altında, faktör katkı payları faktör ödemeleri verilerinden doğrudan hesaplanabilmektedir. Ancak Türkiye için faktör ödemeleri verileri bulunmadığından, ya tahmin yöntemiyle bu rakamlar elde edilecektir (ki zaman serilerinin kısa olması nedeniyle bu da mümkün değildir), ya da iktisat yazınında kabul gören bir varsayım kullanılarak emeğin payı %65, sermayenin payı %35 olarak alınarak hesaplanacaktır. Bu varsayımla hesaplanan toplam faktör verimliliği endeksinin izlediği seyir Şekil 2.4'te verilmiştir.

Şekil 2.4 Toplam Faktör Verimliliği, 1980-2000

Toplam faktör verimliliğinin 1980'lerde yıllık %2,5 büyüdüğü, ancak bu büyümenin 1990'lı yıllarda %0,6 oranına gerilediği görülmektedir. Bununla birlikte 1990'lı yıllarda TFV'nin oynaklığı da artmıştır. 1993 yılında ve 1994 krizini izleyen yıllarda görülen parlamalar geçici olarak kalmış, 2000 yılındaki TFV, 1990 yılı seviyesinin %8 altında gerçekleşmiştir.

Toplam GSYİH büyümesini üretim faktörlerinin büyümesi ve TFV büyümesi bileşenlerine ayırarak incelemek mümkün. Büyüme muhasebesi adı verilen bu yöntemle 20. yüzyılın son yirmi yılında büyümeyi açıklayan faktörlerin katkısı Tablo 2.3'te verilmiştir. 1980'li yıllarda büyümenin arkasında toplam faktör verimliliğinin büyük etkisi olduğu görülüyor. Ancak 1990 yılların ilk yarısında TFV büyümeyi yavaşlatan bir unsur olarak ortaya çıkıyor. Bu dönemde 1994 krizinin ekonomideki verimlilik artışını son derece ters etkilediği anlaşıyor. Buna karşılık 1990 yıllarının sermayeye dayalı bir büyümenin izlendiği yıllar olduğunu söylemek mümkün.

Türkiye'de verimliliğin gelişimi tek başına yeterli bilgi vermemektedir. Bu nedenle verimlilik artışının dünya içerisindeki yerini ve Türkiye ekonomisini ne kadar rekabet edebilir hale getirdiğini görebilmek için OECD verileri kullanılarak karşılaştırma ya-

pılmıştır.³ OECD ülkeleri için sermaye stoğu verileri elimizde bulunmadığından, karşılaştırma emek verimliliği çerçevesinde yapılmak durumunda kalınmıştır. Tablo 2.4'te emek verimliliğinin Türkiye ve OECD ülkelerindeki büyüme oranları verilmiştir.

Tablo 2.3 Büyüme Muhasebesi: Faktörlerin Katkıları (%)

	GSYİH	İstihdamın Katkısı	Sermayenin Katkısı	TFV'nin Katkısı
1980-1985	100,0	16,6	24,8	58,6
1985-1990	100,0	23,6	35,9	40,5
1990-1995	100,0	43,1	65,3	-8,4
1995-2000	100,0	15,8	47,2	36,9

Tablo 2.4 Emek Verimliliği Büyüme Oranları (Yıllık, %)

	1980-1990	1990-2000		1980-1990	1990-2000
Türkiye	4,18	2,21	İsveç		3,09
Avusturya	2,66	2,35	İngiltere	1,89	2,42
Belçika	2,05	1,49	Çek Cumbur.		3,84
Danimarka	1,45	1,90	Macaristan		3,81
Finlandiya	2,86	3,17	Polonya		4,29
Fransa	2,64	1,18	Norveç	1,88	2,68
Almanya		1,91	Avustralya	1,10	1,97
Yunanistan		2,89	Kore	7,52	5,75
İtalya	1,89	1,48	Japonya	3,79	1,30
Hollanda	0,72	0,90	Meksika		1,51
Portekiz	3,25	2,31	Kanada	0,88	1,78
İspanya	2,38	0,96	A.B.D	1,23	2,00
Ortalama	2,49	2,33			

Notlar: Eksik veiller nedeniyle örneklem bazı ülkeler için farklı alınmıştır. Çek Cumbur. 1995-2000; Yunanistan 1995-2000; Macaristan 1992-2000; Hollanda 1986-1990; Polonya 1992-2000; Porekiz 1990-1999; İsveç 1993-2000.

Kaynak: OECD STAN Database ve Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden kendi hesaplamalarımız..

(3) Uluslararası karşılaştırmalar yaparken, ülkelerin verimlilik değerlerini tek bir para cinsine dönüştürmekte önemli sorunlar bulunmaktadır. Anlamlı bir dönüştürme için, sektörel alım gücü paritelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak bu veriler elimizde mevcut değildir. Bu nedenle bu bölümün kalan kısmında uluslararası karşılaştırmalar yapılırken ülkelerin reel katma değer verileri baz yılı döviz kurları kullanılarak A.B.D. dolarına çevrilmiştir. Sonuçlar, bu durumdan kaynaklanacak sapmalar gözönüne alınarak değerlendirilmelidir.

Daha önce belirtildiği üzere Türkiye'nin daha yüksek verimlilik artışı gösterdiği 1980'li yıllarda, bu performansı ile Avrupa ülkelerinin tamamından daha başarılı olmuştur. Ancak 1990'lara gelindiğinde, Türkiye'nin emek verimliliği artış hızındaki yavaşlamayla Avrupa'nın çoğu ülkesinden geride kalmış, ve daha önceki onyılıda kapatmaya başladığı aranın tekrar açılmasıyla, ya da en azından aynı kalmasıyla, sonuçlanmıştır.

Tablo 2.5 A.B.D.'ye Kıyasla Emek Verimliliği Düzeyleri

	1980-1982 Ortalaması	1989-1991 Ortalaması	1998-2000 Ortalaması
Türkiye	0,08	0,10	0,10
Avusturya	0,89	0,99	1,03
Belçika	0,68	0,72	0,70
Danimarka	1,08	1,10	1,10
Finlandiya	0,44	0,50	0,55
Fransa	1,06	1,17	1,11
Almanya			1,09
Yunanistan			0,52
İtalya	0,79	0,83	0,81
Hollanda	0,54	1,02	0,94
Portekiz	0,33	0,38	0,40
İspanya	0,69	0,74	0,69
İsveç	0,48	0,49	0,67
İngiltere	0,63	0,65	0,68
Çek Cumhuriyeti			0,21
Macaristan			0,07
Polonya			0,07
Norveç	0,99	1,05	1,11
Avustralya	0,48	0,48	0,49
Kore	0,24	0,37	0,47
Japonya	1,28	1,51	1,45
Meksika		0,38	0,37
Kanada	0,70	0,68	0,67
A.B.D	1,00	1,00	1,00

Notlar: Bir önceki tablodaki açıklamalar geçerlidir.

Kaynak: OECD STAN Database ve Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden kendi hesaplamalarımız.

Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'nin görelî yerini saptayabilmek üzere A.B.D. emek verimliliği baz alınarak ülkelerin emek verimlilik düzeyleri Tablo 2.5'te verilmiştir. Türkiye'de emek verimliliği 1980'lerin başında A.B.D.'nin %8'i kadarken, bu onyılıda gösterilen performans sonucu iki puan artmış, ancak bundan sonra önem-

li bir gelişme kaydedilememiştir. Bu konuda AB-15'in en geri ülkesi olan Portekiz'in bile ancak dörtte biri seviyesinde bir emek verimliliği söz konusudur. AB'ye yeni katılan Orta Avrupa ülkelerinden Macaristan ve Polonya'ya göre daha verimli durumda olmakla beraber, bu ülkelerin geçmişte olduğu gibi Türkiye'den daha hızlı verimlilik artışı ile bu farkı kapatmaları ve kısa zamanda Türkiye'nin önüne geçmeleri, geçmiş performansın tekrarlanması durumunda muhtemeldir. Kaldı ki, bu ülkelerden Çek Cumhuriyeti'nde emek verimliliği hali hazırda Türkiye'nin iki katıdır.

AB dışı OECD ülkelerinden Türkiye gibi gelişmekte ülke kategorisinde değerlendirilen Kore'de verimlilik Türkiye'nin 4,5 katı, ve yine Türkiye gibi dalgalanmalı bir seyir izleyen Meksika ekonomisinde ise bu fark 3,5 kattır. Türkiye'nin bu ülkelerin düzeyini yakalamak üzere verimliliğini hızla arttırmak zorunda olduğu görülmektedir.

2.4 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: Demografik Yapı

Büyümeyi etkileyen çeşitli temel faktörlerden biri de demografik yapıdaki gelişmelerdir. Türkiye'de genç bir nüfusun bulunması ve son yıllarda azalan nüfus büyüme oranlarının, gelecekteki büyümeyi ciddi bir şekilde etkilemesi beklenmektedir. Daha önce 'fırsat penceresi' olarak adlandırılan bu durumun Türkiye için daha bir süre geçerli olduğu görülmektedir.

Tablo 2.6'da Türkiye'de toplam nüfusun ve alt grupların büyüme oranları sayım yılları ile verilmiştir. 2000 yılı sonrası rakamlar Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan tahminlerdir. Buna göre nüfus artış hızlarının önemli oranda azalması beklenmekte ve 2005-2010 yılları arasında yıllık %1,25'in altında nüfus büyüme oranı beklenmektedir. Tüm yaş gruplarında bir azalma beklenirken, genç nüfusun büyüme oranı daha hızlı azalacak, bunun sonucunda da genç nüfusun toplam içindeki payı dörtte bir civarına inecektir. Buna karşılık, çalışabilecek yaştaki nüfus toplumun üçte ikisinden daha yüksek bir orana ulaşacaktır. Bu durumun istihdam yaratılabildiği sürece Türkiye'de hızlı bir büyüme için gerekli koşulu yerine getirdiği söylenebilir.

Ancak nüfusun yapısında görülen bu gelişmenin kişi başına gelire yansıtılması için diğer koşulların da gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu amaçla, kişi başına düşen GSYİH bileşenlerine ayrıştırılarak, her bir bileşenin yıllık büyüme oranına katkısı Tablo 2.7'de verilmiştir. Bu bileşenler, çalışabilecek yaştaki nüfusun toplam nüfusa oranı, işgücüne katılım oranı, istihdamın işgücüne katılıma oranı, ve verim-

liliktir. Tablo 2.7'ye göre çalışabilir yaştaki nüfusun artması son 25 yılda kişi başına gelire pozitif bir katkı sağlamıştır. Bu demografik etki Kore, Meksika ve İrlanda⁴ gibi kimi OECD ülkelerinde de görülmektedir. Ancak Türkiye'de kırsal kesimin çözülmesi ve dolayısıyla hızla artan kentleşme olgusu, işgücüne katılım oranlarında bir düşüşe neden olmuştur. Özellikle kadınların işgücünden çekilmeleri sonucu bugün Türkiye'de işgücüne katılım oranı %50 seviyesindedir. Avrupa ortalamasının %75 olduğu düşünülürse bu durumun hızla değiştirilmesi gerekmektedir. Yine, Kore gibi kimi Doğu Asya ülkelerinin hızlı büyümelerinin ardında kısa zamanda nüfuslarını aktif hale getirmeleri gerçeği vardır.

Tablo 2.6 Nüfus Büyüme Oranları

	Toplam Nüfus	15 ve Küçük Yaştaki Nüfus	Çalışma Yaşındaki (15-64) Nüfus	Yaşlı Nüfus (65+)	Genç Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı	Çalışma Yaşındaki Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı	Yaşlı Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı
1975-1980	2,17	1,35	2,66	3,62	40,47	54,74	4,79
1980-1985	2,65	1,81	3,52	-0,51	38,97	55,93	5,10
1985-1990	2,29	0,77	3,28	2,16	37,52	58,09	4,39
1990-2000	2,01	0,24	2,75	5,77	34,96	60,68	4,36
2000-2005	1,51	0,24	1,99	2,76	29,82	64,45	5,73
2005-2010	1,24	0,24	1,57	2,34	26,73	66,90	6,37

Tablo 2.7 Kişi Başına GSYİH Büyüme ve Bileşenlerin Katkıları

	Kişi Başına GSYİH	Çalışan Başına GSYİH (Verimlilik)	İstihdam-İşgücü Katılım Oranı	İşgücüne Katılım Oranı	Çalışabilir Yaştaki Nüfusun Toplam Nüfusa Oran
1970-1975	3,13	3,71	-0,26	2,97	-3,28
1975-1980	0,27	0,62	-0,15	-0,63	0,43
1980-1985	2,26	3,54	0,22	-2,26	0,76
1985-1990	3,24	3,45	-0,16	-0,92	0,87
1990-2000	1,69	2,00	0,60	-1,51	0,60

(4) İrlanda'da özellikle dış göçün tersine dönmesi sonucu bu durum ortaya çıkmıştır.

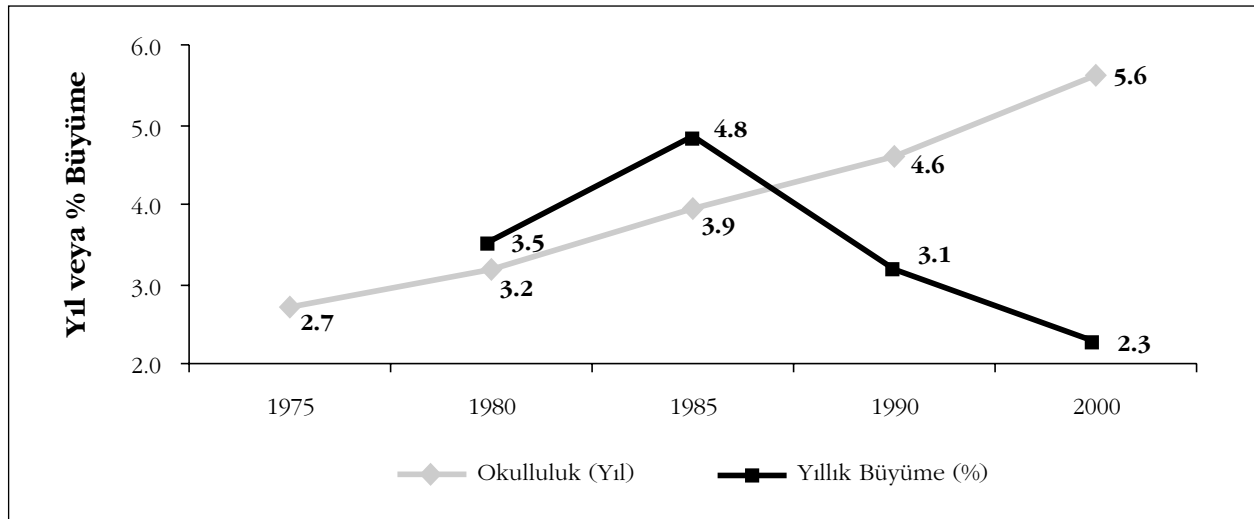
Ancak, nüfusun aktif hale gelmesi, bu potansiyelin kullanılabilmesi ile mümkün olabilir. Oysa Türkiye’de yaratılan istihdam, artan işgücünden daha fazla olmadığından emek kullanımının refah üzerine etkisi sınırlı kalmaktadır. Nitekim 80’li yıllarda hızlı istihdam artışı yeterli olmamıştır. 90’lı yıllardaki pozitif etki ise istihdam artışından ziyade işgücüne katılım oranının düşmesi nedeniyledir.

Büyüme üzerine net pozitif etki her dönemde verimlilikten gelmiştir. Ancak verimliliğin de son on yılda bir önceki onıyla göre oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Yine de verimlilik artışının refah artışından yüksek olması, demografik faktörlerin ülkenin büyümesi üzerine ters etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye bugüne kadar ‘fırsat penceresi’nden pek yararlanamamıştır.

Bu arada, Avrupa’da nüfus artışının durma noktasına gelmiş olması ve genç nüfusun toplam içindeki payının 2000 yılı itibari ile %17’nin altına gerilemiş olması Türkiye için bir avantaj teşkil etmektedir. Ancak Çin ve Hindistan’ın da Türkiye’ye benzer, hatta daha avantajlı bir demografik yapıya sahip olması, Türkiye için bir tehdit oluşturma potansiyeline sahiptir.

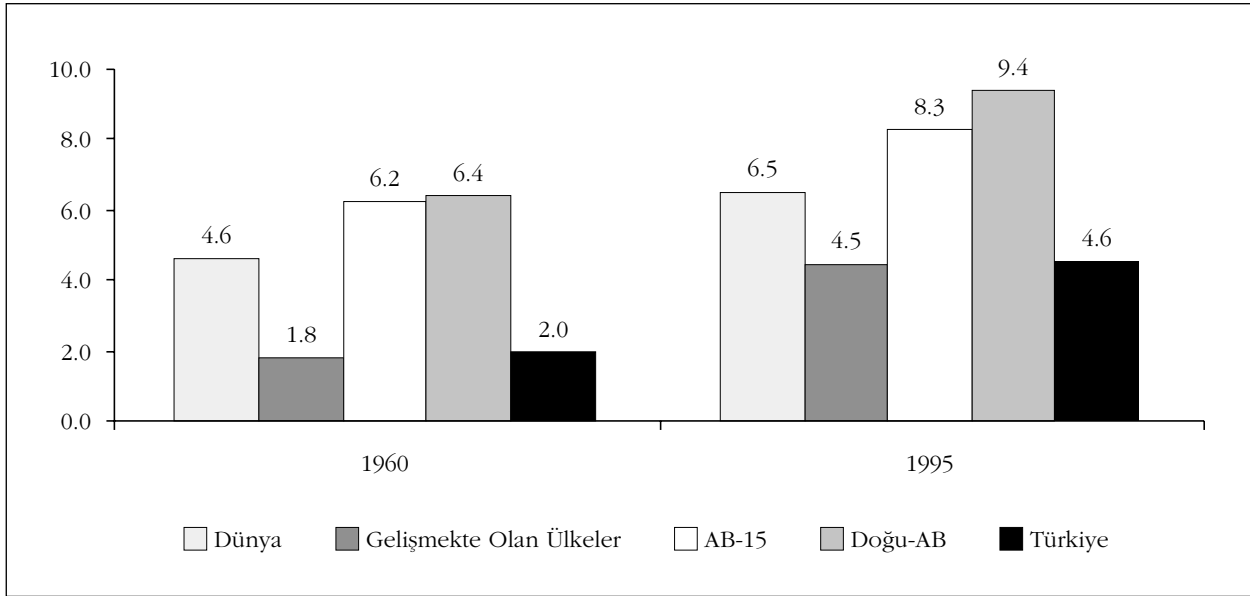
Türkiye’nin verimliliğini arttırması için gerekli koşullardan biri de nüfusun eğitilmesini arttırmaktır. Bu konuda Cumhuriyet’in ilk yıllarından bu yana belli kazanımlar elde edilmiş olmakla beraber, halen mevcut eğitim seviyesi oldukça düşüktür. 1975 yılında ortalama Türk vatandaşının okula gittiği yıl sayısı 2,7 iken bu rakam 25 yılda ikiye katlanmış ve 5,4’e ulaşmıştır (Şekil 2.5). Ancak, okulluluk artış hızı giderek azalmaktadır.

Şekil 2.5 Türkiye’de Okullulaşma Seviyesi ve Hızı, (Yıl ve %)

Türkiye'nin dünya içerisindeki yeri ise Şekil 3.6'da verilmiştir. Buradan Türkiye'nin ortalama bir gelişmekte olan ülke görüntüsü içinde olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa ve Doğu Avrupa'da okulluluk oranları neredeyse Türkiye'nin iki katı kadardır. Bu resimlerde gözükmeyen kalite farkları ise son yapılan uluslararası çalışmalarda (TIMSS, PISA) Türkiye aleyhine ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin geleceği için ciddi, kapsamlı ve tutarlı bir eğitim politikasına ihtiyaç duyulduğu açıktır.

**Şekil 2.6 Dünya İçerisinde Türkiye'nin Yeri, 1960-1995:
Okullulaşma Oranları, (Yıl)**

2.5 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: Sektörel Yapı

2.5.1. Türkiye'de Sektörel Yapı

Türkiye'de sektörel yapıda büyük değişimler yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısına tarım toplumu olarak giren Türkiye'de bu sektörün çözülmesi sonucu imalat sanayiinin ve hizmet sektörünün payı hem üretim hem de istihdam açısından ciddi olarak artmıştır. Tablo 2.8'de sektörel payların son dönemde izlediği seyir sunulmaktadır.

Tablo 2.8 Sektörel Paylar

	Tarım	Sanayii	İmalat	Hizmet
<i>Katma Değer</i>				
1981-1985	22,7	23,2	20,1	54,1
1986-1990	19,1	25,8	22,2	55,2
1991-1995	16,8	27,2	23,3	56,0
1996-2000	14,8	28,6	24,7	56,5
2001-2003	14,4	28,9	24,9	56,7
<i>İstihdam</i>				
1981-1985	51,2	15,0	13,6	33,9
1986-1990	47,3	15,6	14,2	37,2
1991-1995	44,6	16,0	14,7	39,4
1996-2000	40,6	17,2	16,1	42,2
2001-2003	36,0	17,9	17,0	46,1
<i>Sermaye Stoğu</i>				
1981-1985	7,1	42,2	30,8	50,6
1986-1990	6,4	38,0	25,5	55,6
1991-1995	5,4	31,6	21,1	63,0
1996-2000	4,8	27,3	18,9	67,9
2001-2003	4,4	28,4	17,8	67,2

2000 yılına gelindiğinde tarımın toplam üretim içerisindeki payı sadece %13,8'dir. Sanayii ise toplam üretimin üçte birinden biraz daha az bir paya sahiptir. Sanayii içerisinde de ağırlık imalat sanayiindedir. İmalat sanayiinin toplam GSYİH içindeki payı %24 civarındadır. Hizmet sektörü ise %57,5'lik bir paya sahiptir. Gelişmiş OECD ülkeleri ile kıyaslandığında tarımın payının hala yüksek olduğu söylenebilir. Bu ülkelerde, tarımın 1995-2000 yılları ortalama payı %4, sanayiinin payı %25, imalat sanayiinin payı %20, ve hizmet sektörünün payı %71 civarındadır. Gelişmiş OECD ülkelerinde tarımın payı uzun bir süredir azalırken, sanayiinin payının da son 25 yıl içerisinde azaldığı, bu ülkelerin hizmet ekonomilerine dönüştüğü görülmektedir. Türkiye gelişmişliği açısından, Kore, Meksika ve Orta Avrupa ülkeleri gibi henüz bu sürece tam olarak girmemiştir, ancak çok uzak olmayan bir zamanda Türkiye'de de sanayiinin gelişiminin hizmet sektörüne göre yavaşlaması beklenmelidir.

İstihdam olarak bakıldığında tarımın toplam içinde çok yüksek bir payı olduğu görülmektedir. Bu oranın kısa zamanda düşmesi beklenmelidir. Tarımın toplam istihdam içindeki payının OECD ortalaması %7,5, Kore'de %11,6, Meksika'da %20,7, ve en yüksek payın görüldüğü Polonya'da dahi %25 civarındadır. Üretim payı OECD ortalamasına göre yüksek olan sanayii sektörünün ise Türkiye'deki istihdam

içinmdeki payı bu ülkelere oranla iki puan daha düşüktür. Sonuç olarak Türkiye üretim açısından değilse bile, istihdam açısından hala bir tarım toplumu özelliği göstermektedir.

Sektörlerin karşılaştırmalı verimlilik düzeyleri Tablo 2.9’da verilmiştir. Tarım sektörünün emek verimliliği son derece düşüktür ve göreceli olarak düşmeye de devam etmektedir. Buna karşılık, sanayiide ve hizmet sektöründe ülke ortalamasından %50 daha yüksek emek verimliliği söz konusudur. Ancak, hizmet sektöründe bu verimliliğin azalmakta olduğu da gözlemleniyor. Yine, imalat sanayiinde son dönemde emek verimliliği az da olsa azalmıştır.

Buna karşılık, tarım sektöründe sermaye verimliliği oldukça yüksektir. Bir önceki tablodan da görüldüğü gibi Türkiye’de makinalaşmamış bir tarım sektörü mevcuttur; dolayısıyla da bu sektörde yüksek sermaye verimliliği beklenmelidir. Öte yandan, hizmet sektöründe sermaye verimliliği ülke geneline göre daha düşük çıkmaktadır. İnşaat sektörünün hizmetler içinde sayılması bunun bir nedenidir.

Toplam faktör verimliliği söz konusu olduğunda sektörel karşılaştırmada emek verimliliği ile benzer bir tablo çıkmaktadır. Ancak, burada tarımın göreceli durumu daha olumludur.

Tablo 2.9 Göreceli Sektörel Verimlilik (Dönem Ortalaması)

	Tarım	Sanayii	İmalat	Hizmet	Toplam
<i>Emek Verimliliği</i>					
1981-1985	0,45	1,55	1,47	1,60	1,00
1986-1990	0,40	1,65	1,56	1,48	1,00
1991-1995	0,38	1,70	1,58	1,42	1,00
1996-2000	0,37	1,67	1,53	1,34	1,00
2001-2003	0,40	1,61	1,46	1,23	1,00
<i>Sermaye Verimliliği</i>					
1981-1985	3,19	0,55	0,65	1,07	1,00
1986-1990	2,96	0,68	0,87	1,00	1,00
1991-1995	3,11	0,86	1,11	0,89	1,00
1996-2000	3,11	1,05	1,30	0,83	1,00
2001-2003	3,24	1,02	1,40	0,84	1,00
<i>Toplam Faktör Verimliliği</i>					
1981-1985	0,93	1,09	1,12	1,36	1,00
1986-1990	0,83	1,21	1,28	1,28	1,00
1991-1995	0,79	1,34	1,40	1,21	1,00
1996-2000	0,78	1,42	1,45	1,14	1,00
2001-2003	0,83	1,37	1,44	1,08	1,00

Yukarıdaki analizden, hem faktörlerin sektörler arasında yer değiştirdiği, hem de her sektörün göreceli verimliliğinin önemli değişimler gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle her sektörün, toplam verimliliğe ne kadar katkı yaptığını saptamak üzere verimlilik artışını bileşenlerine ayırarak incelemek yararlı olacaktır. Toplam verimlilik, ya sektörlerin kendi içerisinde daha verimli hale gelmesi ile (Verimlilik Etkisi, VE), ya da sektörler arasında emeğin daha az verimli sektörlerden daha çok verimli olan sektörlerle kayması (Sektörel Etki, SE) ile oluşabilir. Bu katkıların hangi sektörlerden ve ne yolla olduğunu görmek üzere, daha detaylı sektörel veriler kullanılarak emek verimliliği 1980-2000 dönemi için bileşenlerine ayrıştırıldı.

Tablo 2.10’da gösterilen ayrıştırma sonuçlarına göre, 1980-2000 döneminde her iki etkinin de pozitif olduğu görülmektedir. Ancak verimlilik etkisi sektörel etkiden çok daha etkin olarak ortaya çıkmıştır. Sektörel etkinin tarım ve madencilik sektörlerinde eksi olması, bu sektörlerden, özellikle de tarımdan emeğin diğer sektörlerle kaydırılması ile toplam verimlilik artışını hızlandıracağı anlamına gelmektedir.

Tablo 2.10 Emek Verimliliğinin Ayrıştırması

	Tarım	Maden.	İmalat	Enerji	İnşaat	Ticaret	Ulaşım	Fin&GM	Diğer	Toplam
1980-2000										
VE	0,39	0,20	0,78	-0,03	0,06	0,25	0,37	-0,05	0,39	2,35
SE	-0,48	-0,18	0,36	0,22	0,07	0,87	0,19	0,08	0,18	1,30
1980-1990										
VE	0,20	0,11	1,15	0,12	0,37	0,67	0,40	0,04	0,22	3,27
SE	-0,31	-0,05	0,18	0,05	-0,07	0,55	0,16	0,00	0,38	0,91
1990-2000										
VE	0,39	0,19	0,22	-0,22	-0,21	-0,28	0,23	-0,11	0,45	0,66
SE	-0,44	-0,21	0,45	0,37	0,17	1,00	0,16	0,12	-0,07	1,55

Alt dönemler itibarıyla bakıldığında, 1980’li yıllar sektörlerin kendi verimliliklerini arttırdıkları ve sektörel kaymaların görece daha az önemli olduğu bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, 1990’lı yıllarda, toplam verimlilik artışı daha çok faktörlerin daha verimli sektörlerle yönelmesi sonucu oluşmuştur.

Yine, Türkiye’deki sektörel emek verimliliğini OECD ülkeleri ile karşılaştırarak incelemek mümkündür. Türkiye’nin 1980’li yıllarda tarım dışındaki sektörlerde OECD ülkeleri ortalama performansından daha hızlı ya da yakın verimlilik artışı sergilediği görülmektedir (Tablo 2.11a). Özellikle elektrik, gaz ve su (EGS) ile inşaat sektörlerindeki, ki bu sektörler altyapı gelişmelerini göstermektedir, hızlı verimlilik artışı dikkate değer düzeydedir. İmalat sanayiindeki verimlilik artışı da Kore’den

sonra ikinci sıradadır. 1980'li yıllar, tarıma rağmen Türkiye'de emek verimliliği düzeyinin OECD ülkelerine yakınsadığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak 1990'lı yıllarda bu durum tersine dönmüştür (Tablo 2.11b). İmalat sanayiinde verimlilik artışı yüzde birin altında gerçekleşirken, OECD içerisinde en kötü performans olarak ortaya çıkmaktadır. Altyapı sektörlerinde ise emek verimliliği gerilemeler göstermektedir. Bu dönemin Türkiye ekonomisinde çok çeşitli krizlerle geçmiş olmasının bunda payı büyüktür.

Sonuç olarak Türkiye'nin 2000 yılı itibariyle A.B.D.'ye göre görece sektörel verimliliğine bakıldığında (Tablo 2.12), geline yerin kabul edilebilir bir seviyede olmadığını söyleyebiliriz. Toplam emek verimliliği A.B.D.'nin ancak %10'u kadardır ve Doğu Avrupa ülkeleri dışında OECD ülkelerinin tamamının çok altındadır. Bu seviyenin aşağıda kalmasında tarım ve finansal hizmetler sektörünün payı olmakla beraber, hemen tüm sektörlerde verimlilik düzeyi çok düşüktür.

Tablo 2.11a Sektörel Verimlilik Büyüme Oranları, 1980-1990 (Yıllık, %)

	Tarım	Madencilik	İmalat	EGS	İnşaat	Ticaret	Ulaşım	Fin. & GM	Diğer Hizmet
Türkiye	0,87	5,65	5,98	5,93	6,27	3,54	3,28	1,04	1,32
Avusturya	3,69	0,74	4,55	3,02	1,31	2,03	2,90	1,51	-0,19
Belçika	4,52	5,56	6,05	3,61	2,06	-0,25	3,88	1,08	0,04
Danimarka	9,07	26,06	1,17	1,35	1,44	0,76	3,10	0,28	0,29
Finlandiya	1,84	20,54	5,90	4,32	0,72	3,30	3,34	0,24	0,53
Fransa	6,85		3,16	6,62	2,71	2,72	4,88	0,52	0,71
Almanya									
Yunanistan									
İtalya	5,58	4,63	3,13	-0,28	2,49	0,13	3,68	-2,01	-0,87
Hollanda	3,95	2,37	1,47	0,60	1,08	-0,14	2,40	-1,15	0,25
Portekiz	6,53		2,60	4,46	2,67	0,67	6,12	1,55	1,33
İspanya	5,37	2,03	5,01	4,08	2,93	0,41	3,12	-0,20	-0,03
İsveç									
İngiltere	2,55	11,17	5,80	5,53	2,45	2,26	4,17	-0,52	-0,49
Çek Cumhuriyeti									
Macaristan									
Polonya									
Norveç	4,34	6,83	2,33	0,64	2,20	1,17	3,46	-1,17	0,27
Avustralya	3,89	7,63	2,25	8,90	-0,04	-0,75	3,10	-1,04	0,21
Kore	10,05	6,05	7,47	16,44	6,78	7,16	4,75	-0,34	-0,32
Japonya	5,53	2,60	4,93	1,97	3,22	5,18	4,57	4,76	-0,73
Meksika									
Kanada	1,63	2,14	2,78	-0,36	0,50	0,47	2,40	-0,07	0,05
A.B.D.	7,56	6,68	4,19	1,38	-0,22	1,91	1,86	-1,13	0,05

Notlar: Önceki tabloya bakınız.

Tablo 2.11b Sektörel Verimlilik Büyüme Oranları, 1990-2000 (Yıllık, %)

	Tarım	Madencilik	İmalat	EGS	İnşaat	Ticaret	Ulaşım	Fin. & GM	Diğer Hizmet
Türkiye	2,60	15,39	0,89	-4,61	-2,75	-1,10	1,82	-3,05	3,12
Avusturya	6,92	-0,21	4,94	3,37	2,50	1,05	2,21	0,57	-0,70
Belçika	7,07	9,01	3,51	6,78	0,20	1,13	0,93	-0,01	0,52
Danimarka	9,48	21,24	3,07	5,95	0,28	2,29	4,34	-0,14	0,67
Finlandiya	7,89	0,53	7,50	8,20	0,39	1,58	6,17	1,78	-0,02
Fransa	4,85		4,66	3,23	-0,13	0,56	3,28	-1,19	0,41
Almanya	10,87	3,26	3,09	6,84	0,01	-0,53	10,36	-0,91	0,43
Yunanistan	1,83	3,61	2,99	6,54	3,93	4,66	9,55	-0,23	0,07
İtalya	8,09	2,43	2,34	4,05	-0,03	1,33	3,80	-1,01	0,20
Hollanda	3,05	3,88	3,25	4,39	-0,88	0,69	3,32	-0,48	-0,20
Portekiz	4,32		3,84	19,80	1,71	1,59	6,96	-1,05	-0,24
İspanya	2,66	6,72	1,75	5,71	0,44	0,29	3,86	-1,31	0,48
İsveç	1,75	3,28	8,28	1,19	0,23	3,31	3,97	-1,07	0,63
İngiltere	2,02	22,92	3,29	19,90	3,06	2,57	5,99	1,40	1,15
Çek Cumhuriyeti	18,43	5,56	5,72	6,94	-4,71	5,10	5,86	3,31	-2,19
Macaristan	5,75	-1,59	10,90	3,56	-0,17	-0,59	2,48	-0,59	2,24
Polonya	-0,45	5,26	13,81	2,76	6,98	2,62	4,65	-1,09	0,41
Norveç	7,29	7,84	0,87	3,82	1,13	6,71	4,22	-0,40	0,43
Avustralya	3,47	7,97	2,20	8,98	0,12	2,73	5,32	0,32	0,94
Kore	7,66	28,35	15,62	18,57	0,48	1,99	8,30	-0,68	-0,12
Japonya	-0,49	-1,10	3,41	2,25	-2,89	1,63	1,17	2,64	-0,38
Meksika	1,52	6,63	2,32	1,25	-1,62	0,87	2,97	0,24	-0,30
Kanada	3,21	3,03	4,40	1,98	0,40	2,31	2,60	0,53	0,01
A.B.D.	2,77	2,57	4,70	1,26	0,17	4,90	3,43	0,92	-0,40

Notlar: Önceki tabloya bakınız.

Tablo 2.12 A.B.D.'ye Göreli Sektörel Verimlilik Düzeyi, 2000

	Tarım	Madencilik	İmalat	EGS	İnşaat	Ticaret	Ulaşım	Fin. & GM	Diğer Hizmet	Toplam
Türkiye	0,06	0,15	0,11	0,20	0,12	0,16	0,20	0,05	0,18	0,10
Avusturya	0,27	0,64	0,94	0,79	1,56	1,00	0,91	1,32	1,36	1,02
Belçika	0,67	0,53	0,64	0,75	0,90	0,64	0,54	0,63	0,82	0,69
Danimarka	1,62	5,31	0,79	1,09	1,25	1,10	1,03	1,22	1,27	1,10
Finlandiya	0,63	0,31	0,51	0,49	0,54	0,50	0,52	0,59	0,64	0,55
Fransa	1,21	0,00	0,99	0,83	1,15	1,01	0,98	1,14	1,18	1,09
Almanya	0,84	0,38	0,80	0,75	1,18	0,73	1,11	1,35	1,29	1,08
Yunanistan	0,38	0,33	0,30	0,33	0,74	0,66	0,48	0,87	0,68	0,53
İtalya	0,77	0,66	0,56	0,71	0,87	0,84	0,93	0,94	0,86	0,80
Hollanda	1,27	7,05	0,86	0,80	1,11	0,92	1,00	0,71	1,05	0,92
Portekiz	0,26	0,00	0,30	0,70	0,39	0,44	0,59	0,52	0,52	0,40
İspanya	0,65	0,42	0,52	1,09	0,77	0,70	0,73	0,81	0,82	0,68
İsveç	0,96	0,55	0,62	0,72	0,81	0,65	0,55	0,71	0,68	0,66
İngiltere	0,88	2,44	0,65	0,89	0,72	0,52	0,77	0,57	0,77	0,67
Çek Cum.	0,39	0,10	0,14	0,15	0,20	0,27	0,18	0,25	0,19	0,21
Macaristan	0,11	0,03	0,05	0,03	0,07	0,07	0,06	0,12	0,10	0,07
Polonya	0,03	0,07	0,06	0,04	0,12	0,11	0,06	0,05	0,12	0,07
Norveç	1,01	5,04	0,73	0,96	1,06	1,20	0,94	1,11	1,02	1,11
Avustralya	0,56	1,10	0,39	0,46	0,56	0,33	0,47	0,48	0,58	0,48
Kore	0,35	0,67	0,59	1,04	0,71	0,26	0,51	0,52	0,55	0,48
Japonya	0,50	0,85	1,28	1,53	1,37	1,28	1,20	2,13	1,61	1,44
Meksika	0,13	0,54	0,47	0,21	0,15	0,48	0,51	1,16	0,35	0,37
Kanada	0,90	0,97	0,71	0,67	0,80	0,46	0,61	0,59	0,81	0,67
A.B.D.	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Tablo 2.13 Emek Verimliliği Ayrıştırması

	Sektör-içi Verimlilik Etkisi		Sektörler-arası İstihdam Etkisi		Sektör-içi Verimlilik Etkisinin Katkısı (%)		Sektörler-arası İstihdam Etkisi Katkısı (%)	
	1980-1990	1990-2000	1980-1990	1990-2000	1980-1990	1990-2000	1980-1990	1990-2000
Türkiye	3,27	0,66	0,91	1,55	78,16	29,93	21,84	70,07
Avusturya	1,96	1,67	0,69	0,68	73,88	71,19	26,12	28,81
Belçika	1,79	1,29	0,26	0,19	87,35	86,89	12,65	13,11
Danimarka	1,06	1,79	0,40	0,11	72,75	94,40	27,25	5,60
Finlandiya	2,23	3,00	0,64	0,17	77,81	94,62	22,19	5,38
Fransa	2,04	0,97	0,59	0,21	77,58	82,37	22,42	17,63
Almanya		1,21		0,70		63,28		36,72
Yunanistan		2,23		0,67		76,88		23,12
İtalya	0,53	1,03	1,36	0,45	28,08	69,45	71,92	30,55
Hollanda	0,58	0,88	0,14	0,01	80,00	98,43	20,00	1,57
Portekiz	2,29	1,73	0,95	0,58	70,63	75,08	29,37	24,92
İspanya	1,77	0,73	0,60	0,23	74,58	75,90	25,42	24,10
İsveç		2,51		0,58		81,14		18,86
İngiltere	1,98	2,77	-0,08	-0,36	104,38	114,68	-4,38	-14,68
Çek Cum.		3,84		0,00		99,88		0,12
Macaristan		3,26		0,56		85,43		14,57
Polonya		4,37		-0,08		101,92		-1,92
Norveç	1,31	2,40	0,57	0,28	69,75	89,65	30,25	10,35
Avustralya	0,84	2,03	0,26	-0,06	76,22	102,96	23,78	-2,96
Kore		1,58		-0,40		134,36		-34,36
Japonya	4,90	5,43	2,61	0,32	65,22	94,43	34,78	5,57
Meksika	3,27	1,28	0,51	0,02	86,49	98,28	13,51	1,72
Kanada		1,06		0,45		70,35		29,65
A.B.D.	0,82	1,64	0,05	0,13	93,89	92,41	6,11	7,59

Daha önce Türkiye için yapılan verimlilik ayrıştırması OECD ülkeleri için tekrarlandığı zaman, Türkiye'nin 1980'li yıllarda diğer ülkeler gibi verimlilik artışını sektör-içi kaynaklı olduğu, ancak 1990'lı yıllarda diğer ülkelerde benzer eğilim devam ederken, Türkiye'de büyümenin daha çok emeğin sektörel yer değiştirmesi sonucu olduğu görülmektedir (Tablo 2.13). Sektörel kaymanın, bir başka deyişle kaynakların yeniden dağıtılmasının olumlu etkisinin geçici olmasının ve büyümenin sürdürülebilirliğinin ancak sektör-içi verimlilik artışları ile mümkün olmasının, son dönemde Türkiye'de gözlemlenen durumun gelecekte tekrarlanması halinde OECD ülkeleri ile aranın uzun vadede daha çok açılması anlamına geleceği aşıkardır.

2.5.2 Özel İmalat Sanayii

İmalat sanayiinin gelişmekte olan ülkelerde 'lokomotif' rolü oynadığı düşünülerek, bu alt bölümde bu sektördeki gelişmeler ayrıntılı olarak incelenmektedir. Türkiye'de kamunun imalat sanayiinde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Ancak son yıllarda kamunun bu rolünün giderek azalması ve gelecek için yapılan planlarda kamunun imalat sanayiinden tümüyle çekileceğinin düşünülmesi nedeniyle sadece özel imalat sanayiini temel alan bir incelemenin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Yine, kamu işletmelerinin karar mekanizmalarında ekonomi dışı faktörlerin etkisi olması, her iki kesimi toplu olarak incelemenin hataya neden olacağı gerekçesi de bu seçimde önemli rol oynamıştır.⁵

Bu alt bölümde bir başka kısıt ise özel imalat sanayiinde on ve daha az kişi çalıştıran işyerleri hakkında sürekliliği olan verilerin bulunmamasıdır. O nedenle küçük ve mikro düzeydeki işletmeler çalışmanın kapsamı dışındadır. Daha önce Erzan ve Filiztekin (2005) işletme büyüklüğünün verimlilik açısından önemli olduğunu ve işletmelerin şoklara verdikleri tepkilerin farklı olduklarını göstermişlerdir. Bu nedenle, bu alt bölümdeki imalat sanayii kavramının orta ve büyük ölçekte işletmeleri kapsamakla birlikte, yine de belirli bir kesimi anlattığının göz önünde tutulması gerekmektedir.

Tablo 2.14'te özel imalat sanayiindeki gelişmeler özetlenmektedir. Son otuz yılda katma değer artışı yılda %5,5 oranında gerçekleşmiştir. Ancak bu büyümenin oldukça değişken olduğu görülmektedir. Özellikle ithal ikameci dönemin önceki yılları ile sonraki yılları arasında ciddi farklılıklar görülmektedir. 1980 sonrasında ise son beş yıl haricinde önemli bir büyüme oranı görülmektedir. Ancak son dönemde bu oran otuz yıllık ortalama düzeyine geri düşmüştür. Gerçekten öncülük etmesi beklenen bir sektör için %5 civarında bir büyüme oranı düşük olarak adlandırılabilir.

İmalat sanayiindeki istihdamda artışı da beklenin altında kalmıştır. Ortalama %3,75'lik bir büyüme, genç nüfus, hızlı nüfus artış oranları ve tarımın çözülmesi düşünüldüğünde bu sektörün emeği mas etme gücünün sınırlı olduğunu göstermektedir. Özellikle de son 15 yıldaki istihdam artışı oldukça düşüktür. Türkiye'nin gelişmişlik seviyesi gözönüne alındığında imalat sanayiinin toplam istihdamdaki payının daha da artması beklenebilir. Ancak bunun için bu sektörde ortaya çıkan yeni işgücünü verimli bir şekilde kullanabilmek ve istihdamı arttırabilmek için, emek

(5) Daha önce bu konuda yapılmış çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Zaim ve Taşkın (1997) kamu kesiminin verimliliğinin özel kesimden çok daha düşük olduğu sonucuna varmışlardır.

üzerindeki vergilerin azaltılmasından, insan sermayesini arttıracak şirket içi ve şirket dışı eğitime kadar, bir dizi yeni politikalara gereksinim vardır.

Yine aynı dönemde verimlilik artışı da oldukça düşük kalmıştır. İthal ikameci dönemin son yıllarında verimlilikteki büyük düşüş ortalama rakamların çok düşük olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1980 sonrasında ise emek verimliliği hızlı artmış, ancak son beş yılda bu artış %2,5 seviyesine düşmüştür. Benzer şekilde toplam faktör verimliliği de son beş yılda azalmış, hatta eksi değerler almıştır.

Tablo 2.14 Özel İmalat Sanayiinde gelişmeler

Dönem	Yıllık (%) büyüme oranı		
	Katma değer	İstihdam	Emek Verimi
1970-2000	5,54	3,75	1,79
1970-1980	-1,16	4,48	-5,64
1970-1976	4,31	5,34	-1,03
1976-1980	-9,37	3,17	-12,54
1980-2000	8,90	3,39	5,51
1980-1988	9,63	4,91	4,71
1988-1995	10,28	1,80	8,48
1996-2000	5,79	3,18	2,61

Burada yapılacak son bir gözlem ise, bu sektördeki istihdamın büyük çoğunluğunun çok küçük işletmelerde olması, buna karşılık büyük işletmelerin daha verimli olması nedeniyle, daha yüksek oranda katma değer yaratan büyük işletmelerin istihdamının düşük olduğunun ve firmalar arası kaynakların yer değiştirmesinin, yani ölçek ekonomisinin buradaki sorunlara bir çözüm olabileceğidir.

Tablo 2.15 Özel İmalat Sanayiinde büyüme muhasebesi

Dönem	Yıllık (%) katkılar			
	Katma değer	Emek	Sermaye	TFV
1970-2000	5,54	0,93	6,25	-1,65
1970-1980	-1,16	-1,44	-9,24	11,83
1970-1976	4,31	1,73	12,41	-9,83
1976-1980	-9,37	-1,01	-4,53	14,92
1980-2000	8,90	0,68	4,76	3,46
1980-1988	9,63	1,16	2,35	6,13
1988-1995	10,28	0,24	5,60	4,45
1996-2000	5,79	0,52	7,45	-2,18

Özel imalat sanayiinde katma değer artışının kaynaklarını incelemek üzere büyüme muhasebesi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2.15'te verilmiştir. İthal ikameci dönemin krize girmeden önceki yıllarında büyümenin tamamen faktör birikimine dayalı olduğu görülmektedir. Buna karşılık 1980'li yılların başında TFVnin büyümeye önemli katkı yaptığı görülmüyor. 1980-2000 yılları arasındaki yıllık %8,9 oranındaki katma değer büyümesinin üçte birinden fazlası toplam faktör verimliliği artışından kaynaklanmaktadır. Ancak, yine son beş yılda bu etki tersine dönmüş, ve TFV büyümeyi yavaşlatan bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Toplam faktör verimliliğinin büyüme oranının negatif olması şaşırtıcı gelebilir. Ancak TFV belirli varsayımlar altında hesaplandığından aslında verimlilikten daha fazla şeyi içermektedir. Öncelikle, eksik rekabet sözkonusu olduğunda, ya da ölçek getirisi olması halinde bu terim verimliliğin yanı sıra bu etmenleri de içermektedir. Bundan başka katma değeri sadece iki faktörün, emek ve sermayenin fonksiyonu olarak ele almaktadır. İnsan sermayesi, kamu sermayesi ve benzeri faktörlerin yaptıkları katkılarda tanım gereği toplam faktör verimliliği içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle, TFV iktisat yazınında daha çok Solow artışı olarak adlandırılır.

Biraz daha ayrıntıya inerek, alt sektörlerde verimliliğin gelişimi tablo 2.16'da verilmiştir. Endüstriler itibari ile emek verimliliği düzeyleri ve büyüme oranları ciddi farklılıklar göstermektedir. Geleneksel endüstriler olarak görülen gıda, tekstil ve giyim endüstrilerinde emek verimliliği Türkiye ortalamasının çok altındadır. Özellikle giyim sanayiinde emek verimliliği 2000 yılında ortalamanın sadece dörtte biri kadardır. Bunun ötesinde bu sektörlerde son yirmi yılda görece daha yavaş emek verimliliği artışı yaşanmıştır.

Buna karşılık, tüm makina sektörlerinde, ama özellikle de elektrikli makinalar sektöründe, taşıt araçları sektöründe ve kimya sektöründe büyük verimlilik artışları gözlemlenmektedir. Bu sektörlerin tamamında 2000 yılı itibari ile verimlilik düzeyi Türkiye ortalamasının üzerindedir (elektrikli makinalar sektörü emek verimliliği ortalamanın 2,5 katıdır). Bu sektörlerden, elektrikli makinalar ve taşıt araçları sanayiileri toplam verimlilik artışına hem 1980'lerde hem de 1990'larda önemli katkı yapan sektörler olarak ortaya çıkmaktalar. Göreli verimliliği azalmakla beraber tekstil sektörü de toplam verimlilik artışına yüksek oranda katkı yapmıştır.

Tablo 2.16 Özel imalat sanayiinin alt sektörlerinde emek verimliliği

	1980 Düzeyi*	1990 Düzeyi*	2000 Düzeyi*	1980-1990 Toplam Büyümeye Katkısı	1990-2000 Toplam Büyümeye Katkısı
Gıda, İçecek ve Tütün	0,99	0,87	0,68	8,90	2,81
Tekstil	0,86	0,69	0,64	6,71	18,92
Giyim	0,39	0,39	0,26	7,89	0,54
Deri	0,50	0,49	0,44	0,58	0,47
Ahşap	0,67	0,57	1,05	0,11	1,93
Kağıt	1,45	1,60	1,44	2,79	1,69
Basın	0,75	0,93	0,57	1,92	-0,49
Petrol	4,08	3,09	2,58	0,82	1,14
Kimya	1,84	2,20	1,95	13,23	4,57
Plastik	1,01	1,21	1,18	5,24	5,26
Mineral	1,32	1,22	1,24	7,42	6,75
Ana Metal	1,09	1,55	1,47	9,37	4,50
İşlenmiş Metal	0,70	0,77	1,01	3,61	8,44
Makina	0,92	1,12	1,33	5,88	6,39
Elek. Mak.	1,02	1,43	2,47	12,33	23,30
Bil. Araç.	0,80	0,78	1,02	0,57	1,40
Taşıt Araçları	0,83	1,19	1,40	11,92	11,36
Diğer	0,63	0,61	0,44	0,73	1,01
* Toplam verimliliğe görel olarak.					

Alt endüstrilerin verimlilik artışlarının sektör-içi ve sektörler-arası ayrıştırması Tablo 3.17’de verilmiştir. Bu tabloya göre 1980-2000 yılları arasında sektör-içi verimlilik artışı toplam verimlilik artışının %106,9’u oranında gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, sektörler arası istihdamın dağılımı nedeni ile verimlilik artışı olabileceği seviyenin daha altında gerçekleşmiştir. Sektör-içi verimlilik artışı, sırasıyla, elektrikli makineler, tekstil, taşıt araçları ve kimya sanayiilerinde daha hızlı ortaya çıkmış, ve hep beraber toplam verimlilik artışının %53’ünü oluşturmuştur. Buna karşılık, sırasıyla, mineral, makina ve kimya sanayiilerinde istihdamın olumsuz dağılımı sonucu en fazla kayıba neden olunmuştur.

Tablo 2.17 Özel imalat sanayii alt sektörlerinde emek verimliliğinin ayrıştırılması, 1980-2000 (%)

	Sektör-İçi Verimlilik Etkisi	Sektörler-arası Etki	Katkısı
Gıda, İçecek ve Tütün	7,0	-1,8	5,2
Tekstil	13,8	0,4	14,2
Giyim	1,2	2,2	3,4
Deri	0,5	0,0	0,5
Ahşap	1,7	-0,5	1,2
Kağıt	1,8	0,3	2,1
Basın	0,7	-0,2	0,4
Petrol	1,0	0,1	1,0
Kimya	10,4	-2,4	7,9
Plastik	5,4	-0,1	5,2
Mineral	9,9	-2,9	7,0
Ana Metal	7,5	-1,1	6,4
İşlenmiş Metal	7,3	-0,7	6,6
Makina	8,8	-2,6	6,2
Elek. Mak.	18,4	0,6	19,0
Bil. Araç.	0,6	0,5	1,1
Taşıt Araçları	10,4	1,1	11,6
Diğer	0,6	0,3	0,9
Toplam	106,9	-6,9	100,0

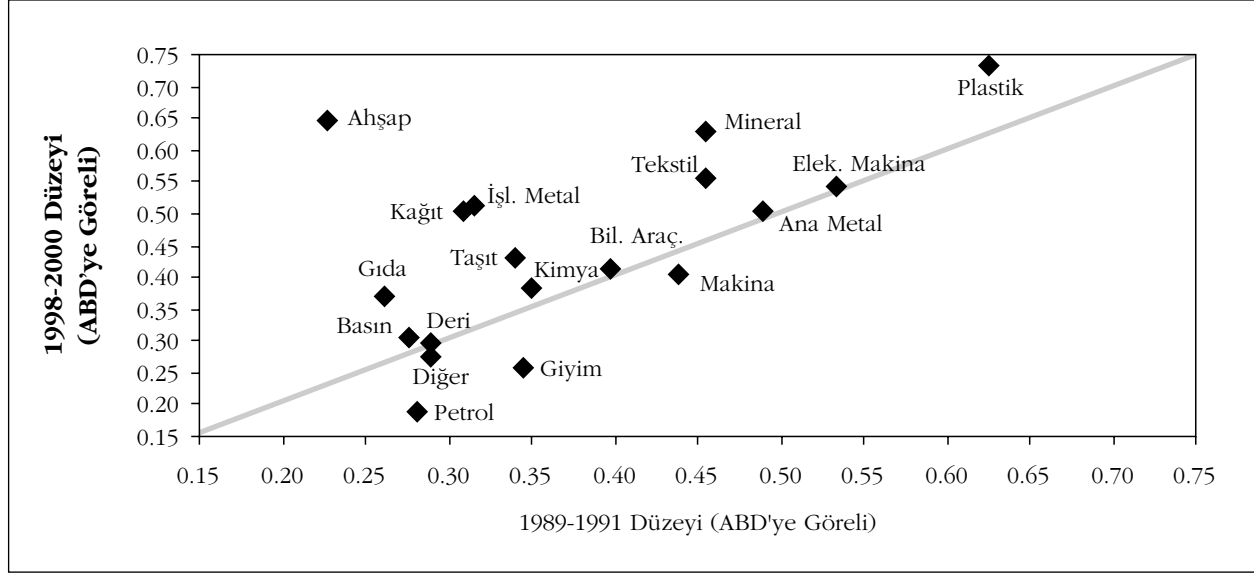
Son olarak imalat sanayii alt sektörlerinin diğer ülkeler ile karşılaştırılmasını yapmak ve bu ülkelerdeki verimlilik düzeylerine yakınsama olup olmadığını görmek için Tablo 2.18’de karşılaştırmalar verilmektedir. İlk üç sütunda, A.B.D.’ye göre verimlilik rakamları verilmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasına göre karşılaştırma yapmak, kimi AB ülkeleri için aynı detayda ve zamanlarda veri olmadığından mümkün olamamıştır. Ancak veri sıkıntısı olmayan İspanya ile karşılaştırma yapılarak, Türkiye’nin daha yakın olduğu coğrafya ile karşılaştırması mümkün olabilmektedir.

Tablo 2.18 Özel imalat sanayii alt sektörleri emek verimliliğinin A.B.D. ve İspanya ile karşılaştırması

	A.B.D.'ye Göreli			İspanya'ya Göreli		
	1980-83 Düzeyi	1989-91 Düzeyi	1998-00 Düzeyi	1980-83 Düzeyi	1989-91 Düzeyi	1998-00 Düzeyi
Gıda, İçecek ve Tütün	0,18	0,26	0,37	0,37	0,43	0,53
Tekstil	0,42	0,43	0,53	0,50	0,56	0,66
Giyim	0,25	0,32	0,24	0,40	0,49	0,42
Deri	0,21	0,26	0,30	0,45	0,50	0,53
Ahşap	0,17	0,20	0,73	0,28	0,45	1,05
Kağıt	0,23	0,36	0,51	0,23	0,39	0,67
Basın	0,14	0,32	0,38	0,44	0,36	0,36
Petrol	0,76	0,38	0,32	0,67	0,17	0,14
Kimya	0,26	0,35	0,40	0,54	0,70	0,78
Plastik	0,45	0,62	0,65	0,34	0,57	0,82
Mineral	0,37	0,46	0,64	0,52	0,54	0,78
Ana Metal	0,21	0,48	0,56	0,36	0,58	0,63
İşlenmiş Metal	0,19	0,29	0,51	0,32	0,48	0,97
Makina	0,38	0,45	0,38	0,47	0,65	0,89
Elek. Mak.	0,45	0,52	0,46	0,49	0,77	1,47
Bil. Araç.	0,41	0,36	0,27	0,50	0,64	0,99
Taşıt Araçları	0,16	0,33	0,50	0,40	0,54	0,72
Diğer	0,24	0,29	0,27	0,43	0,46	0,51

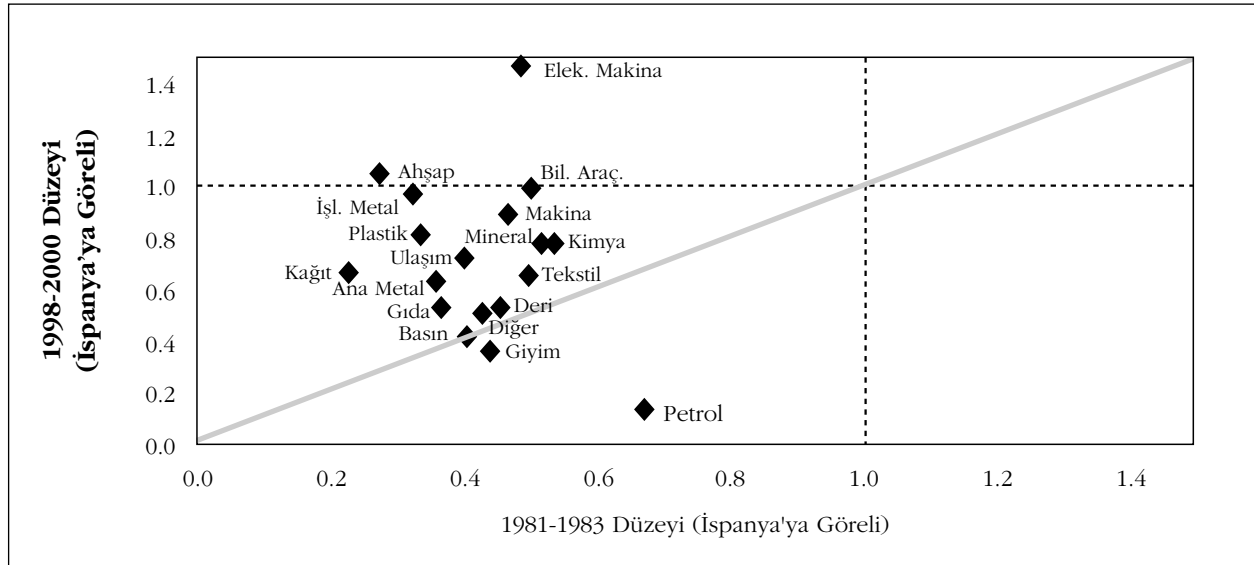
Türkiye'nin hiç bir sektörde A.B.D.'ye göreli üstünlüğü olmadığı görülmektedir. Sadece petrol ürünlerinde başlangıçta bir üstünlük görülmektedir, ancak bu da sektörün çok özel yapısından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin en başarılı olduğu sektörler olarak ahşap, plastik ve mineraller çıkmaktadır. Bu sanayiilerden ahşap sanayinin göreli olarak çok küçük olması nedeniyle önemli bir kazanım sağlamamaktadır. Şekil 2.7a'da son yirmi yıl içerisinde sektörel emek verimliliğinde yakınsama olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır. Şeklin ortasından geçen diagonal çizginin üst kısmında kalan endüstrilerin göreli verimliliklerinin A.B.D.'deki rakiplerinden daha hızlı artarken, altında kalan endüstrilerde daha yavaş verimlilik artışı gerçekleşmiştir. Petrol ve giyim sanayiileri dışında tüm endüstrilerin geçen yirmi yıllık süre içerisinde Amerika'daki rakiplerine yakınsadıkları görülmektedir.

Şekil 2.7a Türk İmalat Endüstrilerinin ABD İmalat Endüstrilerine Yakınsaması

Benzer şekilde İspanya ile karşılaştırma Şekil 2.7b'de verilmiştir. Diagonal çizgi daha önce olduğu gibi yakınsamayı gösterirken, resmi dörde bölen çizgiler görece üstünlüğün aldığı değişimi göstermektedir. Solt üst bölümde kalan elektrikli makineler ve ahşap sanayiileri İspanya'dan daha geriden başlayıp, 2000 yılı itibari ile İspanya'daki rakiplerinden daha verimli hale gelmişlerdir.

Şekil 2.7b Türk İmalat Endüstrilerinin İspanya İmalat Endüstrilerine Yakınsaması

Bu şekillerden çıkan diğer ilginç bir sonuç ise hangi sektörlerin görece olarak daha hızlı büyüyecek olduklarının bilinmemesidir. İktisat yazınında çokça tartışılan “geri kalmışlığın avantajı” endüstri bazında görülmemektedir. Bu sava göre, başlangıçta görece olarak daha düşük verimliliğe sahip olan ülkelerin, daha hızlı büyümesi gerekmektedir. Endüstri düzeyine uyarlandığında, bir ülkedeki bir endüstri görece olarak öteki ülkelere göre daha geri ise daha hızlı gelişmelidir. Ancak bu sav teknolojinin ülkeler arasındaki transferinin serbest olduğu varsayımına dayanır. Oysa endüstrilerin gelişimi yaparak-öğrenme ilkesine bağlıysa, daha yüksek verimliliğe ve daha yüksek üretime sahip olan endüstrilerin daha hızlı büyümesi beklenir. Türkiye’nin A.B.D. ve İspanya ile karşılaştırmasından her iki sav için de destekleyici bir bulgu çıkmamaktadır.

2.6 Büyümeyi Etkileyen Faktörler: Bölgesel Gelişmeler

Büyüme konusu genellikle ülke bütünü ele alınarak incelenmektedir. Oysa ülke içerisinde kimi bölgelerin diğerlerinden daha hızlı gelişmesi, hem eşitsizliği arttırmakta, hem de bu bölgelerin birbirleri ile olan bağlantısı nedeniyle toplam büyümeyi etkilemektedir. Bu nedenle, bölgeler-arası dışsallıklar ele alınmadan ülke büyümesi tartışması eksik kalacaktır. Nitekim Avrupa Birliği içerisindeki bölgesel farklılıklar bir bütün olarak Birliğin bu konuya özel olarak eğilmesini gündeme getirmiştir. Aynı kaygılarla bu bölümde Türkiye’deki bölgesel gelişmeler anlatılmaktadır.⁶

Burada kullanılan veriler, ana sektörler itibarı ile İllere Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (İGSYİH) rakamlarıdır. 1987-2001 yılları arası veriler, Devlet İstatistik Enstitüsü’nden, önceki yıllar ise Özetin’den (1998) alınmıştır. Bunların yanı sıra, nüfusa ve istihdama yönelik veriler Genel Nüfus Sayımlarından elde edilmiştir.⁷ İGSYİH rakamları cari fiyatlarla verilmiş olduğundan, yine DİE tarafından yayınlanan, sektörel zımnî fiyat deflatorları kullanılarak reel rakamlara ulaşılmıştır.

Bu bölümde bölgesel eşitsizlik üç ayrı ölçüt çerçevesinde hesaplandı. Alışlageldiği üzere, kişi başına il katma değeri; emek piyasalarının emeğin serbest dolaşımı nedeniyle benzer yapılara yakınsayacağı varsayımıyla, çalışabilecek yaştaki nüfus başına il katma değeri; ve aslında emek verimliliği olan, çalışan kişi başına il katma değeri.

(6) Bu bölüm ağırlıklı Filiztekin (2005) çalışmasına dayanmaktadır.

(7) Zaman içerisinde il sayısının artması sonucu oluşan sorun, yeni illerin daha önce bağlı oldukları merkezlere katılması ile giderilmiş, birden çok ilden toprak alarak oluşturulan Batman ve Şırnak illeri ise, Mardin, Siirt ve Hakkari illeri ile birleştirilerek tek bir il haline getirilmiştir. Bunun sonucunda, toplam 65 il olarak veriler derlenip, incelenmiştir.

Tablo 2.19’da görüldüğü gibi, 1975-2000 yılları arasında Türkiye genelinde mutlak katma değer artışı yılda % 3,8 oranında olmuştur. Buna karşılık, kişi başına katma değer artışı yıllık % 1,7 oranında kalmıştır. Zaman içerisinde doğurganlık hızındaki yavaşlama sonucu çalışabilir yaştaki (15-64 yaş grubu) nüfus diğer nüfus dilimlerine göre daha hızlı büyüdüğünden çalışabilecek nüfus başına katma değer artışının zaman ortalaması ise sadece % 1 civarındadır. Buna karşılık, çalışan başına düşen katma değer artış hızı yılda % 2,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Buradan Türkiye’nin geçen 25 yıllık dönem içerisinde verimliliği bir ölçüde arttırabildiği, ancak buna karşılık nüfusuna istihdam yaratamadığı sonucunu çıkartabiliriz.

Tablo 2.19 İl Katma Değeri Artış Oranları, 1975-2000 (Yıllık %)

	Mutlak Değer	Kişi Başına	Çalışabilir Nüfus Başına	Verimlilik Artışı
Türkiye	3,77	1,70	1,04	2,16
Marmara	4,29	1,22	0,77	1,67
Ege	3,92	1,90	1,34	2,21
Akdeniz	4,26	1,67	0,89	1,99
Karadeniz	2,33	1,61	0,80	1,84
İç Anadolu	3,77	2,09	1,35	2,46
Doğu ve G.Doğu Anadolu	2,72	0,68	0,11	1,63

Aynı dönem içerisinde bölgeler arasında her üç ölçüte göre de farklı hızda büyüme oranları gözlenmektedir.⁸ Tablo’da ilginç olan, her dönemde ülkenin en gelişmiş bölgesi olan Marmara ile en az gelişmiş bölgesi olan Doğu Anadolu’da büyüme oranlarının diğer bölgelere göre daha düşük olmasıdır. Her iki bölgenin aynı nedenlerle daha az büyüdüğünü düşünmek ilk bakışta gerçekçi gelmemekle beraber, bu davranışın nedenleri ve dolayısıyla da farklarının araştırılması gerekmektedir.⁹

(8) Burada verilen tablolar coğrafi bölgeler üzerinden hesaplanmıştır. Kuşkusuz bölge içerisinde de ciddi farklılıklar beklemek gerekir.

(9) Bunu nüfus dinamiklerinin bir sonucu olarak görmek mümkün değildir. Marmara bölgesinde hem toplam nüfus, hem de çalışabilir yaştaki nüfus artış hızı 1980-2000 yılları arasında bütün bölgelerden daha yüksekken, Doğu Anadolu bölgesinde nüfus artış hızı Marmara’dan ve kimi diğer bölgelerden daha düşüktür. Buna karşılık, istihdam artışı Marmara’da görece olarak yüksekken, Doğu Anadolu’da daha düşüktür. Fakat her iki bölgede de işsizlik artış oranları birbirine yakındır. Ayrıca verimlilik artışını nüfus ile açıklamak da olası görünmemektedir.

Tablo 3.20’de 2000 yılı sonunda bölgelerin yaratılan toplam katma değer ve istihdam içerisindeki payları verilmektedir. Marmara bölgesinin her iki ölçüt bakımından da diğer bölgelerden çok büyük bir farklılık taşıdığı görülüyor. Altı bölge içerisinde en az katma değeri yaratan üç bölgenin toplamından daha fazla bir üretime sahip olan Marmara bölgesinin, toplam istihdamın da dörtte birine sahip olduğu anlaşıyor.

Tablo 2.20 Bölgelerin Toplam Katma Değer ve İstihdam İçerisindeki Payları, 2000 (%)

	Katma Değer	İstihdam
Marmara	38,9	25,6
Ege	15,1	15,1
Akdeniz	11,8	12,8
Karadeniz	9,3	14,0
İç Anadolu	16,5	16,5
Doğu Anadolu	8,4	16,0

Bölgeler arasında görülen farklar değişik etmenlerle açıklanabilir. Bunlardan birinci grup, bölgenin kendine özgü koşullarıdır. Başlangıçtaki üretim faktörlerinin dağılımını, kamunun bölgeye yaptığı bir çok transferi ve sosyal/kültürel çeşitliliği içeren bu etmenlere dair ayrıntılı ve uzun zaman dilimini kapsayacak veri bulabilmek mümkün olamadığından, bu faktörleri bölgeye has etmenler olarak gruplayarak inceleyeceğiz. Bunların dışında bir diğer etmen ise sektörel yapıdaki farklılıklardır. Bu nedenle Tablo 2.21’de katma değer ve istihdamın sektörel yapısına ilişkin 2000 yılına ait bilgiler verilmektedir. Buna göre, tarımın ülke gelirindeki payı % 14 iken, istidamdaki payı % 48,4’tür.¹⁰ İmalat sanayii ise toplam katma değer üretiminin dörtte birini oluştururken, bu sektörün istihdamdaki payı sadece sekizde biridir. Bu veriler ışığında, Türkiye’de hâlâ tarımın çözülme sürecinin yaşandığı söylemek yanlış olmayacaktır.

(10) Nüfus sayımlarında tarımın istihdamdaki payı Hanehalkı Anketleri’ne göre daha yüksek çıkmaktadır. Benzer bulgu için Tunali’ya (2004) bakılabilir.

Tablo 2.21 Bölge İçerisinde Sektör Payları (2000, %)

Bölge İçinde Sektörel Üretiminin Payı							
	<i>Türkiye</i>	<i>Marmara</i>	<i>Ege</i>	<i>Akdeniz</i>	<i>Karadeniz</i>	<i>İç Anadolu</i>	<i>D. ve GD. Anadolu</i>
Tarım	14,0	5,7	16,6	19,6	24,0	14,4	27,9
Madencilik	1,4	0,3	3,0	0,9	1,7	1,7	3,6
İmal. San.	24,8	34,0	24,7	19,3	21,2	15,7	11,8
Enerji	3,3	3,3	4,6	2,7	2,7	2,4	4,4
İnşaat	5,2	4,0	4,6	5,1	4,8	9,0	5,7
Ticaret	23,3	26,2	22,1	25,1	18,1	22,3	17,0
Ulaşım	13,7	12,2	12,2	15,2	16,3	16,4	13,4
Bankacılık	7,5	8,7	6,5	5,7	4,3	10,0	5,1
Hizmetler	6,7	5,6	5,8	6,5	6,9	8,0	11,1
Bölge İçinde Sektörel İstihdamının Payı							
	<i>Türkiye</i>	<i>Marmara</i>	<i>Ege</i>	<i>Akdeniz</i>	<i>Karadeniz</i>	<i>İç Anadolu</i>	<i>D. ve GD. Anadolu</i>
Tarım	48,4	25,3	50,5	55,0	66,1	46,8	64,0
Madencilik	0,4	0,2	0,6	0,1	0,8	0,4	0,1
İmal. San.	12,6	25,1	12,8	8,3	6,2	9,6	4,6
Enerji	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,5	0,3
İnşaat	4,6	5,8	4,2	4,5	4,1	4,8	3,4
Ticaret	9,7	14,3	10,1	10,5	6,0	8,9	5,3
Ulaşım	3,3	4,8	3,0	3,0	2,2	3,4	2,2
Bankacılık	3,1	5,4	2,6	2,3	1,4	4,0	1,1
Hizmetler	17,6	18,8	15,7	16,0	12,9	21,5	18,9

Bölgesel olarak bakıldığında ise, Marmara bölgesi bu konuda diğerlerinden ciddi farklılık göstermektedir. Gerek tarımın üretimdeki payı, gerekse de istihdamdaki payı, öteki bölgelere göre oldukça düşüktür. Buna karşılık, Kardeniz ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri tipik bir tarım toplumu görüntüsü çizmektedir. Sektörel yapıdaki bu farklılaşmanın gerek kısa, gerekse de uzun vadede büyüme dinamiklerini ciddi biçimde etkileyeceğini bekleyebiliriz.

Türkiye’de bölgeler arası büyüme farklarını ve yakınsama sorununu inceleyen bir çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların ortak bulgusu yakınsama olmadığı şeklindedir. Birçokları arasında, örneğin, Filiztekin (1998) 1975-1995 döneminde sadece koşullu yakınsama bulgusuna ulaşabilmiş, mutlak yakınsamanın olmadığı sonucuna varmıştır. Doğruel ve Doğruel (2003), ve Karaca (2004) de aynı sonuca ulaş-

mışlardır. Altınbaş, Doğruel ve Güneş (2002) ise 1987-1998 döneminde iller arasında gelir farklılıklarının arttığı sonucuna ulaşırken, Temel, Tansel ve Albersen (1999) iki kutuplu bir yapının ortaya çıktığı sonucuna varmıştır.

Uzun vadede bölgeler arasında yakınsama olup olmadığını görmek üzere neo-klasik yakınsama denklemi tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 2.22’de verilmiştir. Bu teoriye göre başlangıçta kişi başına geliri düşük olan illerin daha hızlı büyümeleri gerekmektedir, yani başlangıç kişi başına gelir ile ortalama büyüme arasında ters bir ilişki olması gerekmektedir. Buradaki varsayım, tüm bölgelerin aynı nüfus büyüme ve aynı tasarruf oranına sahip olduğu, teknolojik gelişmenin bölgeler arasında eşit olduğudur. Mutlak yakınsama adı verilen bu ilişki Tablo’nun üst panelinde verilmiştir.

Kişi başına yaratılan katma değer olarak bakıldığında illerin istatistiki olarak anlamlı olarak mutlak ıraksama, çalışabilecek yaştaki nüfus başına yaratılan katma değer olarak bakıldığında ise, yine istatistiki olarak anlamlı, mutlak yakınsama bulunmaktadır. Ancak yakınsama hızı çok yavaştır. İllerin durağan durum ile 1975 yılında bulundukları yer arasındaki farkın yarısının kapanması için gerekli olan süre 125 yıl gibi çok büyük bir rakamdır. Çalışan nüfus başına yaratılan katma değer için ise, yakınsama katsayısı pozitif ancak istatistiki olarak anlamlı değildir. Bir başka deyişle, ne yakınsama ne de ıraksama sonucu çıkarılamamaktadır.

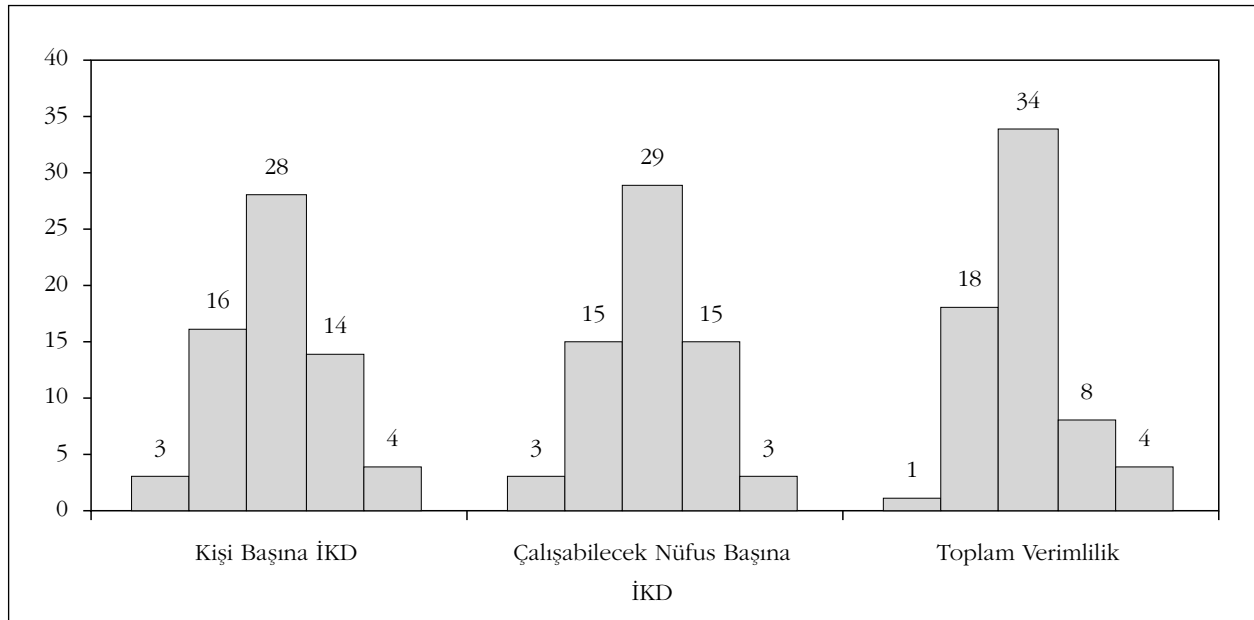
Tablo 2.22 Uzun Vadede Bölgeler Arası Yakınsama, 1975-2000

	Kişi Başına İKD	Çalışabilir Nüfus Başına İKD	Çalışan Başına İKD
Mutlak Yakınsama			
<i>Yakınsama Katsayısı</i>	0,0064 (0,0028)	-0,0056 (0,0005)	0,0013 (0,0028)
<i>R-kare</i>	0,0761	0,6734	0,0036
<i>Yarı Ömür</i>	-108	125	-517
Koşullu Yakınsama			
<i>Yakınsama Katsayısı</i>	-0,0643 (0,0100)	-0,0571 (0,0065)	-0,0260 (0,0041)
<i>R-kare</i>	0,3027	0,3969	0,2997
<i>Yarı Ömür</i>	11	12	27
<i>Değişim Katsayısı, DD</i>	0,466	0,429	0,483

Not: Parantez içerisindeki rakamlar standart hatalardır.

Yukarıda sözü edilen bölgelerin başlangıçtaki kişi başına gelirleri dışında tüm özelliklerinin aynı olduğu varsayımı değiştirilerek, her ilin kendi durağan durumuna (uzun vade dengesine) yakınsayacağı düşünülebilir. Koşullu yakınsama olarak adlandırılan bu teorinin sınama sonuçları tablonun alt panelinde verilmiştir. Buna göre, her üç değişken için de istatistiki olarak anlamlı yakınsama sonucu bulunmaktadır. İller, kendi durağan durumlarına yakınsamaktadırlar, ancak yakınsama hızları, çalışan başına yaratılan katma değer ölçütü ele alındığında, diğer ölçütlere göre yarıdan daha az görünmektedir. Ancak burada önemli olan uzun vade denge gelirleri arasında önemli farklar bulunduğuudur. Durağan durumların standart sapması oldukça yüksektir. Bunu başka bir biçimde göstermek üzere Şekil 3.8’de, %20’lik dilimler halinde bu dağılımların histogramı çizilmiştir. Çalışan başına katma değer ölçütü temel alınır, durağan durumların sağa yatık bir dağılım izledikleri görülmektedir. Yani bir uçta az sayıda ama göreceli olarak daha zengin il bulunurken, ülkenin diğer kısmı daha fakir bir denge noktasına doğru yol almaktadır.

Şekil 2.8 Durağan Durum Dağılımları, 1975-2000 Koşullu Yakınsama Sınaması Sonuçları

Bu sonucu açıklamak üzere iktisat yazınında bazı değişkenlerin etkileri incelenmiştir. Özellikle de sektörel yapının önemli etkisi olduğu gösterilmiştir. Benzer şekilde sektörel yapının önemine işaret etmek üzere aynı tahminler her bir sektör için tekrar edilmiş ve sonuçları Tablo 2.23’de verilmiştir. Yakınsama katsayısı tüm sek-

törler için eksi çıkmakta, yalnızca tarım sektörü için istatistiki olarak anlamlı bir yakınsama bulunamamaktadır. İmalat sanayii için ise daha az güvenli bir aralıkta yakınsama bulunabilmektedir. Bunun dışında ticaret ve ulaşım sektörlerindeki yarı ömürler de oldukça yüksektir. Sonuç olarak, iller arasında yakınsama bulunamamasını, tarım sektöründeki verimlilik farklarına ve sektörel yapının kompozisyonuna bağlamak yolunda bir bulgu ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir.

Tablo 2.23 Bölgeler Arası Sektörel Yakınsama, 1975-2000

	Yakınsama Katsayısı	Std. Hata	R-kare	Yarı Ömür
Toplam Verimlilik	0,0013	(0,0028)	0,0036	-517
Tarım	-0,0075	(0,0051)	0,0327	93
İnşaat	-0,0407	(0,0034)	0,6975	17
EGS	-0,0445	(0,0055)	0,5132	16
Finans ve G.M.	-0,0446	(0,0046)	0,5974	16
İmalat Sanayii	-0,0089	(0,0047)	0,0531	78
Madencilik	-0,0220	(0,0207)	0,0176	32
Hizmetler	-0,0282	(0,0039)	0,4494	25
Ulaşım	-0,0144	(0,0056)	0,0954	48
Ticaret	-0,0105	(0,0049)	0,0672	66

Uzun vadede yakınsama olmadığı ve sektörel yapının çok etkili olmasının ötesinde kısa vadede de bölgeler arasında ilginç ilişkiler bulunmaktadır. Bölgesel yıllık büyüme oranlarının değişkenliğini ve Türkiye ekonomisi büyüme oranları büyümesi ile ilişkilerini göstermek üzere Tablo 2.24'te İl Katma Değerlerinin (İKD) zaman içerisindeki varyanslarının ve Türkiye GSYİH'si ile olan kovaryanslarının bölge içi (nüfus ağırlıklı) ortalamaları iki ara dönem için ayrı ayrı verilmektedir.¹¹ Buradan, Marmara ve Ege dışında bütün bölgelerde varyansın 1990'larda ciddi olarak azaldığı görülüyor. 1990'lı yıllarda Türkiye'de ardarda gelen krizler düşünüldüğünde varyansın bazı bölgelerde azalmış olması şaşırtıcı bir sonuçtur. Bundan, krizlerin Türkiye'nin batısının krizleri olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Diğer bölgelerin ise 1980'li yıllarda yaşanan ithal ikameci politikalardan açık ekonomi politikalarına geçişten daha fazla etkilendikleri söylenebilir.

(11) Ağırlıksız ortalama ile alınan sonuçlar nitelik olarak farklı değildir.

Tablo 2.24 İl Katma Değer Büyüme Oranları Varyansı ve Toplam Katma Değer Büyümesi ile Kovaryansların Bölge Ortalamaları

	Varyans 1980-1990	Varyans 1990-2000	Kovaryans 1980-1990	Kovaryans 1990-2000
Marmara	0,2992	0,4713	0,2978	0,8055
Ege	0,2975	0,3317	0,3624	0,6941
Akdeniz	0,9821	0,3228	0,3933	0,6962
Karadeniz	0,6416	0,5956	0,1362	0,5598
İç Anadolu	0,5446	0,2984	0,6424	0,6973
Doğu ve G.Doğu Anadolu	1,5543	0,5537	0,3395	0,3152
Ortalama	0,7072	0,4352	0,3653	0,6355

İkinci şaşırtıcı sonuç ise, 1990'lı yıllarda toplam GSYİH ile illerin kovaryansında, Doğu Anadolu hariç, büyük bir artış görülmesidir. Doğu Anadolu bölgesinin kovaryansında ise küçük bir azalma görülmektedir. 1980'li yıllardaki geçiş sürecinde bölgelerin birbirlerinden daha az ilişkili olarak büyüdükleri, ancak 1990'lı yıllarda aradaki bağıın artmış olduğu anlaşıyor.

Daha ayrıntılı bir inceleme için her ilin İKD büyüme oranları ile diğer illerin İKD büyüme oranları arasında ikili bağıntılar da incelendi. Tablo 2.25'te verilen sonuçların bir önceki tablodan çok farklı olmadığı görülüyor. 1980'li yıllar boyunca iller arasında bağıntı çok düşüktür. Özellikle Marmara, Akdeniz ve Karadeniz bölgesi içinde yer alan illerin kendi aralarındaki bağıntının öteki bölgelerdeki illerin, yine, kendi bölgelerindeki diğer iller ile bağıntılarından daha düşük olduğu da görülüyor. Marmara bölgesindeki illerin bu dönem içerisinde Türkiye'nin diğer illeri ile en az bağıntılı iller oldukları da anlaşıyor.

1990'lı yıllarda ise illerin büyüme oranları arasındaki ilişkinin önemli oranda arttığı görülüyor. Ancak korelasyon değerleri hâlâ % 50'nin altında. Her ne kadar geçmişe oranla diğer bölge ve illerle ilişkisi artmışsa da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan illerin Türkiye'nin geneli ve diğer illerle ilişkisinin çok kısıtlı olduğunu söylemek mümkün. Hatta, bu bölgedeki illerin birbirleri ile ilişkisi bile diğer bölgelerde yer alan illerin bölgeler arası ilişkilerinden daha az olarak ortaya çıkıyor.

Tablo 2.25 Her İlin Katma Değer Büyüme Oranlarının Diğer İllerin Katma Değer Büyüme Oranları ile Eşilişkilerinin Bölge Ortalamaları

İkili Eşilişki Matrisi, 1980-1990						
	Marmara	Ege	Akdeniz	Karadeniz	İç Anad.	D. Anad.
Marmara	-0,0230	0,0321	0,0006	0,0234	0,0693	0,0034
Ege		0,1451	0,0573	-0,0171	0,1967	0,0140
Akdeniz			-0,0653	0,0442	0,0914	0,0332
Karadeniz				0,0531	0,0237	0,1073
İç Anad.					0,2071	0,0605
D. ve G.D. Anad.						0,1746
İkili Eşilişki Matrisi, 1990-2000						
	Marmara	Ege	Akdeniz	Karadeniz	İç Anad.	D. Anad.
Marmara	0,4064	0,4301	0,4552	0,3158	0,4190	0,1581
Ege		0,4589	0,4636	0,3116	0,3723	0,1382
Akdeniz			0,4434	0,3511	0,4012	0,2079
Karadeniz				0,3025	0,3852	0,1762
İç Anad.					0,4838	0,1883
D. Anad.						0,1772

Uzun vadede olduğu gibi kısa vadede de sektörel yapının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bunu daha açık görebilmek üzere her ilin büyüme oranının toplam büyüme oranı ile eşilişkileri (korelasyonları) ile o ilin sektörel uzmanlaşma ölçütü ve o ildeki tarımın payı arasındaki ilişkiyi inceleyen tahminler yapıldı. Tablo 2.26’da sunulan sonuçlara göre, beklendiği gibi uzmanlaşmanın artması ile birlikte toplam büyüme oranı ile ilin büyüme oranı arasındaki ilişki azalmaktadır. Ancak bu ilişki son on yılda hem büyüklük olarak azalırken, hem de istatistiki olarak anlamlı bulunamamıştır. Buna karşılık, tarımın payı arttıkça ilişkinin azaldığı ve bunun zaman içerisinde daha önemli hale gelmeye başladığı anlaşıyor.

İkinci olarak iller arasındaki eşilişkiler ile illerin sektörel yapılarındaki benzerlik arasındaki bağıntı incelendi (Tablo 2.27). Tüm gözlem süresi ele alındığında, illerin sektörel yapısında benzerlik arttıkça, büyüme oranları arasındaki eşilişki istatistiki olarak anlamlı biçimde artmaktadır. 1980’li yıllarda bu ilişki, hem istatistiki olarak zayıf olarak ortaya çıkmakta, hem de etkinin gücünün görece daha az olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2.26 Toplam Katma Değer Büyüme Oranları ile Bağını ve Uzmanlaşma

<i>Bağımlı değişken: Toplam Katma Değer Büyüme Oranı ile Eşilişki</i>			
	Örneklem		
	1980-2001	1980-1990	1990-2000
Uzmanlaşma	-1,7082 (0,5620)***	-1,4374 (0,5580)***	-1,3020 (0,9554)
Tarımın Payı	-1,3356 (0,2507)***	-1,0716 (0,3403)***	-1,3281 (0,3121)***
R-kare	0,2282	0,0991	0,2225

Not: *** % 99 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı.

Tablo 2.27 İllerin Büyüme Oranları Arasındaki Bağını ve Sektörel Yapı

<i>Bağımlı Değişken: İkili Korelasyon</i>			
	Örneklem		
	1980-2001	1980-1990	1990-2000
Mesafe	-0,0795 (0,0106)***	-0,0340 (0,0152)**	-0,0889 (0,0127)***
Komşu	0,0275 (0,0248)	0,0925 (0,0336)***	0,0017 (0,0283)
İKD Farkı	-0,0020 (0,0047)	0,0017 (0,0066)	-0,0049 (0,0049)
Sektörel Benzerlik	0,2050 (0,0386)***	0,0890 (0,0524)*	0,2001 (0,0481)***
R-kare	0,0535	0,0120	0,0407

Not: *** % 99, ** % 95 ve * % 90 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı.

Bununla beraber iller arasındaki mesafe anlamlı ve negatiftir. İllerin merkezleri arasındaki mesafe arttıkça, ulaşım maliyetlerinin artması ve aktivitelerin eşgüdümündeki azalma nedeni ile büyüme oranları arasındaki ilişkinin zayıfladığını söylemek mümkün. Benzer şekilde bu etkinin de 1980'li yıllarda görece düşük olduğunu görüyoruz. İllerin zenginlikleri arasındaki fark ise hiç bir dönemde önemli gözüküyor. Buna karşılık, komşu iller arasındaki ilişki pozitif olmakla beraber, gözlem süresinin tamamı ya da 1990'lı yıllar ele alındığında anlamlı çıkmıyor. 1980'li yıllarda, yine diğer on yıldan farklı olarak bu ilişki anlamlı ve tahmin edilen katsayı görece büyük olarak bulundu.

2.7. Sonuç

Bu bölümde, Türkiye'nin son otuz yılındaki büyüme performansının kısa bir özeti verilmiştir. Kişi başına büyüme ve genel refahı belirleyen demografi, üretim faktörlerindeki değişimler, verimlilik, sektörel yapı ve bölgesel gelişme dinamikleri ayrı ayrı incelenmiş ve mümkün olduğunda OECD ülkeleri ile karşılaştırması yapılmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin refah olarak gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, yeterince verimli ve etkin bir ekonominin temelini oluşturulamamış olmasıdır. Bunun yanı sıra, üretim faktörlerinin birikiminin de yetersiz kaldığı görülmektedir. İstihdam artışının ülkenin demografik özelliklerinin yarattığı fırsatları kullanamadığı ve sermaye stoğunun yeterince geliştirilemediği görülmektedir.

Sektörel olarak, tarımsal yapının egemenliği tam olarak sona ermemiştir. Özellikle, istihdamda tarımın yüksek paya sahip olduğu ve görece verimsiz çalıştığı görülmektedir. Gelecek on yılda, tarım sektöründeki istihdamın sanayi ve özellikle hizmet sektörüne transferi sürecinin yaratabileceği işsizlik sorunları ancak yüksek ve sürdürülebilir büyüme oranları ile aşılabilecektir. Toplumun geniş bir kesiminin yeterince eğitilmemiş olması, hem istihdam edilmelerini zorlaştırmakta, hem de istihdam edildikleri takdirde verimlerini düşürmektedir. Bu nedenle, eğitim, büyümenin ayrılmaz bir tamamlayıcı unsuru olarak düşünülmelidir.

Buna karşılık, kimi imalat sanayii alt endüstrilerinde olumlu gelişmeler gözlemlenmektedir. Ancak, bu performans ekonominin geneline yeterince yansımamaktadır. Uluslararası rekabet ve serbest piyasa şartlarında, Türkiye'nin gelecekte hangi sektörlerde başarılı olabileceğini, küresel rekabetin dinamizmi nedeniyle önceden kestirmek oldukça güçtür. Bu nedenle, sektörel teşvik politikalarında, uluslararası rekabet ve serbest piyasa koşullarını gözardı eden iradi teşvik politikalarının netice vermesi kuşkuludur.

Bölgesel olarak ciddi bir eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizliğin altında sektörel yapının çarpıklığı vurgulanmıştır. Her ne kadar, burada yeterince vurgu yapılmamış olsa da, bu eşitsizliğin diğer bir nedeni de bölgeler arasında eğitilmiş insan kaynaklarının eşitsiz dağılımıdır. Dolayısıyla, akılcı ve uygulanabilir bölgesel politikalara gereksinim olduğu açıktır. Bölgesel politikaların, -söz konusu bölgelerin kaynaklarının envanterleri bilimsel çalışmalarla irdelendikten sonra- gelişme fırsatları doğrultusunda teşvik edici olması gerekmektedir.

2.8 Kaynakça

Altınbaş, S., F. Doğruel, ve M. Güneş (2002), *“Türkiye’de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı Mı?”*, VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, 11-14 Eylül, Ankara.

Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2003), *‘Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme’*, Köse, A.H., Şenses, F. ve Yeldan, E. (der.), İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav’a Armağan içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, Sayfa 287-318.

Erzan, R. ve A. Filiztekin (2005). *"Does Size Matter? (in Growth, Productivity, Employment and Vulnerability/Flexibility in Turkish Manufacturing)"*, Turkish Studies, Vol. 6, No. 1, 113–126.

Filiztekin, A. (1998). *"Convergence across Regions and Provinces,"* Koç University Working Paper Series No. 1998/08.

Filiztekin, A. (2002). *"Openness and Productivity Growth in Turkish Manufacturing,"* Sabanci University Discussion Paper Series No. 0104.

Filiztekin, A. (2005). *"Bölgesel Büyüme, Eşhareketlilik ve Sektörel Yapı,"* Bölgesel Gelişme Startejileri ve Akdeniz Ekonomisi içinde, (Editör H. Erhat), Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara.

Karaca, O. (2004), *‘Türkiye’de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var Mı?’*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni Sayı 2004/07.

Özötün, E. (1988). *Provincial Distribution of the Gross Domestic Product of Turkey, 1979-1986*, (Publication No. 1988/8). İstanbul: İstanbul Chamber of Commerce Research Department.

Solow, R. (1958). *"Technical Change and the Aggregate Production Function,"* Review of Economics and Statistics, pp. 312-320.

Temel A. (1998), *Sectoral Transformations during the Development Process: Manufacturing Industry and Employment*, State Planning Institute.

Temel, Tansel ve Albersen (1999), *‘Convergence and Spatial Patterns in Labor Productivity: Nonparametric Estimations for Turkey’*, Journal of Regional Analysis and Policy, Cilt 29, Sayı 1, Sayfa 3-19.

Tunalı, İ. (2004), *İstihdam Durum Raporu: Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması*, Türkiye İş Kurumu, Ankara.

Zaim, O. and F. Taşkin (1997). "*The Comparative Performance of the Public Enterprise Sector in Turkey: A Malmquist Productivity Approach*", Journal of Comparative Economics 25, pp.129-157.

B Ö L Ü M

AB ÜYELİĞİNE DOĞRU
BÜYÜME DİNAMİKLERİ
(2005-2015)

Doç. Dr. Kamil YILMAZ
Koç Üniversitesi

3. AB ÜYELİĞİNE DOĞRU BÜYÜME DİNAMİKLERİ (2005-2015)

3.1 Giriş

1990'lı yıllarda dışarı açılan ve hızla dünya ekonomisine entegre olan gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) birçoğu bu süreçte istikrarlı büyüme ve kalkınmayı gerçekleştiremediler. Bu deneyim küreselleşmeyi kapitalist ekonomik düzenin bir aşaması olarak gören ve bu süreçte GOÜ'lerin zararlı çıkacağını öne sürenlerin görüşlerini doğrular nitelikteydi. Bu teze göre gelişmiş ülkelerin sermaye sahipleri ve yöneticileri kendi ülkelerinde hızla düşen sermayenin getiri oranları karşısında GOÜ'lerin emtia ve finans piyasalarını yabancı sermayeye açmalarını bir çıkış yolu olarak görüyordu. Ancak uluslararası iktisadi düzeni bir sömürü düzeni olarak değerlendirmek sonuçta GOÜ'lerin tekrar içlerine kapanmalarına, özellikle ulusal sermayeye dayalı kapalı birer ekonomi olmalarına kadar gidecek önermelere yol açabilir. Bu tür alternatiflerin çözüm olmadığını ise 1970'lerdeki GOÜ deneyimi açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu GOÜ'lerin başarı şansı yüksek kalkınma stratejileri geliştirmelerine yardımcı olmak için ise önce teşhisi doğru koymak zorundayız. GOÜ'lerin 1990'lardaki küreselleşme döneminde yaşadıkları ekonomik krizlerin arkasında yatan neden en öz biçimiyle bu ülkelerin kurumsal üstyapılarının piyasa ekonomisinin ve özellikle de finans piyasalarının etkin bir şekilde çalışması için gereken gelişmişlik düzeyinde olmamasıdır. Türkiye dahil birçok GOÜ'de yapılan hata bu kurumsal eksikliğin maliyetinin yüksek olduğunun bu ülkeleri yönetenler tarafından görülmemiş olması ya da görülmek istenmemesidir. Küreselleşme sürecinde GOÜ'leri başarılı bir şekilde dünya ekonomisine entegre etmek bu ülkelerin kurumsal dönüşümü gerçekleştirmesine doğrudan bağlıdır.¹

1980'den günümüze dışa açılma konusunda önemli adımlar atan siyasi kadrolar bu açılımın istikrarlı bir büyüme yaratması için gerekli olan kurumsal reformları zaman içinde hayata geçirmek için fazla bir çaba göstermediler. Tam tersine piyasa koşullarının hızlı akan ortamında gelir dağılımının giderek bozulmasına yol açacak, küçük çıkar gruplarının faydalanacağı keyfi politikaları izlemekten çekinmediler. Türkiye'de son 25 yılın ekonomi politik analizi de aslında yıllarca kronik

(1) Kurumsal yapıdaki farklılıkların ülkelerin uzun vadeli büyüme performanslarını belirlediğini vurgulayan teorik ve ampirik yazının kapsamlı bir özeti Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2004)'da bulunabilir.

bütçe açıkları verilmesinin ve yüksek enflasyonla yaşanmasının arkasında, yapılan politika hatalarının olmadığını; Türkiye’deki kurumsal çerçevenin karar alıcı mevki-deki siyasi elitlerin doğru politikaları izlemesi için gerekli olan dürtü ve tahditleri yaratamaması olduğunu göstermiştir (Yılmaz, 2001)

Türkiye’de uzun vadede sürdürülebilir büyümenin önündeki engellerin kaldırılması için gerekli kurumsal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi için iç dinamikler ne yazık ki yeterli değildir. 2002’deki seçimlerde birçok parti Meclis dışına itilmiş, bir parti tek başına büyük bir Meclis çoğunluğuyla iktidara gelmiş olmasına karşın Türk siyasetinin dinamikleri 2001 ekonomik krizinin sonrasında büyük bir evrimden geçmiş değildir. 1990’lı yılların hastalıklarının çoğu bugün de devam etmektedir. Bu hastalıkların tam olarak önüne geçilmesi için hem siyaset hem yönetim hem de ekonomik yönetim alanında ciddi kurumsal ve demokratik reformların hayata geçirilmesi gerekmektedir. AKP’nin 2,5 yıllık iktidarı özellikle küçük-büyük çıkar gruplarının karşı çıkabileceği kurumsal reformların tek başına mecliste önemli bir çoğunluk sağlamış bir hükümet tarafından da gerçekleştirilmesinin zorluğunu göstermiştir. AB üyeliği perspektifi bu açıdan çok hayati bir çapa rolü oynamaktadır. 2002’ye kadar tabu olarak görülen birçok yasal düzenleme bir kaç gün içinde Meclis’te kabul edilen anayasa değişiklikleriyle hayata geçirilmiştir. 2002 sonrasında gerçekleştirilen birçok yasal düzenlemenin temelinde AB’den üyelik perspektifi almak için yapılan çalışmalar oluşturmaktadır.

2001 sonrasında yıllarca geciktirilen yapısal önlemleri uygulamak zorunda kalan Türkiye’nin son dört yılda yakaladığı büyüme ivmesi ortadadır. 2001 krizinde ciddi bir borç krizi tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkiye ve Türk siyasi elitleri, uluslararası finansman ihtiyacının karşılanması için onayına ihtiyaç duyulan IMF reçetesini istemeyerek de olsa uygulamak zorunda kalmışlardır. IMF’nin yapısı itibarıyla uzun vadede Türkiye’nin kalkınması için zorunlu olan kurumsal reformların hepsinin IMF programlarının içine alınması mümkün değildir. Ayrıca AKP hükümeti de önümüzdeki dönemde kamu ve dış borç yükünü düşürmeyi başarması durumunda, geçtiğimiz ay IMF’yle imzalanan 3 yıllık stand-by anlaşmasından sonra yeni bir anlaşma yapmak niyetinde olmadığını açıkça belirtmiştir. İç dinamiklerin yetersiz kaldığı bir ortamda, AB üyelik perspektifi dışsal çapa vazifesi görecektir. AB’ye üyelik hedefi Türkiye’nin önünde gerçekçi bir hedef olarak korunduğu sürece, üyelik perspektifinin kazandırdığı ivme ile Türkiye ekonomisinin önümüzdeki 10-15 yılda kabuk değiştirme potansiyeli mevcuttur.

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'nin önümüzdeki 10 yıllık zaman diliminde Avrupa Birliği üyeliği perspektifini kaybetmeden gerçekleştirebileceği ekonomik kalkınmanın boyutları ele alınmaktadır. İlk olarak Türkiye'nin AB ülkeleriyle arasındaki gelir uçurumu vurgulanmakta, bu uçurumun kapatılabilmesi için zorunlu görülen ekonomi politikaları irdelenmektedir. Bu politikaların başlıcaları ülke kesiti ve zaman serisinden oluşan panel veriler kullanılarak incelenmekte ve elde edilen politika önermeleri tartışılmaktadır. Çalışmanın önemli bir bölümü 2005-15 döneminde Türk ekonomisinin izleyeceği olası patikayı ortaya çıkarmak için yapılan projeksiyon çalışmasına ayrılmıştır. 2015 yılında Türkiye'nin kişi başına gelir düzeyinin AB ortalamasıyla karşılaştırıldığında hangi düzeyde olacağı ve bu oranın daha da yüksek gerçekleşebilmesi için sektörel ve makro bazda takip edilmesi gereken politikalar ele alınmaktadır.

3.2 Türkiye'de ve AB Ülkelerinde Büyüme Performansı (1995-2004)

17 Aralık 2004'de Türkiye'ye AB üyeliği perspektifinin verilmesiyle birlikte Türkiye'de hızlı büyüme ve kalkınmanın temel kriteri kişi başına düşen gelirde AB ile Türkiye arasında var olan uçurumun kapatılması olmalıdır. Türkiye'nin AB üyeliğine doğru giderken önümüzdeki 10-15 yıllık dönemde izleyeceği büyüme patikasının doğrusal bir çizgi olarak algılanması yanlış olacaktır. Bu yolun ivmesinin dönemsel olarak ne tür farklılıklar göstereceğinin de mutlaka AB'ye yeni üye olmuş ülkelerin deneyimleri ışığında ele alınması gerekmektedir.

OECD tarafından yapılan hesaplamalara göre üyelik perspektifinin verilmesi sonucunda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin kişi başına düşen GSYİH'lerinin AB ortalamasına oranı 1995-2003 döneminde önemli miktarda artmıştır. Örneğin bu oran Macaristan'da 1995'te %45'den %54'e, Polonya'da %38'den %45'e ve Slovak Cumhuriyeti'nde %41'den %47'e artış gösterirken Çek Cumhuriyeti'nde %60'dan %61'e artmıştır. (Lenain ve Rawdanowicz, 2004)

Sürdürülebilir büyümenin önündeki engelleri kaldıracak yapısal ve kurumsal reformların başarıyla hayata geçirilmesi ve bu reformların etkilerinin tam olarak görülebilmesi ancak 2006-2010 döneminin sonlarına doğru mümkün olabilecektir. Bu sayede 2010 sonrası dönemdeki büyüme performansının 2005-2010 dönemine göre daha yüksek olmasını bekliyoruz.

Yeni üye olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde üyeliğe giden yolda yüksek büyüme hızları yakalanmışsa da bu büyümenin ağırlıklı olarak emek verimliliğindeki artışa bağlı olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bu ülkelerdeki büyüme sürecinde yeni istihdam yaratımı oldukça kısıtlı kalmaktadır. 2003 yılında Polonya ve Slovak Cumhuriyeti'nde işsizlik oranları sırasıyla %19,6 ve %17,4 olarak gerçekleşmiştir. 2004 sonu itibarıyla Türkiye'nin %10,5 seviyesindeki işsizlik oranı bu ülkelere göre düşükse de hem Çek Cumhuriyeti (%7,8) ve Macaristan (%5,9) hem de AB (%8,8) ve OECD (%6,6) ortalamasına göre yüksektir. Ayrıca, görece yüksek olan bu işsizlik oranını OECD'nin en düşüğü olan %51,8'lik emek piyasasına katılım oranıyla birlikte düşünersek istikrarlı büyümeyle birlikte işgücüne katılımın önümüzdeki dönemde artmasıyla birlikte işsizlik oranının da yükselme eğilimine gireceği aşikârdır. Bir de önümüzdeki 10-15 yıl içinde çok ciddi bir yenisiden yapılanmanın beklendiği tarım sektöründe işini kaybedecek işgücünü de dikkate aldığımızda verimlilik artışıyla beslenen büyümenin yeni iş imkanları da yaratması gerektiği açıktır.

2001 krizi sonrasında izlenen IMF destekli ekonomi politikalarına karşı getirilen eleştiriler ekonominin büyümesine karşın istihdamda önemli bir artış olmaması konusuna odaklanmıştır. AKP hükümeti de alınan bütün yapısal önlemlere, enflasyonda ve faizlerdeki düşüğe rağmen hızlı büyüme performansının istihdama yansımamış olmasını açıklamakta zorlanmaktadır. Ancak hem hükümet hem de hükümeti eleştiren çevreler bu gözlemleri yaparken sadece Türkiye'ye bakmakta, diğer ülkelerin deneyimlerini göz ardı etmektedirler. İstihdam'da önemli bir artış olmaksızın yakalanan görece yüksek büyüme hızları AB üyesi ülkelerde de gözlenen bir olgudur. İrlanda, Polonya, Macaristan, Slovak Cumhuriyeti, Yunanistan gibi ülkelerde kişi başına gelirin büyüme hızının önemli bir kısmı emek verimliliğindeki artıştan kaynaklanırken, emek kullanımındaki (istihdamdaki) artışın katkısının yüksek olduğu İrlanda ve Macaristan'da bu oran %25'i geçmemektedir (Şekil 3.1).

Diğer ülkelerde de gözlemlenen emek tasarrufuna yönelik tercihlerin Çin ve Hindistan gibi ucuz işgücüne sahip büyük ülkelerin küresel ekonomide giderek daha önemli bir rol oynamaları ve düşük işgücü maliyetiyle Türkiye ve benzeri ülkelere ciddi bir rekabet oluşturmalarından etkilendiği aşikârdır. Bu hipotezi doğrudan sınamak mümkün değildir. Ancak 2000'li yılların başından itibaren Çin özellikle ABD ve AB'den önemli boyutlarda "off-shore" yatırımları çekmektedir. Hâlâ Çin'de işgücü maliyetinin Türkiye ve yukarıda sayılan AB üyesi ülkelerdeki işgücü maliye-

The scatter plot displays the relationship between the ratio of employment to total population (AB-15'e Oranı) on the Y-axis and the ratio of employment to GDP (GSYİH / İstihdam) AB-15'e Oranı on the X-axis. The Y-axis ranges from 70 to 120, and the X-axis ranges from 40 to 120. Data points are labeled with country codes and years (e.g., BUL95, BUL04, TUR95, TUR04, SVK95, SVK04, CZE95, CZE04, PRT04, PRT95, GRC95, GRC04, ESP95, ESP04, IRL95, IRL04). Arrows indicate the change in the ratio of employment to GDP for each country from 1995 to 2004. A grey trend line is also shown, indicating a negative correlation between the two ratios.

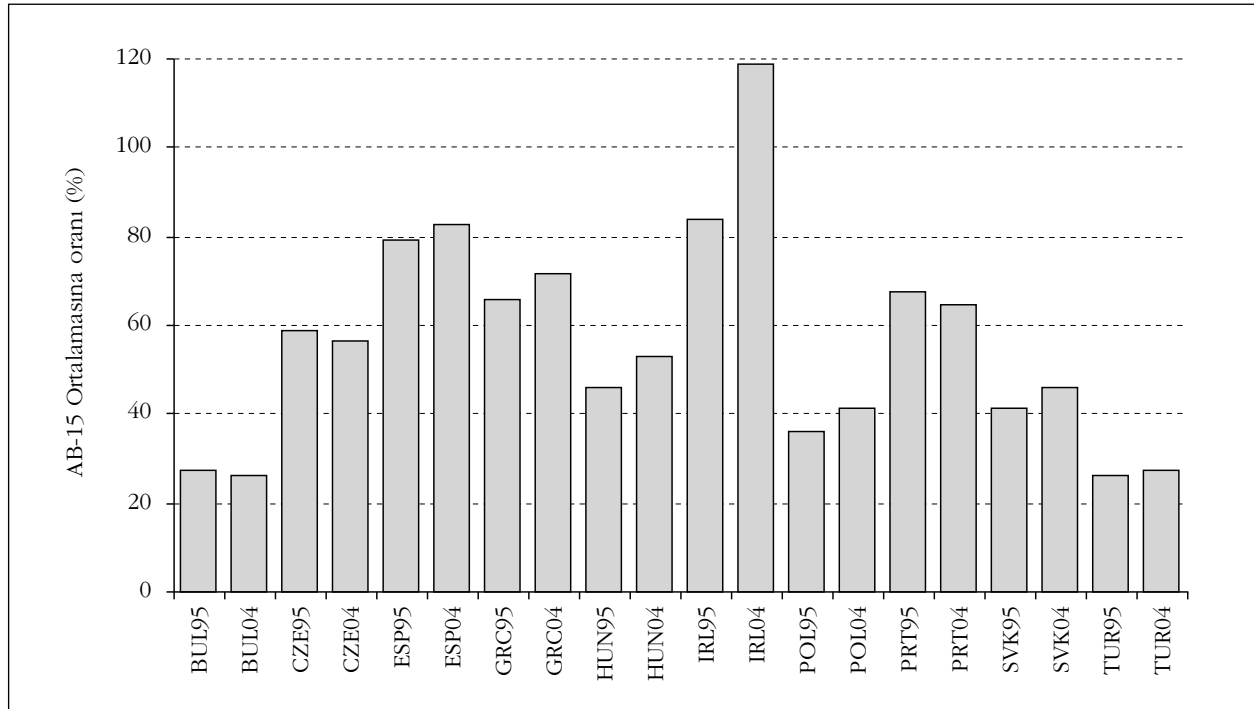
tinden çok daha düşük olduğunu göz önünde bulundurduğumuz zaman önümüzdeki dönemde de bu ülkelerdeki sanayi işletmelerinin emek tasarrufuna yönelik yatırımlara ağırlık vereceğini söyleyebiliriz. Bu gözlemden hareketle makro, sektörel ve mikro boyutta uygulanacak istihdama yönelik politikaların bu olguyu göz önünde bulundurmadan çok başarılı olmayacağını vurgulayabiliriz.

121

verimliliğinin çarpımından ibaret olan kişi başına düşen gelirin AB-15 ortalamasına oranını 35 puan arttırmış, 1995’de %84’ten 2004’te %119’a çıkarmıştır.

Türkiye için durum farklıdır. 1995’de emek kullanımı (yani toplam istihdamın toplam nüfusa oranında) AB-15 ortalamasının %83’üne eşit iken bu oran 2004’e kadar %69’a düşmüştür (Şekil 3.1). Bu arada emek verimliliği AB-15 ortalamasına göre daha hızlı arttığı için 1995’de AB-15 ortalamasının %31’inden 2004’de %40’ına ulaşmıştır. İrlanda AB-15 ortalamasına göre kişi başına düşen gelirini 1995’den 2004’e 35 puan arttırırken Türkiye’nin aynı dönemde gerçekleştirdiği artış %26,3’den %27,5’e sadece 1,2 puandır (Şekil 3.2). 1995-2004 döneminde AB-15 ortalamasına göre daha hızlı artan emek verimliliği kişi başına düşen gelirin AB-15 ortalamasına oranında ciddi bir artışa yol açmamıştır.

Şekil 3.2 Kişi Başına Düşen Gelirin AB-15 Ortalamasına Oranı
(%, 1995, 2004)

Kaynak: Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi veri tabanları (www.ggdc.net)

Büyüme sürecinde Türkiye deneyiminin benzeri eğilimler Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Bulgaristan, ve Yunanistan’da da görülmüştür. Bu ülkeler 1995’den 2004’e gelirken emek verimliliğini AB-15 ortalamasına göre arttırırken

emek kullanımında AB-15 ortalamasına göre ciddi düşüşler yaşamışlardır. Hatta, Çek Cumhuriyeti'nde görelî emek verimliliğindeki artışın görelî emek kullanımındaki düşüşten çok daha fazla olması nedeniyle AB-15 ortalamasına göre kişi başına gelir azalmıştır. Macaristan hem istihdamda hem de verimlilikte küçük de olsa bazı kazanımlar elde etmiştir. Öte yandan İspanya istihdam'da ciddi (1995'de AB-15 ortalamasının %75'inden 2004'te AB-15 ortalamasının %92'sine) bir artış sağlamış ancak bu arada emek verimliliğinin düşmesine de engel olamamıştır. Benzer bir durum çok daha küçük bir ölçekte de olsa Portekiz için de geçerlidir.

AB üyeliğine doğru emin adımlarla ilerleyen bir Türkiye'nin AB'de neredeyse durma aşamasına gelen ekonomik büyümenin tekrardan ciddi boyutlara ulaşmasında önemli bir katkısı olabilir. AB'ye tam üyelik için öngörülen en az 10 yıllık dönem zarfında temel hedeflerden ilki Türkiye'nin yüksek büyüme oranlarını istikrarlı bir şekilde gerçekleştirebilmesidir. Yüksek büyümeyi önümüzdeki on yıl boyunca sürdüren bir Türkiye'nin 2004 sonu itibarıyla AB-15 ortalamasının %28,6'sına eşit olan kişi başına GSYİH'sini 2015 sonunda AB ortalamasının yaklaşık %38'ine ulaştırması mümkün gözükmektedir.² Bu oran Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliğe başladıkları yıllardaki oranlarından çok da düşük değildir. Aşağıda temel senaryoda yüzde 4,5 olarak varsaydığımız kişi başına düşen GSYİH büyüme oranı çok yüksek bir oran değildir. Büyümenin 1995-2003 döneminde İrlanda'nın kişi başına düşen GSYİH'si %6,7 oranında büyümüştür. Türkiye'nin daha düşük bir gelir düzeyinden başladığını göz önüne aldığımız zaman doğru politikaları kararlı bir şekilde uygulanması durumunda %4,5'lik bir büyüme hızı gerçekleştirilebilir. Sürdürülebilir büyümenin önünde bulunan bütün engelleri kaldıramamış bir Türkiye'nin kişi başına gelirinin önümüzdeki 10 yılda İrlanda gibi ortalama %6-7 oranında artmasını varsaymak oldukça fazla iyimserlik olacaktır.

Sapir raporu (2004) da bu konuya önemli yer ayırmaktadır. Sapir (2004) raporunda son 35 yıllık dönemde ABD ve AB'nin büyüme hızları arasındaki farkın üçte birinin AB'deki düşük verimlilik artışından, üçte birinin AB'de yeterince istihdam yaratılamamasından ve diğer üçte birinin de AB'de kişi başına çalışılan saatlerinin azaltılmasından kaynaklandığı gösterilmiştir. AB'nin ve büyüme performansı açısından başarısız ülkelerin ekonomi politikaları ve yapısal değişikliklerle hem verimlilik hem de emek kullanımında artış sağlayamadıklarını, bu ülkelerde zaman içinde

(2) AB-15'in kişi başına düşen GSYİH'sinin bu dönem zarfında yıllık ortalama %1,8'lik bir hızda büyüyeceği varsayımı altında 2004 yılında AGP \$27.546 olan kişi başına düşen GSYİH 2015 yılında AGP \$33.595'e ulaşacaktır.

verimlilik ile emek kullanımı arasındaki bir ödünleşim (trade-off) olduğunu gösterir. Bir ülke ya da ülkeler grubu için zaman boyutunda emek verimliliği ile emek kullanımı arasında bir ödünleşim olması bu ülkenin zaman içinde üretim olanaklarını sınırını genişleterekten büyümekte başarılı olamadığının açık bir göstergesidir. Şekil 1 çerçevesinde konuşmak gerekirse bir ülkenin üretim olanakları sınırını hiçbir şüpheye meydan vermeyecek şekilde genişletebilmesi bir yandan emeği daha verimli kullanırken bir yandan da istihdam imkânlarını arttırmakla mümkün olabilir. Dünya ticaretinde değişen dinamikleri de göz önünde tutarsak emek verimliliği artışı-istihdam yaratmadaki güçlükler ikilisinin önümüzdeki 10 yıllık dönemde artarak devam etmesi söz konusudur.

3.3 Ekonomik Politikalar ve Büyüme

Raporun bu bölümünde Türkiye'nin önümüzdeki dönemde göstereceği büyüme performansına yönelik gerçekçi projeksiyonlar üretebilmek için sanayileşmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin yıllık verilerini kullanarak büyüme performansını etkileyen ekonomi politikalarını inceleyeceğiz. Bu amaçla Türkiye'nin şu anda içinde bulunduğu konjonktürde önem kazanan bazı makroekonomik faktörleri regresyon analizine dahil ediyoruz. Bu değişkenler enflasyon, dışa açıklık, yatırımların GSYİH'ye oranının yanı sıra kamu sektörü borç stokunun GSYİH'ye oranıdır. Tabii ki bu değişkenlere eklenecek eğitim, araştırma ve geliştirme yatırımları, internet kullanımı gibi önemli başka değişkenler de var. Ancak veri eksikliğinden dolayı bu değişkenleri analizimize dahil etmiyoruz.

Kişi başına düşen GSYİH ve diğer değişkenler arasındaki ikili ilişkiler çoklu regresyon yönteminin yanı sıra parametrik olmayan yerel olarak ağırlıklandırılmış serpilme çizimi düzgünleştirmesi (locally weighted scatterplot smoothing, LOWESS) regresyon yöntemiyle de incelenmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkarak önümüzdeki dönem kamu sektörü borcunun ve enflasyonun düşmeye devam etmesi, ekonominin dışa açıklığının AB'ye üyelik sürecinde daha da artması ve artan yatırım hızının önümüzdeki 10 yıllık dönemde ortalama büyüme hızını yukarıda da hedef olarak vurguladığımız %5-6 gibi yüksek bir seviyeye çekmesinin mümkün olduğunu görüyoruz.

3.3.1 Kamu Borç Stoku, Dış Borç Stoku ve Büyüme

Pattillo, Poirson ve Ricci (2002) dış borç yükünün büyüme üzerindeki etkisinin doğrusal olmadığını gösterdiler. Bu çalışmanın sonuçlarına göre dış borç oranının düşük olduğu durumlarda borçtaki küçük bir artış büyümeye olumlu katkıda bulu-

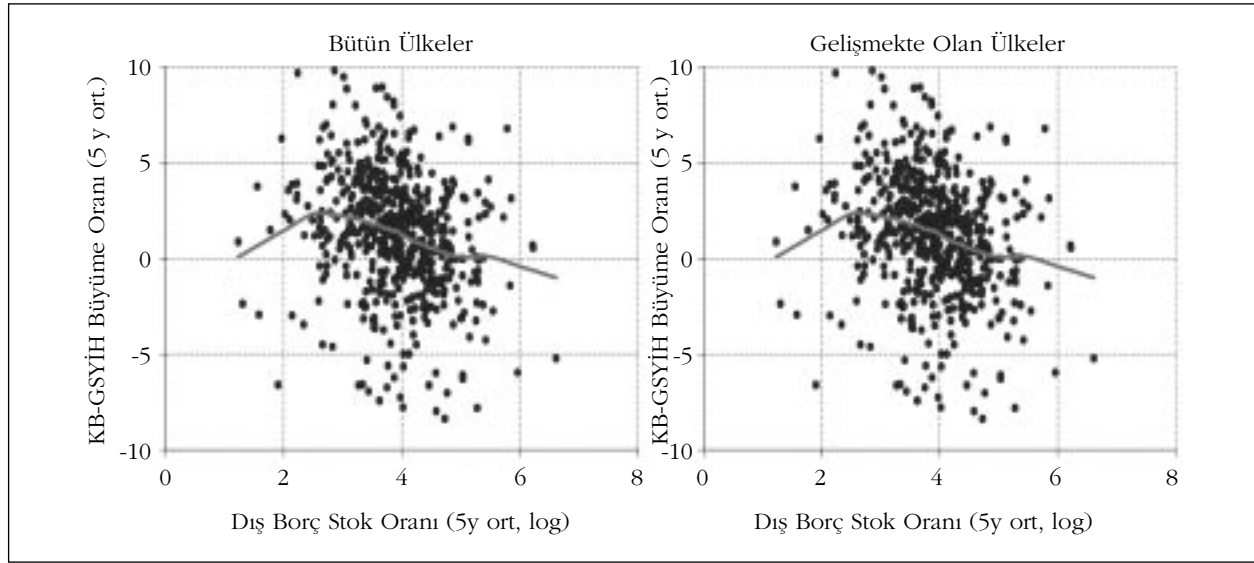
nurken, borç oranının yüksek olduğu ülke ve zamanlarda borç yükündeki küçük bir artış büyüme hızını yavaşlatmaktadır. Bir sonraki makalelerinde Patillo, Poirson ve Ricci (2003) dış borç yükünde meydana gelen bir artışın büyüme üzerindeki olumsuz etkisini sermaye birikimi ve toplam faktör verimliliği üzerinden gerçekleştirdiğini gösterdiler. Daha da somuta inmek gerekirse, dış borcun ikiye katlanması sonucunda hem sermaye stokunun hem de toplam faktör verimliliğinin yüzde 1'lik bir oranda düşeceği, dolayısıyla büyüme hızının her iki etki vasıtasıyla daha da olumsuz etkileneceği sonucuna vardılar.

Clements, Bhattacharya ve Nguyen (2003) dış borç stokunda önemli oranda gerçekleştirilecek bir azaltma ya da silme sonucunda dış borç yükü yüksek olan fakir ülkelerin yıllık büyüme hızını yüzde bir puan arttıracaklarını göstermiştir. Fakir ülkelerinin borçlarının bir kısmının silinmesinin büyüme üzerindeki dolaysız etkisi dışında özellikle kamu yatırımlarında gerçekleşecek artışlar yoluyla da büyümeyi %0,5 puan civarında olumlu etkileyebileceğini göstermişlerdir.

Her üç çalışmanın bulguları da Türkiye ve birçok gelişmekte olan ülkenin çeyrek asırlık deneyimlerine ışık tutmakta, dış borç stokunun önemini vurgulamakta ve oldukça önemli politika önermelerini desteklemektedir. Bizim hazırladığımız veri setiyle dış borç stoku ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelediğimiz zaman, Şekil 3.3'te bu ilişkinin doğrusal olmadığını, dış borç stoku düşük olan ülkelerde dış borç stokundaki artışın büyüme üzerinde az da olsa olumlu etki yapabileceğini görmekteyiz. Ancak dış borç stokunun yüksek olduğu ülkelerde borç stokunun milli gelire oranının artmasıyla büyüme üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu Şekil 3'de görülmektedir.

Aşağıda sonuçları kısaca aktarılan her iki çalışmalarında da sadece dış borç üzerine yoğunlaşmak suretiyle Patillo ve diğ. dış borç birikiminin dışsal olarak belirlendiğini üstü örtülü bir şekilde varsaymakta, ve dış borçlanmaya yol açan diğer faktörlerin neler olabileceğini ve özellikle de kamunun dış borç birikimi sürecindeki rolünü tamamen göz ardı etmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin son 35 yıllık deneyimleri incelendiğinde böyle bir varsayımı kabul etmek zorlaşmaktadır. Birçok ülkede özellikle gelişmekte olan ülkelerde dış borç yükünün oluşumunda asıl önemli olan faktörün bir türlü kontrol altına alınmayan bütçe açıkları ve bu açıkların yol açtığı kamu borç stoku olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.3 Dış Borç Stoku ve Büyüme Performansı (Parametrik Olmayan Kestirim (LOWESS) Analizi)

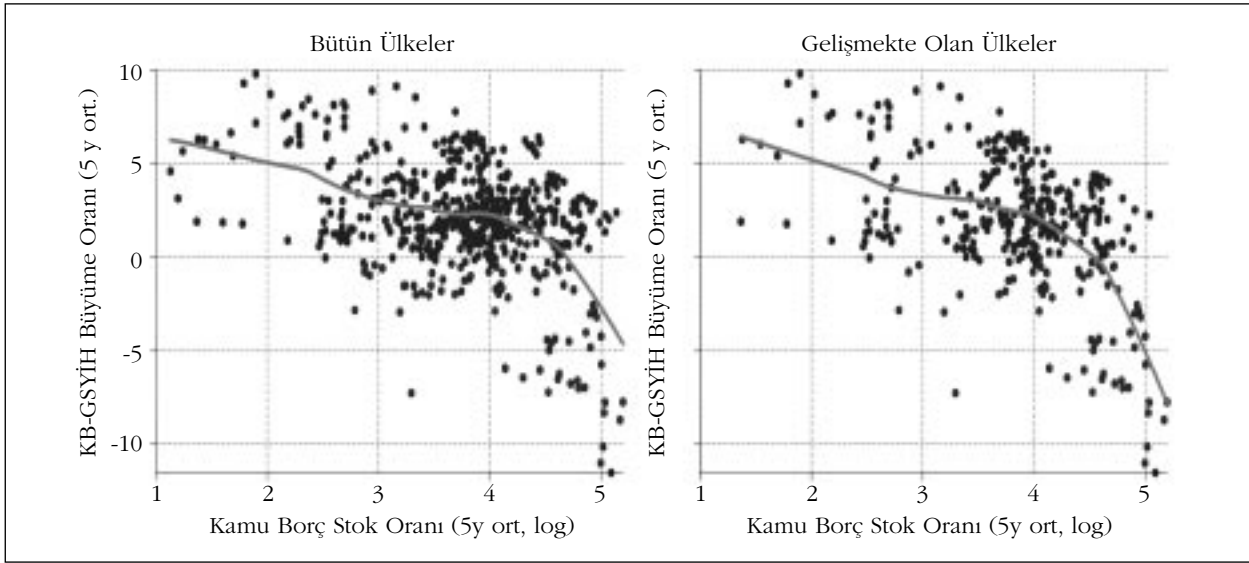

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri'ni kullanarak yazarın hesaplamaları.

Birçok ülkede özellikle gelişmekte olan ülkelerde son 30 yıllık deneyim dış borç yükünün oluşumunda asıl önemli olan faktörün bir türlü kontrol altına alınmayan bütçe açıkları ve bu açıkların yol açtığı kamu borç stoku olduğunu göstermektedir. Bu değişkenin Şekil 3.4'te sunulan regresyon sonuçları kamu sektörü borçlarının GSYİH'ye oranının büyüme üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Bütün ülkeleri bir arada LOWESS regresyona dahil ettiğimiz zaman kamu borç yükü ile kişi başına gelir artış hızı arasındaki ters orantılı ilişki çok da güçlü çıkmıyor. Ancak istatistiki olarak çok da anlamlı olmayan bu ilişkiye göre bile beş yıllık ortalama borç stoku/GSYİH oranı %50'lerden (logaritmik ölçüyle 4) yüzde 90-100'lere çıktığı zaman kişi başına düşen gelir artış hızı yüzde 2,25'den yüzde 0'a kadar düşebilir. Ortalama borç yükünün yüzde 30'lardan yüzde 50'lere çıkması ise büyüme hızını istatistiki anlamda çok da olumsuz etkilememektedir.

Veri setini sadece gelişmekte olan ülkelerle kısıtladığımız zaman (Şekil 3.4) borç yükü-büyüme hızı arasındaki ters ilişki istatistiki olarak daha da anlamlı çıkmaktadır. Özellikle borç yükünün yüzde 50'den yüzde 100'e doğru çıkmasıyla birlikte büyüme hızında daha büyük (yüzde 2'den yüzde -4'e) bir düşüş meydana gelmektedir.

Şekil 3.4 Kamu Sektörü Borç Stoku ve Büyüme Performansı (Parametrik Olmayan Kestirim (LOWESS) Analizi)

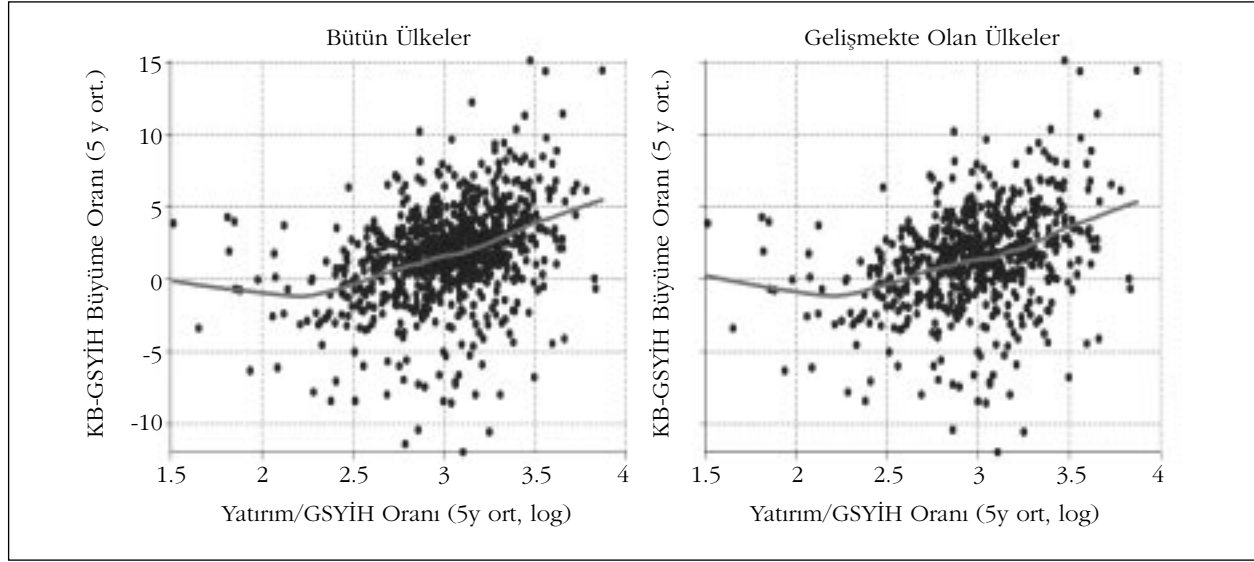

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri'ni kullanarak yazarın hesaplamaları.

Genel anlamda, nedensellik ilişkisi açısından ele alındığı zaman özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu borçlarının dış borçları etkilediği durumların daha sık görüldüğünü söyleyebiliriz. Ancak daha az sıklıkta da olsa bazı ülkelerde ve zamanlarda bunun tersinin de mümkün olduğunu vurgulamamız gerekiyor. Özellikle ödemeler dengesi ve/veya dış borç krizi yaşayan ülkelerde özel sektör borçlarının kamu tarafından devralınması sonucunda özel sektörün dış borcu kamunun borcu haline dönmüştür. Bu argümanlar ışığında herhangi bir nedensellik testi gerçekleştirmeden büyüme hızının açıklanmasında asıl kullanılması gereken değişkenin dış borç stoku değil kamunun toplam borç stokunun GSYİH'ye oranı olduğunu göstermektedir.

Kamu borç stoku ve dış borç stokunun yanı sıra yatırım harcamaları, dışa açıklık ve enflasyon da büyüme üzerinde etkisi olan önemli makroekonomik faktörlerden bazılarıdır. Şekil 3.5 yurt içi sabit sermaye yatırımlarının büyüme hızı üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu göstermektedir. Diğer bütün faktörleri sabit varsayarsak yatırımların GSYİH'ye oranının yüzde 33 olduğu bir ülkenin kişi başına GSYİH'si bu oranının yüzde 20 olduğu bir diğer ülkeye göre yılda ortalama yüzde 1,5 daha hızlı büyüyecektir. Bu çok da azımsanmayacak bir farktır. Bu hızla iki ülke arasındaki gelir farkı 15 yılda yüzde 25'e ulaşacaktır.

Şekil 3.5 Yatırımlar ve Büyüme Hızı

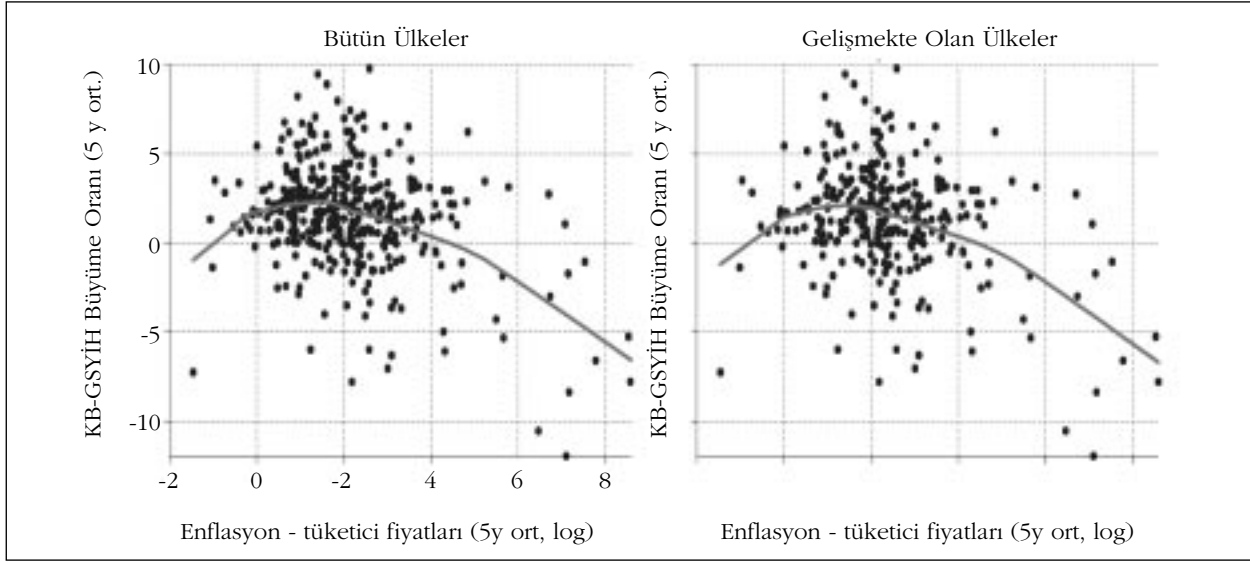

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri'ni kullanarak yazarın hesaplamaları.

Bu çalışmada kullandığımız veriler ve LOWESS yöntemi daha önce Yılmaz, Akçay ve Alper (2002) tarafından da gösterilen enflasyon ve büyüme arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi de desteklemektedir. Enflasyon oranı yüzde 12'nin altında iken enflasyon oranı ve büyüme hızı arasında istatistiki olarak çok da güçlü olmayan pozitif bir ilişki varken bu ilişki enflasyon oranının yüzde 12-13'ün üzerine çıkmasıyla terse dönmekte ve istatistiki olarak güçlenmektedir. Türkiye'nin 2001'den bu yana sürdürmekte olduğu enflasyonla mücadele programıyla bir yandan enflasyon düşerken diğer yandan da yüksek büyüme hızlarına ulaşıldığı istikrarlı bir dönem yaşanmaktadır. Ancak %12'lik eşik enflasyon değeri değişmeyecek bir doğa kanunu tarafından belirlenmemektedir. Yılmaz, Akçay ve Alper (2002) eşik enflasyon değerinin zaman içinde beklentilerdeki değişimi de yansıtacak şekilde aşağıya doğru düşmeye başladığını göstermişlerdir. Bu yüzden 2004 ve 2005 yıllarında enflasyon oranı birçok ülkenin verileri kullanılarak bulunan %12'lik eşik değerinin altında gerçekleşmesine rağmen büyümenin olumsuz etkilenmesi söz konusu değildir.

Yılmaz, Akçay ve Alper (2003)'de doğrusal denklem regresyonlarından elde edilen enflasyon-büyüme ilişkisinin benzerine LOWESS yöntemiyle de ulaşmaktayız. Şekil 3.6'da sunulan LOWESS sonuçları ister bütün ülkelerin ister sadece gelişmekte olan ülkelerin verileri kullanılsın enflasyon-büyüme ilişkisi ters-U şekli izlemektedir.

Şekil 3.6 Enflasyon ve Büyüme Hızı

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri'ni kullanarak yazarın hesaplamaları.

Şu ana kadar parametrik olmayan iki değişkenli model çerçevesinde yürüttüğümüz regresyon analizi doğrusal olmayan ilişkileri belirlememize yardımcı olmuştur. Ancak iki değişken analizinden elde edeceğimiz bilgiler kısıtlıdır. Büyümeyi etkileyen bir faktörle birlikte aynı anda değişen fakat LOWESS regresyon analizine dahil edilmeyen bir başka faktörün de büyümeyi etkileyebileceği durumlarda ikili LOWESS regresyonu doğru sonuçlar vermeyebilir.

Bu yüzden regresyon analizini büyümeyi etkileyen faktörleri daha iyi anlayabilmek için çok değişkenli bir model çerçevesinde de gerçekleştirdik. Elimizdeki ülke kesiti ve zaman serisi verileriyle sabit etki regresyon yöntemini kullandık. 3 yıllık ve yıllık dönemler için gerçekleştirdiğimiz sabit etki analizi ile elde edilen sonuçlar LOWESS regresyonundan elde edilen sonuçları desteklemektedir. Tablo 3.1'de kamu borç stokunun yanı sıra yatırım harcamalarının GSYİH'ye oranı, ekonominin dışa açıklığı, yüksek eğitimin yaygınlığı ve dış borcun GSYİH'ya oranı gibi değişkenler de kullanılmıştır. İlk sütunda veri setinde bulunan bütün ülkelerin verileri kullanılarak hesaplanan 3-yıllık ortalama değerlerle yapılan regresyon analizi sonuçları sunulurken, ikinci sütunda sadece gelişmekte olan ülkelerin verileri kullanılarak elde edilen regresyon sonuçları sunulmuştur. Üçüncü sütunda ise ilk sütundaki regresyon analizine dış borç yükü değişkeni eklenerek yapılmış analiz sonucu sunulmaktadır.

İlk olarak üç yıl önceki GSYİH değişkeninin analize dahil edilmesiyle üç yıllık büyüme hızını etkileyen faktörler başlangıç koşulları da dahil edilmiştir. Diğer bütün

değişkenlerin sabit kalması kaydıyla GSYİH'si yüksek olan ülkelerin büyüme potansiyelinin GSYİH'si düşük olan ülkelere göre daha düşük olduğu literatürde elde edilen bulgulardan birisidir. Tablo 1'deki sonuçlar da literatürde elde edilen sonuçlarla uyumludur. -0,095 ve -0,113 arasındaki katsayılar diğer bütün değişkenlerin sabit olması kaydıyla bir ülkenin gelecekteki büyüme hızının GSYİH'si kendisinden %10 daha büyük bir ülkeye göre yaklaşık %1 daha fazla olacağını göstermektedir.

Tablo 3.1 Ekonomik Politikalar ve Büyüme (3 yıllık dönem)

	Bütün Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Bütün Ülkeler
GSYİH _{t-1} (Kişi başına)	-0,095** [0,018]	-0,0111** [0,015]	-0,0114** [0,014]
Kamu Borç Yükü	-0,018** [0,033]	-0,023** [0,005]	-0,018** [0,005]
Yatırım Harcamaları / GSYİH Oranı	0,032** [0,0083]	0,032** [0,012]	0,039** [0,0113]
Dışa Açıklık Oranı	0,026** [0,0076]	0,018+ [0,0097]	0,026** [0,0089]
Enflasyon - Tüketici fiyatları	-0,008** [0,0017]	-0,008** [0,0023]	-0,0057** [0,0022]
Yüksek Öğrenime Katılım	0,009+ [0,0049]	0,007 [0,0064]	0,0099 [0,0063]
Dış Borç Yükü	---	---	-0,0268** [0,0063]
Gözlem sayısı	633	394	387
R ²	0,75	0,77	0,79
Uyarlanmış R ²	0,70	0,71	0,73

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri'ni kullanarak yazarın hesaplamaları.

Not: Büyüme hızı hariç bütün değişkenlerin logaritmik transformasyonları kullanılmıştır.

Kestirimler panel veri analizinin sabit-etki versiyonuyla yapılmıştır.

***, *, + hesaplanan katsayının yüzde 1, 5 ve 10 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir.*

Tablo 3.1'deki sonuçlar, kamu borcunun GSYİH'ye oranının %100 (diyelim %30'dan %60'e) artması durumunda büyüme hızının yaklaşık %2 puan düşeceğini işaret etmektedir. Elde edilen bu sonuç kamu borç yükünün artışının büyüme sürecinde oldukça yavaşlatacağını, borç yükünün yarıya azaltılması durumunda da büyüme hızının yaklaşık %1 puan artacağını göstermektedir.

Kamu borç yükü kadar önemli ve hatta elde edilen katsayı itibarıyla büyüme hızı üzerinde daha büyük etkisi olduğu ortaya çıkan bir değişken de yatırımların GSYİH'ye

oranıdır. Yatırım oranında %10'luk bir artış (örneğin bu oranın %20'den %22'ye yükselmesi) büyüme hızında yaklaşık %0,3 ile %0,4 puanlık bir artışa yol açmaktadır. Toplam dış ticaretin GSYİH'ye oranı ile ölçülen ülke ekonomisinin dışa açıklık oranı da büyüme üzerinde olumlu bir etki yapmaktadır. Elde edilen katsayı kestirimine göre diğer değişkenlerde bir değişiklik olmadan dışa açıklık oranını zaman içinde ikiye katlayan bir ülke büyüme hızını %1,8-%2,6 puan arasında arttırabilir.

Ayrıca enflasyon oranını da dahil ederek yıllık verilerle yaptığımız regresyon sonuçları Tablo 3.2'de sunulmaktadır. Tablo 3.2'de sunulan yıllık verilerle elde edilmiş sonuçlar da 3-yıllık verilerle yapılan analize benzer sonuçlara işaret etmektedir. Bu tabloda regresyonlara diğer değişkenlerin yanı sıra nüfus artış hızı da eklenmiş ancak büyüme üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür. Ancak burada asıl amaç borç stokunun etkisini incelemek olduğu için enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olduğu varsayılmıştır. Yapılan bütün regresyonlarda enflasyonun büyüme hızı üzerindeki etki negatif çıkmış, ve katsayı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Elde edilen enflasyon katsayısına göre enflasyonun ikiye katlanması durumunda büyüme hızının yaklaşık %0,8 puan düşecektir.

Tablo 3.2 Ekonomik Politikalar ve Büyüme (yıllık veriler)

	Bütün Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ)	Sanayileşmiş Ülkeler	Orta Gelir GoÜ	Düşük Gelir GoÜ
GSYİH _{t-1} (Kişi başına)	-0,0268** [0,0038]	-0,0274** [0,0053]	-0,027** [0,0058]	-0,029** [0,658]	-0,020+ [0,0112]
Kamu Borç Yüğü	-0,0064+ [0,0035]	-0,0043 [0,0041]	-0,0093* [0,0046]	-0,0127* [0,0064]	-0,0067 [0,0063]
Yatırım Harcamaları	0,0185* [0,0079]	-0,0048 [0,0147]	0,025** [0,0091]	0,0269* [0,0134]	0,019 [0,0136]
Dışa Açıklık Oranı	0,0428** [0,759]	0,0485** [0,016]	0,042** [0,0082]	0,0399** [0,0110]	0,047** [0,0127]
Enflasyon-Tük. Fiyatları	-0,0107** [0,0016]	-0,012** [0,002]	-0,009** [0,0021]	-0,0105** [0,0028]	-0,0069+ [0,0036]
Nüfus artış hızı	-0,0004 [0,0046]	-0,006 [0,0044]	0,004 [0,0062]	0,0066 [0,0063]	-0,0058 [0,0010]
Gözlem Sayısı	1.339	452	887	586	301
R ²	0,342	0,338	0,346	0,268	0,399
Uyarlanmış R ²	0,279	0,284	0,274	0,192	0,312

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri'ni kullanarak yazarın hesaplamaları.

Not: Büyüme hızı hariç bütün değişkenlerin logaritmik transformasyonları kullanılmıştır.

Kestirimler panel veri analizinin sabit-etki versiyonuyla yapılmıştır.

***, *, + hesaplanan katsayının yüzde 1, 5 ve 10 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir.*

3.4 Sürdürülebilir büyüme: Makro Çerçeve

3.4.1 Büyümenin kaynakları: sermaye birikimi, istihdam, verimlilik

Önemine karşın bugüne kadar yapılan çalışmalarda 2005 sonrası için olası ekonomik senaryoları enine boyuna ele alan ve devlet kurumları ve özel sektöre yol gösteren çalışma bulunmamaktadır. Bu saptamaya istisna teşkil edebilecek iki çalışmadan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki DPT'nin hazırlamış olduğu AB'ye katılımı ilgili raporda 2005-2020 dönemi için bazı öngörüler yapılmışsa da analizin kapsamı ve varsayımların açılımı açısından bu rapordaki kadar geniş ve detaylı değildir (DPT, 2004). Öte yandan, Derviş ve diğerleri (2004) de 2005 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin AB'ye yakınsaması süreciyle ilgili sektörel düzeye inmeyen makro bir öngörü çalışması sunmaktadır.

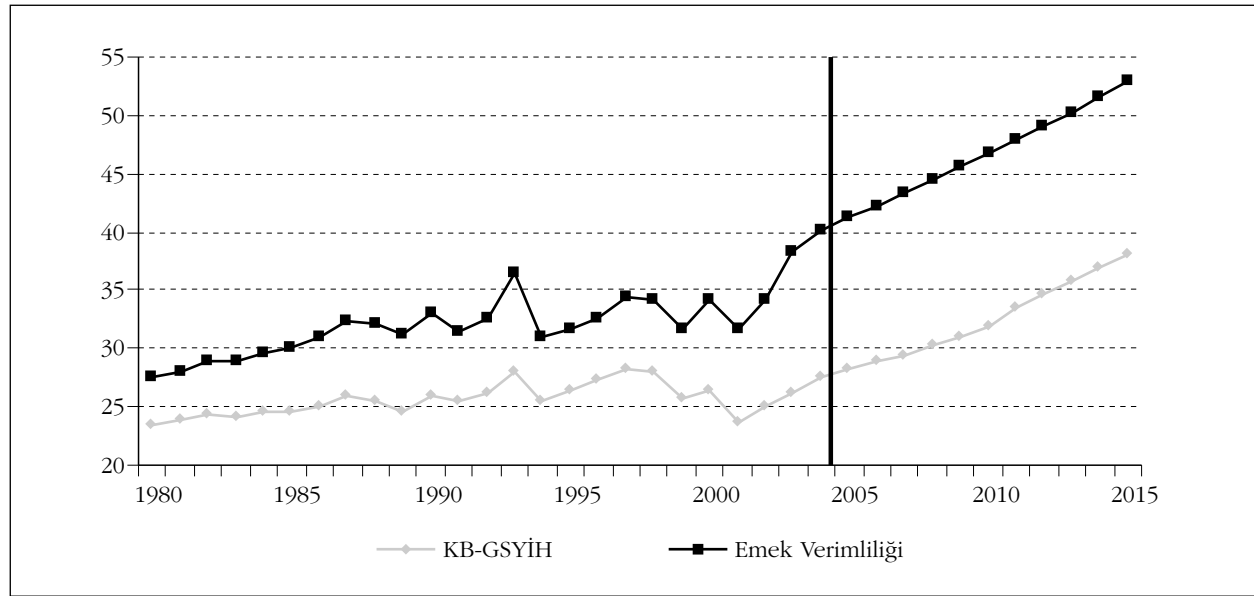
Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de varolan bu boşluğu doldurmaya yönelik olarak 2005-2015 döneminde makro ve sektörel büyüme performansını belirleyecek faktörleri de göz önünde bulundurarak üç değişik (temel, iyi ve kötü) senaryo üzerinde durulacaktır. Öncelikle Tablo 3.3'te sunulan senaryoların ortak ve farklı özelliklerini ve varsayımları ele alacağız. İlk olarak temel senaryonun makro çerçevesini detaylı bir şekilde ele alıp ardından diğer iki senaryonun temel senaryodan ayrılan yönlerini irdelleyeceğiz.

Temel senaryoda başlıca varsayım, (satın alma gücü paritesine (AGP) göre ölçülen) kişi başına düşen GSYİH'nin (KB-GSYİH) 2004 öncesi üye olan 15 AB ülkesinin (AB-15) ortalamasına oranının 2005 yılında %28,2'den 2010'da %32 ve 2015'de %38'e çıkacağıdır (Tablo 3.3). Temel senaryo varsayımları kişi başına gelir ve emek verimliliğinin önümüzdeki 10 yılda geçmiş 25 yıllık dönemden çok farklı yüksek ivmeli bir büyüme trendini işaret etmektedir (Bakınız Şekil 3.7). On yıllık dönemde 10 puana yakın olacağı öngörülen gelir yakınsaması 2004 yılında üye olan Macaristan (9 puan), Polonya (7 puan) ve Slovak Cumhuriyeti'nin (6 puan) 1995-2003 arasında gösterdikleri yakınsama performansına oldukça yakındır. İncelenen zaman dilimi Türkiye durumunda 2 yıl daha uzun ise de, Orta Avrupa ülkelerinin çekmiş olduğu boyutta yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi önündeki psikolojik ve kurumsal engeller ve Türkiye'nin bu ülkelerin AB'den aldığı yardımlardan çok daha azını alacağına dair açıklamalar Türkiye'nin daha iyi bir performans gerçekleştirme potansiyelini temel senaryo için ele almamızı zorlaştırmaktadır.

Tablo 3.3 Üç senaryo – başlıca varsayımlar

(yüzde)	KB-GSYİH (AB-15'e göre)	KB-GSYİH büyüme hızı	GSYİH büyüme hızı	Yatırım/ GSYİH Oranı	İstihdam artış hızı	İşgücüne Katılım Oranı Toplam	Erkek	Kadın	İşgücü artış hızı
2004	27,5	7,4	8,9	17,8	3,2	51,6	76,0	26,9	2,9
2005	28,2	4,4	5,9	19,2	2,0	51,8	76,5	26,5	2,2
Temel Senaryo									
2006-10	32,0	4,5	5,9	21,0	1,9	53,2	77,4	29,0	2,3
2011-15	38,0	5,1	6,4	23,0	2,5	55,0	78,0	32,0	2,1
İyi Senaryo									
2006-10	34,0	5,7	7,1	23,0	2,4	53,7	77,4	30,0	2,4
2011-15	42,0	5,9	7,1	25,0	3,0	56,5	78,0	35,0	2,5
Kötü Senaryo									
2006-10	30,5	3,5	4,9	20,0	1,3	52,5	77,0	28,0	2,0
2011-15	33,0	3,2	4,4	21,0	1,7	53,8	77,5	30,0	1,9

Kaynak: Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi veri tabanları, DPT ve yazarın hesaplamaları.

Şekil 3.7 Emek Verimliliği ve Kişi Başına Düşen GSYİH (1980-2015)

Kaynak: Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi veri tabanları, DPT ve yazarın hesaplamaları.

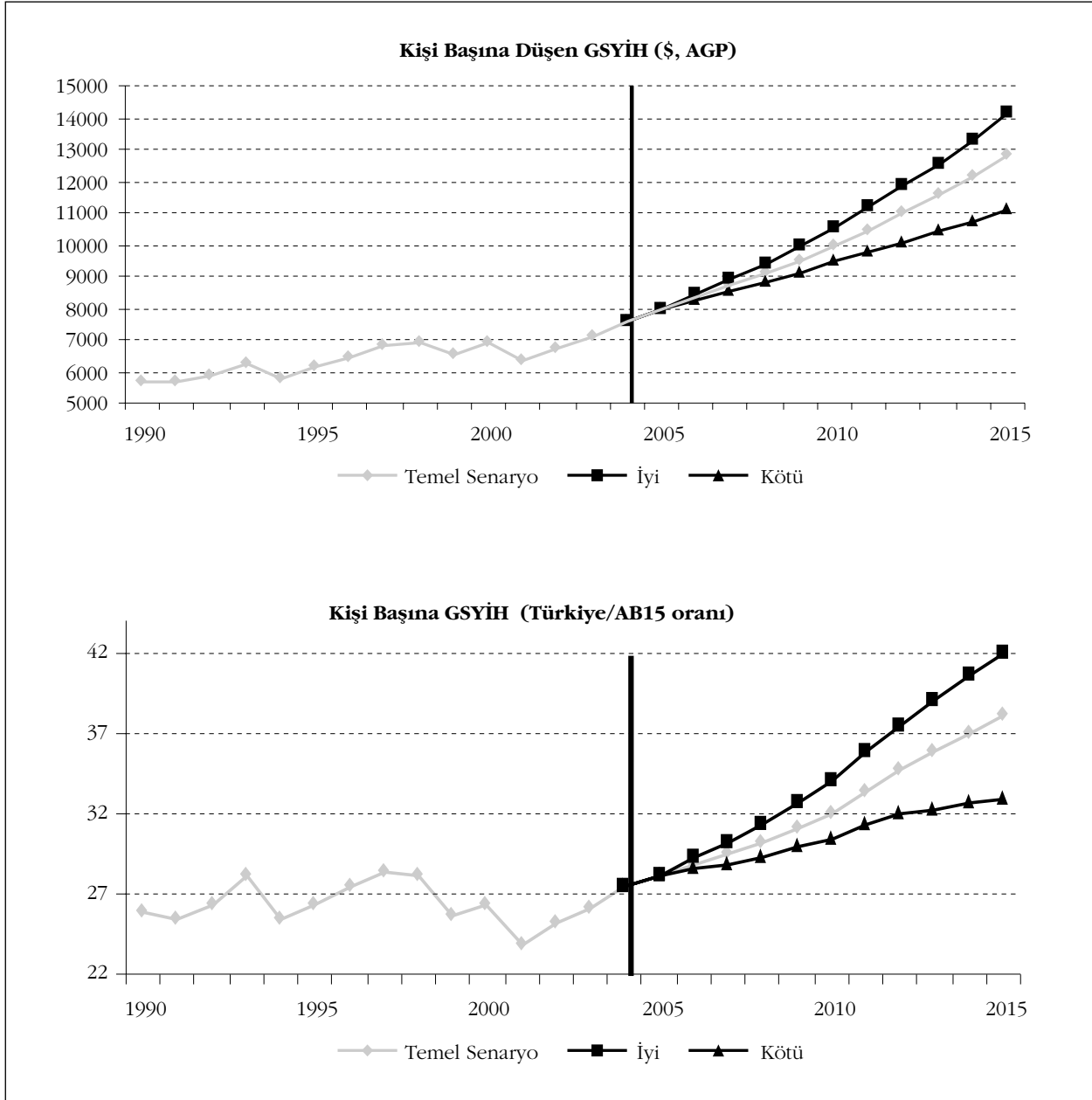
Temel senaryodaki varsayımlar gerçekleşirse KB-GSYİH 2005 yılında %4,4, 2006-2010 ve 2011-2015 yılları arasında sırasıyla yıllık ortalama %4,5 ve %5,1 artacaktır. Bu varsayım altında 2002'de 6.744 dolar (satın alma gücü paritesi ile sabit

2002 fiyatları) olan kişi başına düşen gelir 2005’de 7.933 dolara, 2010’de 9.914 ve 2015’de 12.766 dolara ulaşacaktır. Temel senaryo varsayımları çerçevesinde 2006-10 ve 2011-15 dönemlerinde yıllık ortalama GSYİH büyüme oranlarının sırasıyla %5,9 ve %6,4 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Temel senaryonun yanı sıra "iyi" ve "kötü" olarak adlandırdığımız iki senaryoyu da gelecek 10 yıllı projeksiyonlarımıza dahil ettik. İyi senaryoda Türkiye’nin KB-GSYİH’sinin AB-15’in ortalama KB-GSYİH’sine oranının 2015 yılında %42’ye ulaşacağı, kötü senaryoda ise 2005’e göre sadece 4.8 puan artışla %33’de kalacağı varsayılmıştır (Şekil 3.8). 2015 yılında Siyasi ve kurumsal reformları başarıyla hayata geçirmiş, ekonomik ve siyasi istikrarı yakalamış bir Türkiye’nin, AB’yle derinleşen ilişkilerin ve uluslararası konjonktürün de sağlayacağı uygun ortamda daha hızlı büyümemesi dolayısıyla iyi senaryoda öngörülen performansı yakalamaması için bir neden gözükmemektedir. Ancak kötü senaryonun da aynı ölçüde imkan dahilinde olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman kötü senaryoda öngörülen büyüme hızları Türkiye’nin 1990’lı yıllardaki büyüme performansından daha düşük değildir.

Temel senaryoda, 2004 yılında cari fiyatlarla %17,8 olan yatırımların GSYİH’ye oranının 2005 yılında kamu yatırımlarının ve yabancı sermaye yatırımlarının da artmasıyla %19,2 civarında gerçekleşmesini öngörmekteyiz (Tablo 3.3). Bu oran 2006-10 döneminde ortalama olarak %21’e yükselip daha sonraki 2011-15 döneminde ise biraz daha artmak suretiyle %23 olarak gerçekleşeceğini varsayıyoruz. Buradaki temel varsayım, yabancı sermaye yatırımlarının yıllık ortalama 5 milyar doların üzerinde (GSYİH’nin yaklaşık %1,5’i) gerçekleştirmesi ve böylece doğrudan ya da dolaylı olarak toplam yatırıma katkısının 2006-10 döneminde %2’yi bulması yönündeki beklentimizdir. Bu varsayım altında ve yıllık ortalama %5’lik amortisman oranını kullanarak sermaye stokunun GSYİH’ye oranının 2004 yılındaki 2,7’lik düzeyinden 2015’de 2,4’e düşmesi beklenmektedir (Tablo 3.4).

Şekil 3.8 Kişi Başına Düşen GSYİH ve AB-15'e Oranı
(1980-2015, üç senaryo)

Kaynak: Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi veri tabanları, DPT ve yazarın hesaplamaları.

Tablo 3.4 Temel senaryo – varsayımlar ve sonuçlar

Büyüme Hızı	GSYİH	KB- GSYİH	Emek Verimliliği	Toplam Faktör Verimliliği	İstihdam	Nüfus	Çalışabilir Nüfus	İşgücü
2004	8,9	7,4	5,7	6,0	3,2	1,53	1,83	2,9
2005	5,9	4,4	3,9	3,6	2,0	1,50	1,80	2,2
2005/10	5,9	4,5	4,0	3,0	1,9	1,41	1,71	2,2
2010/15	6,3	5,1	3,8	2,6	2,5	1,23	1,44	2,1
	Sermaye Büyüme hızı	Net İstihdam Artışı (1000)	Yatırım/ GSYİH oranı	Sermaye/ GSYİH oranı	İşgücüne Katılım oranı	Çalışabilir/ Toplam Nüfus oranı	İstihdam/ Çalışan Nüfus oranı	İşsizlik oranı
2004	2,2	671	18	2,8	51,6	64,9	46,2	10,5
2005	3,0	427	19	2,7	51,8	65,1	46,3	10,7
2005/10	4,2	430	21	2,5	53,2	66,1	46,7	12,2
2010/15	5,6	632	23	2,4	55,0	66,8	49,2	10,5

Kaynak: DPT, Saygılı vd. (2004) ve yazarın hesaplamaları.

Temel senaryoda 2004 yılında %3,2 olarak gerçekleşen 15-64 yaş istihdam artış hızının 2005'te %2'ye düşeceği, 2006-10 arasında ortalama %1,9 ve 2011-15 döneminde ise ortalama %2,5 oranında gerçekleşeceği varsayılmıştır (Tablo 3.4). Bu varsayım arkasındaki temel nedenlerden ilki 2005-10 döneminde tarımın istihdam kaybedecek olmasıdır (Bakınız Tablo 3.5). Temel senaryoda tarımsal istihdamın 2006-2010 arasında ortalama %1,3, 2011-15 arasında da ortalama %1,8 oranında azalacağını öngörmekteyiz. Bu oranlar tarımdaki yıllık istihdam kaybının 90 ile 120 bin arasında bir aralıkta gerçekleşeceğini göstermektedir. Başlangıçta daha yavaş olan istihdam kaybı daha sonraki dönemde AB üyeliğine yaklaştıkça tarımda dönüşümün daha da hızlanmasıyla birlikte artacaktır.

İstihdam artış hızının 2011-15 döneminde 2006-10 dönemine göre daha yüksek olmasını sağlayacak diğer bir etken de ikinci beş yıllık dönemde sanayi ve hizmetler sektörlerinin net istihdam artışı yaratma kapasitesinin daha yüksek olacağı varsayımdır. Yeni iş ve yatırım imkanları yaratma potansiyelinin önündeki engelleri kaldıracak mikro ekonomik reformların 2006-10 dönemi süresince kademeli olarak gerçekleştirileceğini ve bu reformların etkilerinin de 2011-15'de daha fazla görüleceğini düşünüyoruz. Ayrıca 2006-10 döneminde gerçekleştirilecek istikrarlı büyümenin bütün toplumsal kesimlere yayılan refah artışına yol açacağı ve dolayısıyla istikrara bağlı olarak artan hizmet sektörü talebini, ikinci dönemde daha güçlü bir şekilde destekleyeceği öngörülmektedir.

Sanayi sektörünün yeni istihdam yaratma kapasitesini etkileyecek olan bir faktör de artan uluslararası rekabet karşısında istihdam kaybetmesi beklenen emek-yoğun sektörlerdeki kaybın sermaye ve teknoloji yoğun sektörlerde özellikle yabancı sermaye destekli istihdam artışlarıyla telafi edilip edilmeyeceğidir. Temel senaryoya yansıyan beklenti 2006-10 ve 2011-15 dönemlerinde sanayide ortalama istihdam artış hızının sırasıyla %3,0 ve %3,2 oranında gerçekleşeceği (Tablo 3.5). Bölgesel teşvik yasası ve bölgesel asgari ücret uygulaması gibi hali hazırda uygulanan ya da yakın gelecekte uygulanması konusunda tartışmaların başladığı politikalarla emek yoğun sektörlerdeki istihdamın Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya kaydırılmasıyla bu sektörlerdeki istihdam kaybı azaltılabilir. Öte yandan, özellikle orta ve büyük yerli sermaye ve yabancı sermaye tarafından yatırımlarla da sanayinin toplamda yıllık 120 ila 160 bin kişilik bir istihdam artışı sağlayacağı öngörülmektedir (Tablo 3.5).

Tablo 3.5 Temel senaryo sonuçları – sektörler

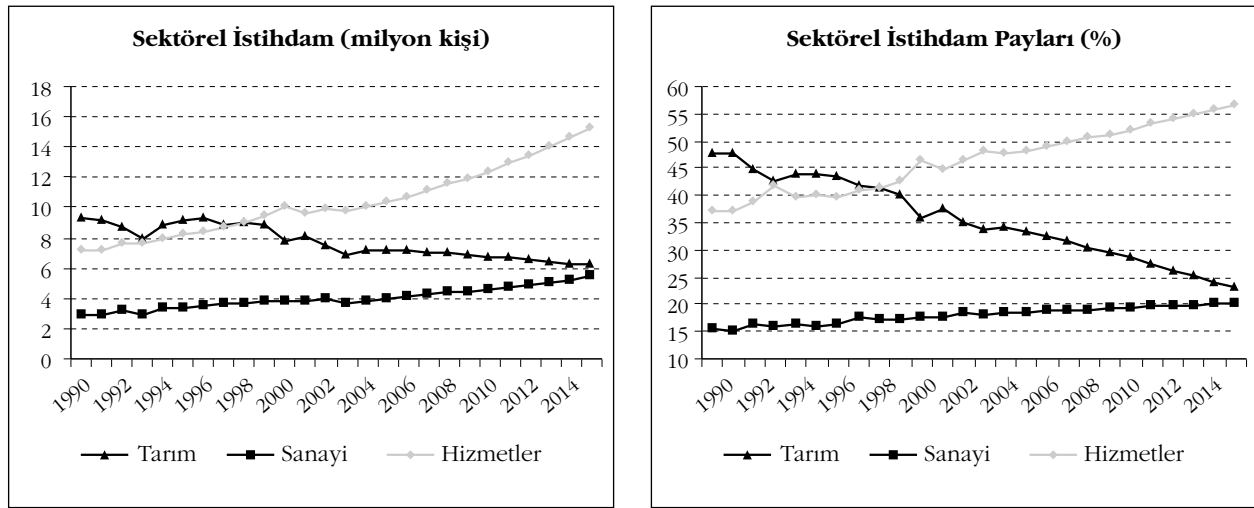
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet		Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet
Üretim büyüme oranı					Emek Verimliliği (EV, 2003=1)				
2004	8,9	3,5	9,5	9,8	2004	1,06	1,00	1,06	1,07
2005	5,9	-0,8	7,5	6,5	2005	1,10	0,99	1,11	1,12
2006-10	5,9	1,8	6,7	6,1	2006-10	1,34	1,16	1,34	1,27
2011-15	6,3	3,1	6,7	6,5	2011-15	1,62	1,47	1,59	1,42
İstihdam büyüme oranı					Toplam Faktör Verimliliği (TFV, 2003=1)				
2004	3,2	3,5	3,9	2,8	2004	1,06	1,02	1,07	1,07
2005	2,0	0,6	3,1	2,5	2005	1,10	1,03	1,13	1,13
2006-10	1,9	-1,3	3,0	3,5	2006-10	1,29	1,14	1,37	1,26
2011-15	2,5	-1,8	3,2	4,3	2011-15	1,48	1,31	1,61	1,37
Sermaye büyüme oranı					EV büyüme oranı				
2004	2,2	-3,2	1,3	2,9	2004	5,7	0,0	5,6	7,0
2005	3,0	-2,0	2,2	3,5	2005	4,1	-1,2	4,7	4,1
2006-10	4,2	2,0	2,8	4,7	2006-10	4,0	3,2	3,9	2,7
2011-15	5,6	4,4	4,0	6,1	2011-15	3,9	5,0	3,6	2,7
İstihdam Artışı (1000 kişi)					TFV büyüme oranı				
2004	671	244	146	281	2004	6,0	2,4	6,5	7,0
2005	427	46	121	260	2005	3,6	0,9	5,7	5,3
2006-10	430	-93	127	396	2006-10	3,0	2,0	3,9	2,2
2011-15	632	-116	161	587	2011-15	2,6	2,7	3,2	1,6

Kaynak: DPT, Saygılı vd. (2004) ve yazarın hesaplamaları.

Temel senaryoda hizmet sektörünün yıllık istihdam artışı 2006-2010 arasında 400 bin kişiye yakın iken, bu sektörde 2011-15 döneminde 550 bin-600 bin arasın-

da istihdam artışları öngörülmektedir (Tablo 3.5). Gelir esnekliği yüksek olan hizmetlere olan talep ortalama alım gücüne paralel olarak 2011-15 döneminde daha hızlı artarken hizmet sektörünün istihdam yaratma gücünü de önemli oranda arttıracaktır. Ek olarak, kurumsal ve mikro ekonomik reformlar ve kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması sonucunda hizmet sektöründe yatırımların ve dolayısıyla istihdamdaki artışın özellikle 2010 sonrasında daha da yüksek olmasını bekliyoruz. Şekil 3.9'da sektörel istihdamın ve sektörlerin toplam istihdamdaki payının zaman içinde aldığı ve almasını öngördüğümüz değerler sunulmaktadır.

Şekil 3.9 Sektörel istihdam (1990-2015)

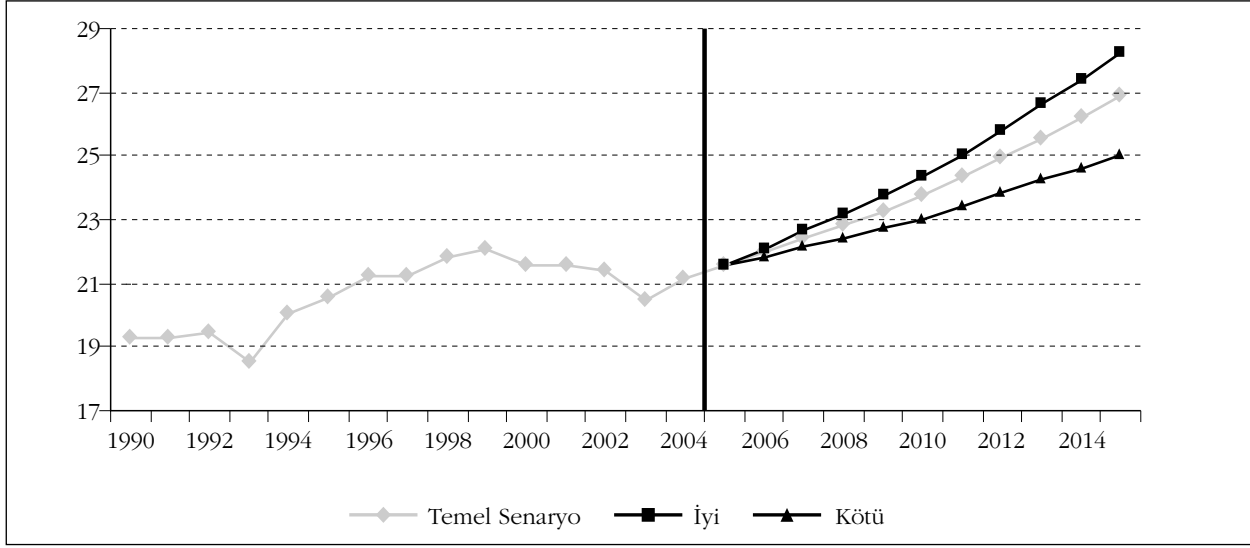

Kaynak: DPT ve yazarın hesaplamaları.

Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerini bir arada ele aldığımız zaman temel senaryodaki öngörülere göre yıllık toplam istihdam artışı 2006-10 döneminde ortalama 430 bin ve 2011-15 döneminde ise ortalama 632 bin olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir (Tablo 3.5). Bu artışlarla zaman içinde istihdamın izleyeceği yol ortaya çıkmaktadır. Temel senaryodaki varsayımların gerçekleşmesi durumunda 2004 sonu itibarıyla 21,1 milyon olan toplam istihdam sayısının 2015 sonu itibarıyla 27 milyona ulaşması olasıdır (Şekil 3.10).

Temel senaryodaki varsayımlar, sonuç olarak istihdamda 11 yıllık dönemde 6 milyona yaklaşan bir artışa işaret etmektedir. 1980-2004 arasında gerçekleşen istihdam artışının üç katı olan bu artışın çok gerçekçi olmayacağı ileri sürülebilir. Ancak 2001 sonrasında gerçekleştirilen yapısal reformlarla geçmişten ciddi bir kopuş olduğunu kabul ettiğimiz zaman 1980'lerdeki artış eğiliminin tekrarlanmasının mümkün olduğunu kabul etmek kolaylaşacaktır.

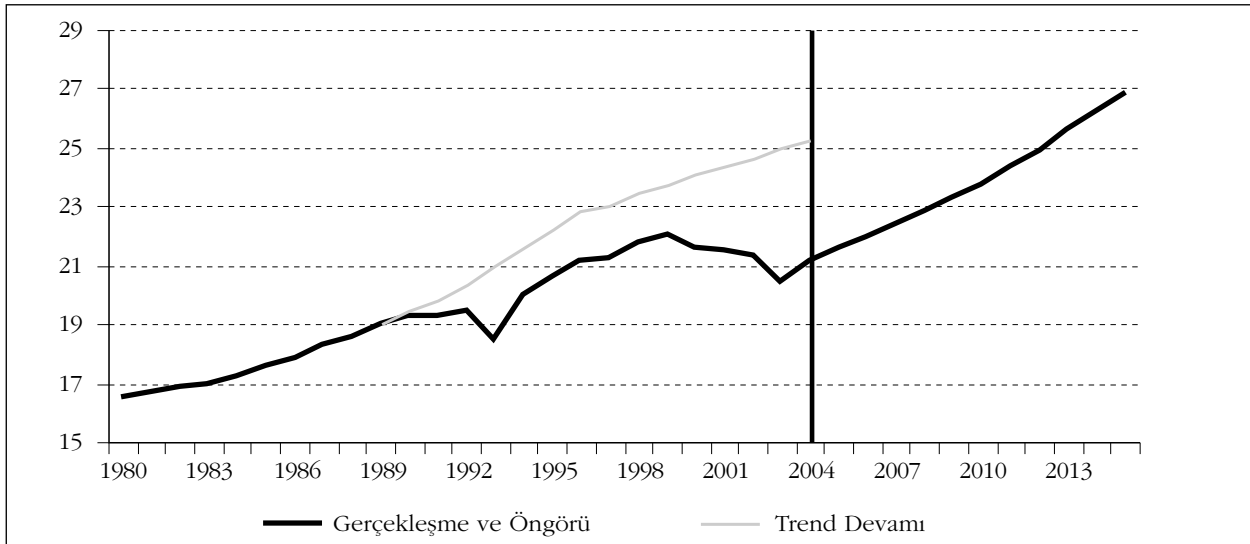
Şekil 3.10 Toplam İstihdam (Üç senaryo, 1990-2015, 15-64 yaş, milyon kişi)

Kaynak: DPT ve yazarın hesaplamaları.

Birçok farklı gösterge gibi istihdam verileri de 1990'lı yılların Türkiye için kayıp bir dönem olduğunu açıkça ortaya sermektedir. 1980-1990 arasında 2,8 milyon yeni istihdam yaratılırken, 1990-2004 arasında toplam istihdam artışı 1,8 milyonda kalmıştır. 1980'lerde 1990'lı yıllara göre çok daha istikrarlı bir istihdam artışı sağlanırken istihdam artışı 1990 sonrası dönemde çok istikrarsız bir yol izlemiştir. 1980'lerdeki artış eğilimi 1990 sonrasında azalarak da olsa devam etmiş olsaydı 2004 sonunda 21,1 milyon olan toplam istihdamın 25 milyonun üzerinde gerçekleşmesi mümkün olacaktı (Şekil 3.11).

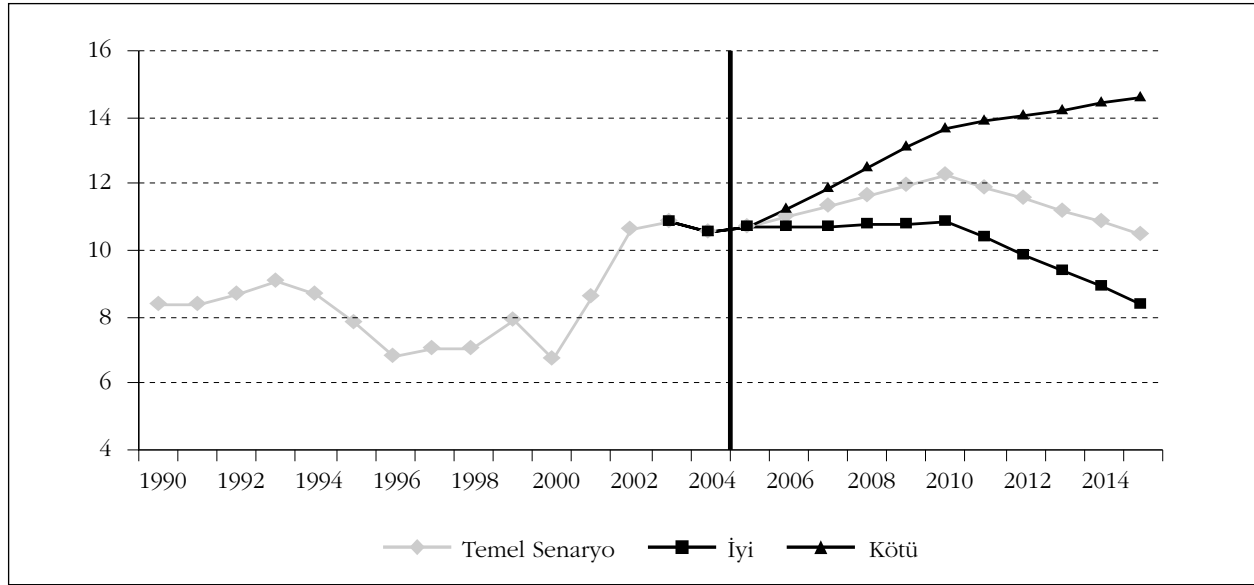
Şekil 3.11 Toplam İstihdam (1980-2015, 15-64 yaş, milyon kişi)

Kaynak: DPT ve yazarın hesaplamaları.

Temel senaryoda Türk ekonomisinin önümüzdeki dönemde büyüme ve istihdam yaratma açısından daha yüksek bir performans göstermesi öngörülmesine rağmen 2005-2010 döneminde işsizlik oranının %12'ye doğru yükseleceği ve ancak 2011-15 döneminde özellikle hizmet sektörünün daha hızlı istihdam yaratmasıyla paralel olarak hafif bir azalma göstereceği öngörülmektedir. 2015 yılı sonunda işsizlik oranının 2004 sonundaki değer olan %10,5'e eşit olacağı sonucu çıkmaktadır (Şekil 3.12). Yıllık ortalama 430 bin istihdam yaratılmasına rağmen işsizlik oranının artmaya devam etmesi çok da olumsuz görülmemelidir. 2004 yılında %1,83 olan çalışabilir yaştaki (15-64 yaş arası) nüfus artış hızının 2011-15 arasında %1,44'e doğru düşeceği öngörülmürken, işsizlik oranının artmaya devam etmesinin arkasında halihazırda %51,8 ile AB-15 ortalamasının çok altında kalan işgücüne katılım oranının 2015 sonu itibarıyla %55'e çıkacağı beklenmesi yatmaktadır. Bu artış ise özellikle kadınların işgücüne katılım oranının 2004 sonundaki %26,9'luk düzeyinden 2010 sonunda %29'a, 2015 sonunda da %32'ye çıkmasıyla gerçekleşecektir. Erkeklerin işgücüne katılım oranının ise aynı dönemde sadece 2 puan (%76'dan %78'e) artması öngörülmektedir.

Şekil 3.12 İşsizlik Oranı (1990-2015, %, Üç Senaryo)

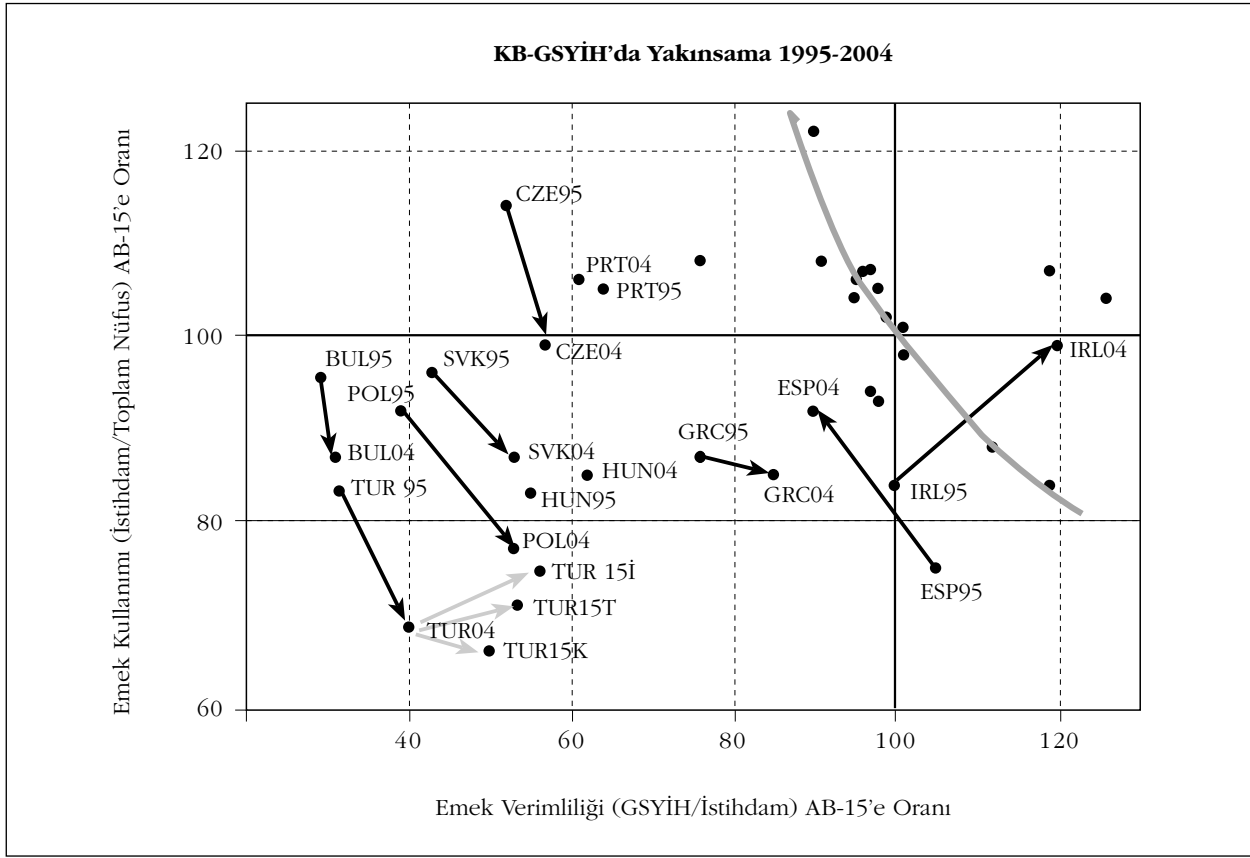

Kaynak: DPT ve yazarın hesaplamaları.

Temel senaryodaki varsayımlar altında emek verimliliği 2003-2015 yılları arasında %64 oranında artarken, istihdamın toplam nüfusa oranı da %29,5'ten %33'e çıkacaktır. AB-15'deki emek verimliliğinin 2004-2015 arasında 1997-2004 arasındaki ortalama yıllık artış hızını (%1,4) biraz aşacağını varsaydığımızda Türkiye'de emek ve-

rimliliğinin 2015 yılında AB-15 ortalamasının %52,9'una ulaşacağı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, temel senaryoda öngörüldüğü gibi Türkiye'nin KB-GSYİH'si 2015 yılında AB-15 ortalamasının %38'ine eşit olması için emek kullanım oranı (istihdamın toplam nüfusa oranı) açısından Türkiye'nin AB-15 ortalamasının %71,9'una eşit olması gerekmektedir. Türkiye'nin 2015'de ulaşacağı noktayı Şekil 3.13 üzerinde işaretlediğimizde aslında temel senaryoda ortaya konan %38'lik hedefin gerçekleştirilmesinin hiç de zor olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3.13 Gelir düzeyinde AB-15 ortalamasına yakınsama (2004-2015)

Kaynak: Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi veri tabanları.

Diğer ülkelerin deneyimleriyle karşılaştırıldığı zaman da Türkiye'nin temel senaryoda 2015 için belirlenen gelir hedefini tutturmasının çok da zor olmayacağı ortaya çıkmaktadır. İrlanda örneği bu açıdan çarpıcıdır. İrlanda 1986-2004 arasında emek verimliliğini AB-15 ortalamasının %87'sinden %128'ine, emek kullanımını da AB-15 ortalamasının %83'ünden %105'ine çekmeyi başarmıştır.

Şekil 3.13'te görülebileceği gibi Polonya'nın 2004'de bulunduğu nokta temel senaryoda Türkiye'nin 2015'de bulunmasını beklediğimiz noktadan daha ileride, iyi senaryoda belirlenen hedef değere oldukça yakındır. İyi senaryonun gerçekleşmesi durumunda 2015 yılında Türkiye emek verimliliğinde AB-15'in %55,6'sına, emek kullanımında %75,6'sına erişmiş olacak ve böylece kişi başına gelir açısından AB-15'in %42'sine eşit bir gelir düzeyini yakalayacaktır.

Kötü senaryonun gerçekleşmesi durumunda 1995-2004 döneminde gözlemlenen göreceli emek verimliliğinde artış ile göreceli emek kullanımında düşüş kombinasyonunun devam etmesi söz konusudur. Emek verimliliğinin AB-15 ortalamasına oranı %49,2'ye çıkarken emek kullanımının AB-15 ortalamasına oranı ise %67'ye düşmektedir.

Toplam faktör verimliliğini incelemek için öncelikle 2003 yılı sonu itibarıyla sermaye stokunu hesaplamak gerekmektedir. 2003 sonu itibarıyla toplam ve sektörel sermaye stoku verileri olarak Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu (2005)'nda sunulan 1990 fiyatlarıyla hesaplanan verileri kullandık. Bu stok verilerini reel yatırım verilerini ve beklenen değerlerle birlikte Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu (2005)'daki %4,4'lük amortisman oranını kullanarak 2005-2015 arası sermaye stokunu elde ettik. Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu (2005)'ndan alınan verilerle yaptığımız hesaplara göre 2003'te 2,985 olan sermaye stokunun GSYİH'ye oranı 2015 yılı sonunda 2,4'e düşecektir. Temel senaryonun verilerini kullanarak ve emeğin toplam gelir payının %65 olduğunu kabul etmek suretiyle hesapladığımız toplam faktör verimlilik artışı 2004 yılında %6 iken, 2005'te %3,6, 2006-2010 döneminde ortalama %3,0 ve 2011-15 döneminde ortalama %2,6 olarak gerçekleşecektir (Tablo 3.4). Bu dönemsel artış hızlarıyla TFV 2003'den 2015'e toplam %48 artacaktır. Elde edilen yüksek TFV artış hızları 2005-2015 döneminin çok düşük TFV artışlarının sağlandığı 1990'lı yıllardan farklı olacağını göstermektedir. Önümüzdeki dönemde büyümenin motoru verimlilik artışları olacaktır.

3.4.2 Temel Sektörlerde Büyüme

2015'e kadar olan dönemde ekonominin makro düzeyde göstereceği performansla ilgili öngörü çalışmalarının ardından bu performansın belli başlı sektörlerdeki izdüşümü hakkında bazı ipuçları geliştirmek gerekmektedir. Önümüzdeki 10 yıllık dönemde sektörel performansla ilgili öngörülerde bulunmak için çalışmanın bu bölümünde Türkiye ve bazı OECD ülkelerinde üç ana sektördeki üretim, istih-

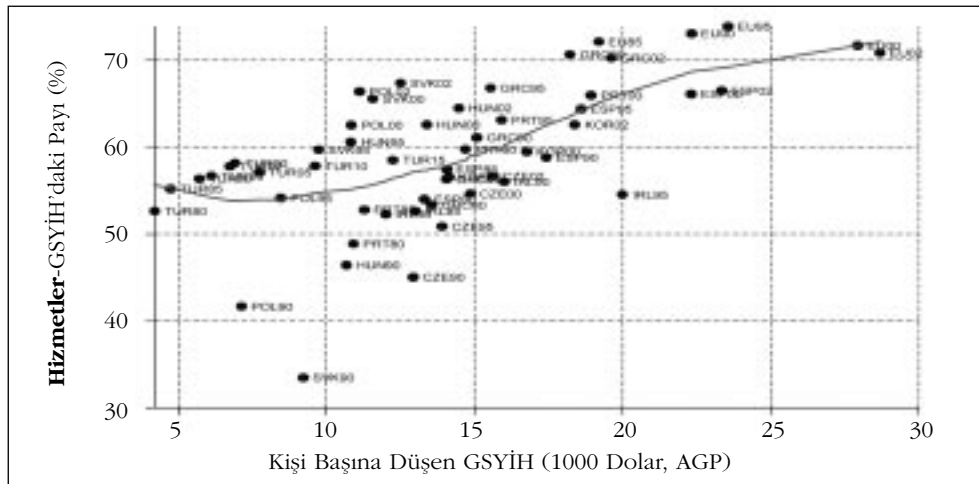
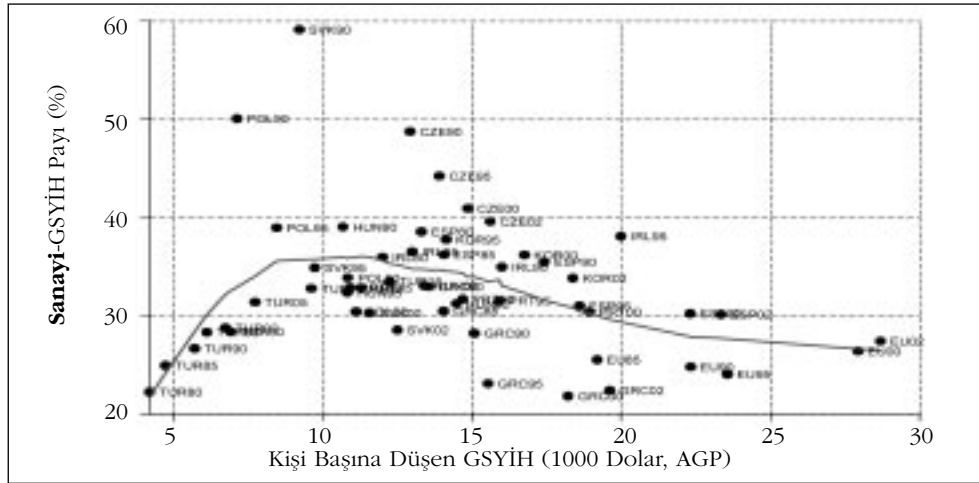
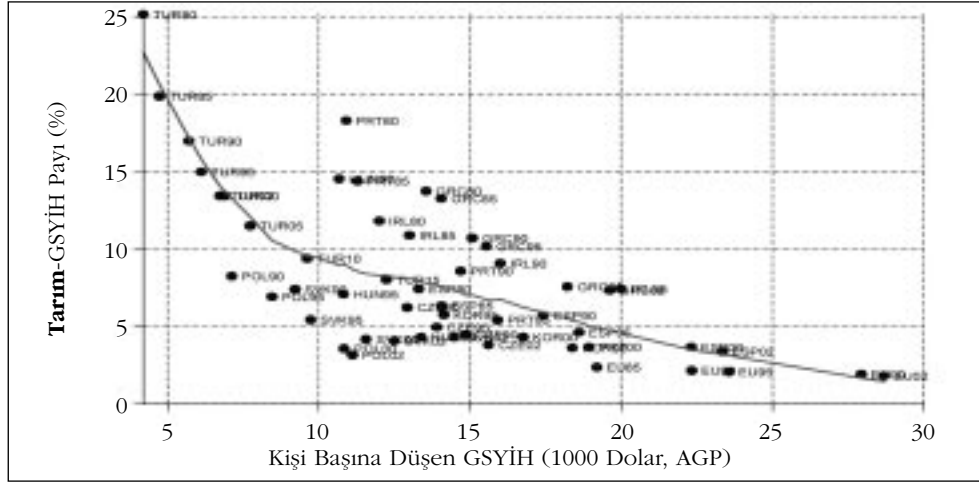
dam payları, ve emek verimliliği ile kişi başına gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi inceliyoruz. Bu ilişkiden yararlanarak 2005-2015 döneminde KB-GSYİH artarken Türkiye’de sektör paylarının alacağı değerleri yaklaşık olarak belirlemek mümkün olacaktır.

Türkiye’de tarımın toplam üretimdeki payı 1980’de %25 iken 1990’da %17’ye, 2000’de %13,5’e düşmüştür. Şekil 3.14’te sunulan LOWESS kestirimine göre, kişi başına gelir düzeyi arttıkça tarımın üretimdeki payı düşmektedir. Ancak bu ters orantılı ilişki her gelir düzeyi için geçerli değildir. Gelir düzeyi arttıkça tarımın üretim payındaki azalma eğilimi daha da yavaşlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye’nin beklenen kişi başına gelir düzeyiyle bağlantılı olarak -- tarımın GSYİH’deki payı yavaşlayarak da olsa düşmeye devam edecektir. 2005 yılında %11,5 olması beklenen tarımın üretimdeki payının, 2010’da %9,4 ve 2015’de %8 olması öngörülmektedir (Şekil 3.14).

Sanayinin toplam üretimdeki yerini incelediğimizde gelirdeki artışla birlikte sanayinin payının önce arttığını, ancak kişi başına gelir düzeyi 10.000-15.000 dolar aralığında iken durakladığını ve gelir düzeyinin 15,000 ABD dolarının üzerinde olduğu zaman sanayi payının azalma eğilimine girdiğini gözlemlemekteyiz. 1980-1995 döneminde tahmin edilen oranlara yakın çıkan Türkiye’nin sanayi üretim payı 2002’de gelir düzeyiyle tahmin edilen oranın oldukça altında gerçekleşmiştir. Bu dönemin ciddi ekonomik daralma dönemi olduğu ve özellikle sanayi sektörünün bu dönemde büyük üretim kaybı yaşadığını ve 2002 sonrasında sanayinin ciddi bir toparlanmaya girdiğini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Öte yandan eski Doğu Blok’u ülkelerinde sanayinin üretimdeki payının Türkiye ve diğer ülkelere göre daha yüksek olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de sanayi payının LOWESS yöntemiyle tahmin edilen oranların bir-kaç puan altında gerçekleşmesini normal olarak karşılıyoruz. 2002 yılında %28,8 olan sanayinin üretimdeki payının 2005’de %31,4, 2010’da %32,8 ve 2015’de %33,5 olarak gerçekleşmesini öngörmekteyiz (Şekil 3.14).

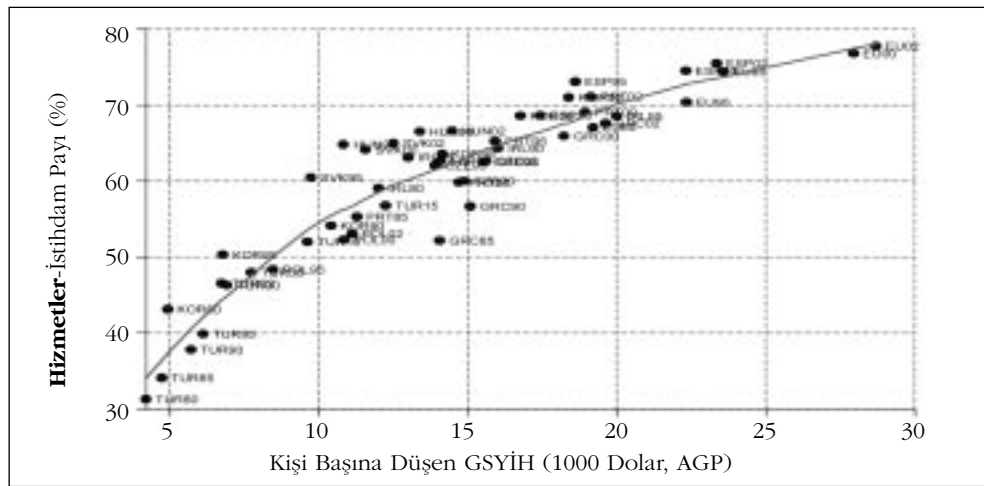
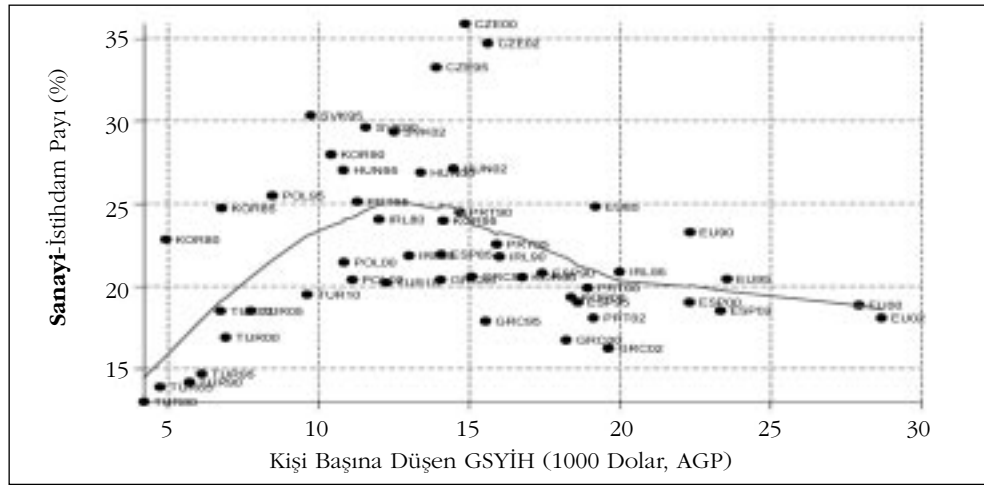
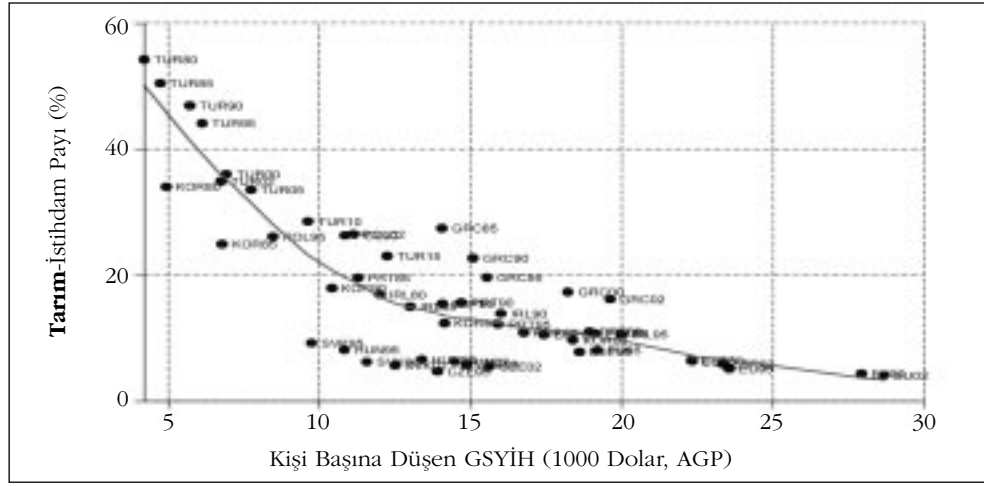
Hizmet sektörünün toplam GSYİH’deki payının 2005-2015 yılları arasında alacağı değerler tarım ve sanayi sektörlerin payları çıkarıldıktan sonra kalan miktar olarak öngörülmektedir. Bu sonuçlara göre hizmet sektörünün GSYİH’deki payı 2005 yılında %57,1’den 2010 yılında %57,8’e ve 2015 yılında da %58,5’e artacaktır.

Şekil 3.14 Gelir düzeyi ve sektörel üretim payı (1980, 85, 90, 95, 2000, 2002)

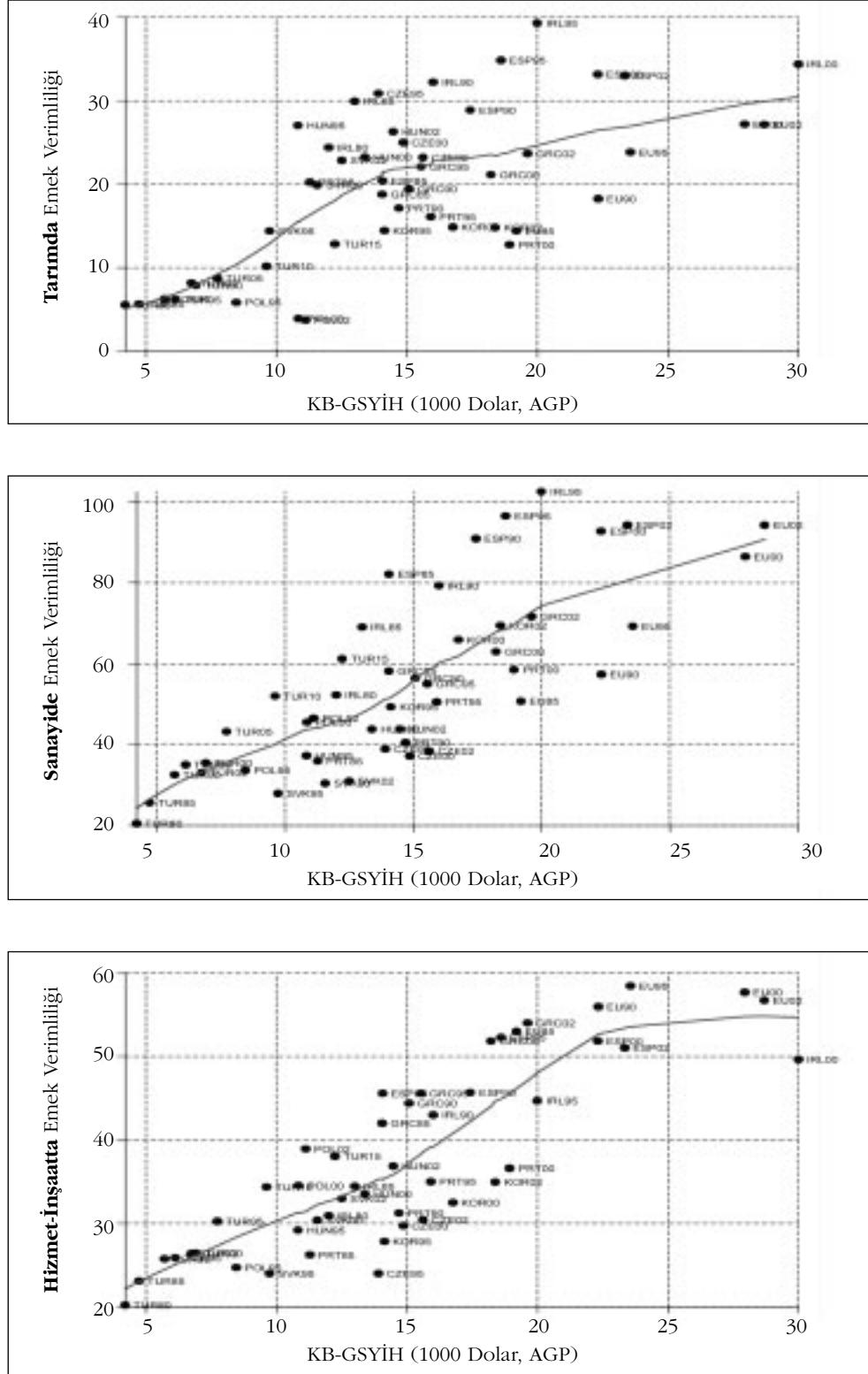
Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri.

Şekil 3.15 Gelir Düzeyi ve Sektörel İstihdam Payı
(1980, 85, 90, 95, 2000, 2002)

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri.

Şekil 3.16 Gelir düzeyi ve emek verimliliği (1980, 85, 90, 95, 2000, 2002)

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri.

Sektörlerin istihdam paylarını (Şekil 3.15) ele aldığımızda özellikle tarım ve hizmet sektörlerinin istihdam paylarının gelir düzeyiyle çok güçlü bir ilişkisi bulunduğunu gözlemlemekteyiz. Gelir düzeyi zaman içinde ya da ülkeden ülkeye \$5.000'dan \$15.000'a doğru artarken tarımın istihdam payı hızla azalmakta ve hizmet sektörünün istihdamdaki payı ise benzer bir hızla artmaktadır. Gelirin daha da artmasıyla aradaki ilişki giderek gücünü kaybetmektedir. Sanayinin istihdam payı ise diğer iki sektörün aksine \$10.000-\$12.000 gelir düzeyinde artarken \$15.000 üzerindeki gelir seviyelerinde gideren azalan bir eğilim içine girmektedir. Sanayinin istihdam payının gelir düzeyiyle olan ilişkisi üretim payında gözlemlediğimiz ilişkiye benzer ters-U şeklini izlemektedir.

Emek verimliliği ile gelir düzeyi arasındaki ilişki Şekil 3.16'da sunulmaktadır. Yukarıda sektörel istihdam payları ile gelir arasındaki ilişkinin üç sektörde farklılaştığı ortaya çıkarken emek verimliliği için benzer bir durum söz konusu değildir. Her üç sektörde de emek verimliliği gelir düzeyiyle artmaktadır. Emek verimliliği ile gelir düzeyi arasında doğrusal ilintinin istatistiksel olarak en zayıf olduğu sektör tarımdır. Türkiye'yi dışarıda bırakıp sadece diğer ülkelerin verileriyle analizi yaptığımız zaman gelir düzeyiyle tarımda emek verimliliği arasındaki ilişki istatistiksel anlamlılığını yitirmektedir. Diğer bir deyişle, zaman içinde ülkelerin gelir düzeyleri artmasına karşın tarımda emek verimliliği çok fazla artmamaktadır.

Türkiye'nin 1990-2002 yılları arasında her üç sektörde ortalama emek verimliliğinin İrlanda, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Güney Kore ve AB'ye yeni üye olmuş Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle karşılaştırılması sonucunda Türkiye her zaman geride kalmaktadır. Temel senaryo'daki varsayımların gerçekleşmesi durumunda 2002'de AB-15 ortalamasının %34,3'üne eşit olan Türkiye'nin emek verimliliği 2015'e kadar %53,5'e ulaşacaktır. 2002'de AGP ile 21.258 dolarlık bir emek verimliliği düzeyini gerçekleştiren Türkiye 2015 yılında AGP ile 39.307 dolarlık emek verimliliğine ulaşacaktır. Öte yandan, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin 2002 yılındaki emek verimliliği AB-15 ortalamasının sırasıyla %30, %35 ve %47'sine eşitken 2015 yılında ulaşacakları verimlilik değerleri AB-15'teki emek verimliliğinin sırasıyla %40, %58 ve %69'una eşit olacaktır.

Sermaye stokunu sektörler arasında dağıtmak için yukarıda olduğu gibi Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu (2005)'nin 2003'e kadar gelen sektörel sermaye stok ve yatırım verilerini kullandık. Tarım ve sanayinin sermaye stok paylarının hizmet ve inşaat sektöründeki sermaye stokunun amortisman oranlarının daha düşük olmasından da

kaynaklanan nedenlerle zaman içinde azalmakta olduğunu gözlemledik. 1990-2003 arasında bu sektörlerin paylarının azalma eğilimin 2004-2015 arasında da hafifleyerek de olsa süreceği varsayımı altında sektörlerin sermaye stok paylarını belirledik.

3.4.3 Emek Verimliliğinde AB'ye Yakınsama

1980'de tarımda AB-15 seviyesinin yarısından fazla, sanayi ve hizmetlerde ise AB-15'in %47'sine eşit bir emek verimliliği gerçekleşmiş iken AB ülkelerinin uluslararası ticarete tabi olan tarım ve sanayi alanında gerçekleştirdikleri verimlilik artışlarını bizim karşılayamamamız nedeniyle bu iki sektördeki fark açılmıştır. Tablo 3.6'da sunulan projeksiyonlara göre 2005 yılı sonu itibarıyla hizmet sektöründe emek verimliliği AB-15'in %55 iken, sanayide AB-15'in %44'üne, tarımda ise %32'sine eşit olacaktır. AB'nin bu iki sektörde gerçekleştirmiş olduğu verimlilik artışları özellikle ücretin görece düşük olduğu gelişmekte olan ülkelere tarım ve sanayi ürünleri ithalatının hızla artmasının zorladığı bir gelişme olduğunu kabul etmek gerekiyor. Ancak AB ile verimlilik farkının açılmasının ardında sadece AB'nin verimliliği arttırması kadar bizim de yeterince hızlı arttıramamamız da rol oynamıştır.

Çalışan başına üretilen GSYİH ile ölçtüğümüz zaman Türkiye'nin emek verimliliği (EV) 1980'de AB-15 ortalamasının sadece %27,4'ü iken bu oran 2000'de %34,5'e yükselmiştir, ve temel senaryodaki varsayımlar altında 2005 sonu itibarıyla %40,1'e yükselmesi beklenmektedir (Tablo 3.7). Beş yıllık EV yakınsama hızı 1980'lerdeki beşer yıllık dönemlerde sırasıyla %2,7 ve %2,6 olarak gerçekleşirken Türkiye'nin o güne kadar yaşadığı en büyük krizin gerçekleştiği 1990-95 döneminde verimlilikte AB-15 ortalamasına yakınsama yerine %1,0'lık bir uzaklaşma gerçekleşmiştir. Ancak 1990'lı yılların ikinci yarısında 5 yıllık yakınsama hızı tekrar artmış ve %3'e yaklaşmıştır. Yaptığımız hesaplar yine önemli bir kriz dönemi olan 2000-2005 döneminde ise yakınsama hızının %5,6 olduğunu göstermektedir. Temel senaryodaki varsayımların gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin EV'de AB-15 ortalamasına yakınsama hızının 2005-10, 2010-15 dönemlerinde %7'ye yakın gerçekleşmesi beklenmektedir. Böylece 2015 sonu itibarıyla Türkiye'nin emek verimliliği AB-15 ortalamasının %53,5'ine eşit olacaktır.

Emek verimliliğindeki yakınsamanın kaynaklarını daha iyi anlayabilmek için üçe ayırmak gerekmektedir. İlk olarak, her sektörün kendi içinde AB-15 ortalamasına yakınsamasının toplam yakınsamaya katkısını ölçen sektör-içi yakınsama ölçüsü vardır. İkincisi, sektörler arasında istihdam kayması olması durumunda bu top-

Tablo 3.6 Emek verimliliği ve istihdam payı (Türkiye, AB-15 ortalaması)

Emek Verimliliği
Çalışan Başına Yaratılan Katma Değer (1000 Dolar, AGP, 2002 fiyatlarıyla)

	Türkiye				EU-15			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet
1980	12,5	5,6	20,6	20,2	45,5	11,4	44,4	50,9
1985	14,8	5,6	25,6	23,1	49,3	14,4	50,7	53,0
1990	17,6	6,2	32,5	25,7	53,9	18,2	57,4	55,9
1995	18,6	6,2	35,1	25,8	58,9	23,8	69,2	58,4
2000	21,3	7,9	35,5	26,4	61,8	27,2	86,4	57,7
2005	25,7	8,8	43,5	30,5	64,0	28,8	102	57,3
2010	32,3	10,7	54,3	35,9	68,7	31	120	59,5
2015	39,3	13,7	65,2	40,5	73,4	35	140	61,5

Sektörün Toplam İstihdamdaki Payı (%)

	Türkiye	Tarım	Sanayi	Hizmet	EU-15	Tarım	Sanayi	Hizmet
1980	100	53,3	14,5	32,1	100	9,3	27,6	63,2
1985	100	49,5	15,5	35,0	100	8,1	24,8	67,1
1990	100	46,9	15,3	37,8	100	6,3	23,3	70,4
1995	100	44,1	16,0	39,9	100	5,1	20,4	74,4
2000	100	36,0	17,7	46,3	100	4,4	18,9	76,8
2005	100	33,5	18,5	48,0	100	3,8	17,3	78,9
2010	100	28,5	19,5	52,0	100	3,5	16,8	79,7
2015	100	23,0	20,2	56,8	100	3,3	16,3	80,4

Kaynak: Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi veri tabanları ve DPT.

lamda emek verimliliği yakınsama hızını etkileyeceğinden bu etkenin de ayrıca ele alınması gerekmektedir. Buna da istihdam kaymasıyla yakınsama diyebiliriz. Son olarak, toplam yakınsamanın geriye kalan kısmı da sektörler-arası verimlilik yakınsamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, toplam istihdamda en büyük paya sahip olan hizmetler sektörünün verimliliğinde meydana gelecek hızlı artışlar toplamda AB-15 verimliliğine yakınsamayı beraberinde getirecektir. Hizmetler sektörünün istihdam payı artmasa bile sektörün verimlilikte AB-15 ortalamasına yakınsaması makro bazda verimlilik yakınsamasını da hızlandıracaktır. Bu üç alt yakınsama ölçüsünün toplamı makro bazda verimlilikte yakınsamaya eşittir (Bu konuda daha detaylı bir çalışma için bakınız Caselli ve Tenreyro, 2005).

Tablo 3.7 Emek verimliliğinde AB-15'e yakınsamanın kaynakları (1980-2015)

	EV'nin AB-15'e Oranı	Toplam Yakınsama (=1+2+3)	Yakınsamanın Kaynakları		
			Sektör-içi (1)	İstihdam Kayması (2)	Sektörler- arası (3)
1980	27,4	--	--	--	--
1985	30,1	2,71	-0,03	0,12	2,62
1990	32,7	2,64	0,24	-0,41	2,81
1995	31,7	-1,04	-5,10	0,59	3,47
2000	34,5	2,85	-2,58	2,91	2,52
2005	40,1	5,58	2,50	1,59	1,49
2010	47,0	6,92	3,46	2,27	1,19
2015	53,5	6,51	2,04	2,64	1,83

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Toplam verimlilik yakınsama hızına katkıda bulunan etkenleri kısaca tanımladıktan sonra Tablo 3.7'de sunulan veriler ışığında yakınsamanın kaynaklarını inceleyebiliriz. 1980'den 2000'e kadar geçen 20 yıllık dönemde sektör-içi verimlilikte yakınsama değil daha da geride kalma söz konusudur. Diğer bir deyişle, 1980-2000 arasında toplam emek verimliliğinde bir yakınsama varsa bunun nedeni tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin verimliliğinin AB-15 deki sektörlerle göre daha hızlı artışından dolayı değildir.

1980-90 arasında Türkiye'nin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki emek verimliliği AB-15 ortalamasına eşit düzeyde artarken (böylece sektör-içi yakınsama hızı 1980-85 için %-0,03, 1985-90 için ise %0.24) 1990-2000 döneminde sektörel emek verimliliğindeki artış hızı AB-15 ortalamasının oldukça gerisinde kalmıştır. Bu yüzden toplam yakınsamaya sektör-içi yakınsamanın katkısı bu dönemde negatiftir (%-5,1 ve %-2,6). 1980-2000 döneminde istihdamın sektörler arası kaymasının toplam yakınsamadaki katkısı kısıtlıdır. Sadece 1995-2000 yılları arasında bu katkı önemli bir boyuta ulaşmıştır. Bunun en önemli nedeni Tablo 3.7'de de görülebileceği gibi 1980-2000 arasında verimliliğin düşük olduğu tarımdan sanayi ve özellikle hizmetler sektörlerine önemli boyutta istihdam kaymış olmasına karşın bu sektörlerde Türkiye'nin AB-15'e göre verimliliği tarım sektöründen daha yüksek olmadığı için bu istihdam kaymasının toplam EV yakınsamasına katkısı çok sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin aksine AB'nin Güney Akdeniz'deki üyeleri olan İspanya, İtalya, Portekiz, ve

Yunanistan'da ise istihdamın düşük verimlilikteki tarımdan verimliliğin yüksek olduğu hizmet ve sanayi sektörlerine kaymasının toplam EV yakınsamasına katkısı çok daha önemlidir (Caselli ve Tenrayro, 2005).

1980-2000 yılları arasında Türkiye'de düşük de olsa gözlemlenen EV yakınsamanın en temel kaynağı sektörler-arası verimlilik dinamikleri olmuştur. Bunun açıklaması da Türkiye'nin bu dönemde en önemli istihdam kaynağı olan tarım sektöründe AB-15'in emek verimliliğini 2,5 kattan fazla arttırmış olmasıdır.³

2000-2005 döneminde özellikle sanayi sektöründe yaşanan yüksek verimlilik artışlarına rağmen özellikle 2001 krizinin etkisi yüzünden sektör-içi yakınsamanın toplam yakınsamaya katkısı neredeyse sıfırdır. Temel senaryodaki varsayımların gerçekleşmesi durumunda her üç sektörde de önemli verimlilik artışları sağlanacağı için sektör-içi yakınsamanın katkısı önümüzdeki 10 yılda önemli ölçüde artacaktır. 2005-2010 arasında öngörülen %7,0'lık yakınsamanın yarısı, 2010-2015 dönemindeki %6,5'lik yakınsamanın da yaklaşık %30'u sektör-içi yakınsamadan kaynaklanacaktır.

2000 sonrası dönemde sektörler-arası istihdam kaymasının toplam yakınsamaya katkısı da artarken sektörler-arası yakınsamanın katkısı azalmaktadır. Verimliliği düşük sektörlerden yüksek sektörlerle istihdam kaymasının toplam yakınsamaya katkısı %2 ve üzeri bir verimlilik artışı olarak belirlemektedir. Temel senaryoya göre bu katkı 2005-10 döneminde %2,3 iken, özellikle hizmetler sektörünün daha fazla istihdam yaratması varsayımından dolayı 2010-15 döneminde %2,6'ya çıkacaktır. Sektörler-arası yakınsamanın toplam yakınsamaya katkısının azalmasının asıl nedeni ise Türkiye'de istihdamın ağırlığını oluşturan tarım ve hizmet sektörlerinde AB-15'in verimlilik artışlarının giderek azalmasıdır.

Yakınsamanın kaynaklarının birleşiminde 2000 sonrasında belirginleşen değişiklik eğilimi temel senaryoda öngörüldüğü gibi önümüzdeki 10 yıllık dönemde de sürdürülebilirse yüksek büyüme hızlarına erişen birçok ülke gibi Türkiye'de de büyümenin en önemli kaynaklarından birisi verimlilik artışları olacaktır.

3.5 2005-2015 Döneminde Ekonomik Öncelikler

2004 öncesi AB üyesi 15 ülke (AB-15) ve 2004'te üye olan 4 Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde meydana gelen yapısal değişiklikleri detaylı bir şekilde incelemek suretiyle önümüzdeki 10-15 yıllık süre içinde yaşanacak yapısal değişikliklerle ilgi-

(3) Bunu daha net anlamak için Caselli ve Tenreyro (2005)'deki 3. denklemi incelemek gerekmektedir.

li bazı öngörülerde bulunmak mümkün gözükmektedir. Elbette ki öngörüye yönelik bu tür bir çalışma ülke ekonomilerinin hem başlangıç noktası, hem de uygulanan politikalar açısından çok büyük farklılıklar gösterdiğini göz ardı etmemelidir.

AB'ye yakınsama döneminde tarımda istihdam kaybı çok hızlı gerçekleşmektedir. 1985 sonrasındaki 17 yıllık dönemde tarımın toplam istihdamdaki payı İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da sırasıyla %15'den %6'ya, %20'den %11'e ve %27'den %16'ya düşmüştür.

Sanayide yaratılan yeni istihdam tek başına tarımdaki istihdam kaybını karşılayacak boyutta değildir. Yeni istihdam yaratmak bir yana aynı dönemde sanayi de istihdam kaybına uğramıştır. Sanayinin yönü verimlilik artışlarına hedeflidir. Türkiye için hali hazırda istihdam açısından önemli olan özellikle tekstil ve konfeksiyon gibi emek yoğun sektörlerin önümüzdeki dönemde ciddi istihdam kayıplarına uğraması ihtimali yüksektir.

Bu durumda yeni istihdam yaratılması açısından en büyük katkıyı hizmet sektörünün yapması beklenmelidir. Ancak yüksek çapta istihdam yaratılan hizmet sektöründe verimliliğin otomatik olarak artmasının zor olduğu unutulmamalıdır. Bir yandan istihdam yaratılırken aynı anda verimlilik artışlarının da sağlanabilmesi için bugüne kadar yeterince yatırım yapılmayan özellikle katma değeri yüksek alanlarda hızlı büyümenin teşvik edilmesi gerekmektedir. Çok acil olarak internet ağının yayılmasına yönelik yatırımlar yapılmalıdır. Şu ana kadar Türk Telekom'un yaptıkları yetersizdir. Telekomünikasyon sektöründeki yüksek dolaylı vergiler düşürülmeli, internet kullanımı üzerindeki KDV hariç bütün dolaylı vergiler tamamen kaldırılmalıdır.

Devletin belirli bir eğitim düzeyinde bulunan kişilere yönelik kısa dönemli internet ve bilgisayar kullanma kursları açması fikri değerlendirilmelidir. Bu konuda G. Kore örneği dikkate alınmalıdır. 1997'de patlak veren ekonomik kriz sonrasında G. Kore'nin başlangıçta 200.000 kadına yönelik açmış olduğu bilgi işlem teknolojilerine yönelik eğitim kursları gelen talep üzerine 10 milyon kişiyi kapsayacak şekilde genişletilmiş ve böylece Kore nüfusunun yaklaşık beşte birine temel internet ve bilgisayar kullanımı eğitimi verilmiştir (Reynolds ve Jin-Kyu, 2004) . Bu eğitimlerle birçok işsiz insan bütün sektörlerin ihtiyacı olan bilişim alanında yeni beceriler ve bilgiler edinmiş ve tekrar iş piyasasına dönerek hem yeni işler edinmişler hem de bilişim alanında ortaya çıkabilecek emek arzı yetersizliği önlenmiştir. Tabii bu eği-

tim politikası tek başına ele alınmış bir politika olamaz. G. Kore devleti bir yandan bu eğitim imkânını sağlarken diğer yandan da bilgi teknolojileri altyapısına ciddi boyutlarda yatırım yapmış. 1996'da 730.000 olan internet kullanıcı sayısı 2000 sonunda 19 milyon, 2002 sonunda da 26,3 milyon olmuştur.

İkinci olarak, Çin ve Hindistan'ın Türkiye ve birçok orta gelirli gelişmekte olan ülke için yaratmış olduğu tehdit Türk ekonomisinde ve özellikle Türk sanayinde önemli yapısal değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye'nin katma değeri yüksek, orta ve uzun vadede Avrupa'ya yakınlığın avantajından da yararlanarak rekabet gücünü koruyabileceği sektörlerde hızlı atılımlar yapması gerekmektedir. Örneğin, elektronik ve beyaz eşya gibi sektörlerde şu anda teknoloji geliştirmek konusunda oldukça geriden gelen Türk şirketlerinin bu alanda atacakları adımlar mutlaka desteklenmeli, lisanslı teknoloji transferinin ötesinde imitasyon ve inovasyona yönelik AR-GE yatırımları teşvik edilmelidir. Aksi takdirde ağırlıklı olarak teknolojiyi dışarıdan transfer eden Türk şirketlerinin bu sektörde hızlı bir şekilde gerçekleştirecek teknolojik yeniliklere ayak uyduramayıp ciddi bir darboğaza girmesi muhtemeldir.

Bunların yanı sıra, bölgesinde bulunan ve kısa ve orta vadede hızlı bir şekilde pazar payı artışı sağlayabileceği ülkelerde pazarlama ağını yaymaya yönelik doğrudan yatırımlara giren girişimcilerin desteklenmesi gerekmektedir. Bugün Batı Avrupa'ya giden yol, Orta ve Doğu Avrupa'dan geçmektedir. Batı Avrupa'da kendi markaları ve kalitesiyle önemli pazar payları kapma ihtimali oldukça düşük olan Türk girişimcilerinin, Orta ve Doğu Avrupa'da yapacakları yatırımlarla uzun vadede Türk mallarına önemli ihracat pazarları açmaları mümkün olabilir.

Bu ülkelerde yatırım yapmayı düşünen girişimcilere bilgi sağlanması, yön gösterilmesi ve başlangıçta yapacakları yatırımlar için kredi imkânlarının yaratılması gerekmektedir. Bu yatırımları Türkiye'den sermaye kaçıışı olarak adlandırmak tamamen yanlıştır. Bu yatırımlar Türkiye'de üretilen malların doğrudan Türk girişimciler tarafından yurt dışında pazarlanmasına yöneliktir. Üretimden son satış noktasına kadar Türk vatandaşlarının kontrolünde olan bu süreçte Türkiye'nin yaratacağı ihracat ve yurt dışı faktör geliri birlikte düşünülmelidir. Orta ve Doğu Avrupa konusunda yatırıma yönelik adımlar bir an önce atılmalıdır. AB üyeliğiyle birlikte bu ülkelerin Batı Avrupa merkezlerine doğru yönelimleri artacak ve Türk markalarının ve girişimcilerinin pazarlara girişleri çok zor olacaktır.

Şu ana kadar ele alınan çözüm önerilerinden daha da kapsamlı bir yaklaşım da sanayi üretiminin bölgesel olarak yeniden dağılımıyla ilgilidir. Dünya ticaretinde değişen dengeleri ele aldığımızda emek yoğun sanayinin özellikle büyük şehirlerde istihdam yaratma konusunda çok büyük katkıda bulunmayacağı aşikârdır. Şu anda ciddi bir rekabet tehdidiyle karşı karşıya kalan emek yoğun sanayi üretiminin özellikle işçi maliyetleri açısından cazibesini yitiren İstanbul ve Batı Anadolu'nun büyük kentlerinden Doğu'ya kaydırılması gerekmektedir. Bu bölgesel kayma gerçekleştirilemezse birçok iş yeri ayakta kalamayacak, kısa ve orta vadede önemli çapta istihdam kaybı olacaktır.

Kısa ve orta vadede istihdam kaybını en aza indirgeyecek politikaların devreye girmesi zorunludur. Hükümetin başlamış olduğu bölgesel teşvik politikası etkisi sınırlı da olsa bu yönde atılmış bir adımdır. Devletin sadece üretim ve istihdama yönelik teşvik vermenin ötesinde kapsamlı politikaları devreye sokması gerekmektedir. Bu politikaların başında emek yoğun tekstil ve konfeksiyon sektörünün ileri geri bağlantılarını göz önünde bulunduran bütün alt yapı, iletişim ve ulaşım bağlantılarının hazır olduğu organize sanayi bölgelerinin işgücünün daha ucuz olduğu kalkınmada öncelikli bölgelerde hızlı bir şekilde oluşturulması gelmektedir. Sektör temsilcileriyle birlikte yürütülen çalışmalarla tam teşekküllü sanayi bölgelerinin oluşturulmasıyla üreticilerin bu bölgelere taşınmaması için bir neden yoktur. Emek yoğun üretimin İstanbul ve Batı Anadolu'dan Doğu'ya kaydırılmasıyla Çin'in dünya ölçeğinde yaratmış olduğu rekabet tehdidi karşısında emek yoğun sektörlerin karşılaşacağı istihdam kaybı belirli bir süre (5-10 yıl) için de olsa ertelenebilir. Uzun vadede kişi başına gelirin ülke genelinde artmasıyla az gelişmiş illerde de gelir düzeyi yükselecek ve bunun sonucunda emek yoğun sektörlerde Türkiye'nin rekabet gücü iyice azalacaktır. Ancak emek yoğun sektörlerin vasıfsız ve ucuz iş gücünün kolay bulunabildiği bölgelere taşınmasında devletin oynayacağı aktif rol ile orta vadede çok ciddi ekonomik ve sosyal etkileri olabilecek istihdam kayıplarının önüne geçilecektir.

Bu alanda alınacak bir diğer önlem de bugünlerde gündeme getirilen bölgesel asgari ücret politikasının bütün eleştirilere rağmen uygulanmaya başlamasıdır. Bölgesel asgari ücret uygulamasının mantığı bölgeler arası gelir uçurumunda yatmaktadır. Tablo 3.8'de sunulan 2001 yılı DPT'nin bölgesel gelir verilerine göre Türkiye'de kişi başına düşen yıllık ortalama gelir 1.923 ABD doları iken 730 dolar ile en düşük gelire sahip illerin (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) gelir düzeyi, 4.110 dolarlık ge-

lir ile en zengin illerin (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) gelir düzeyinin sadece %18'ine eşittir.⁴ Bölgesel gelir farkının büyük olduğu bir ülkedeki emek piyasasının bölgesel olarak homojen olduğunu ve dolayısıyla bütün bölgelerde aynı asgari ücretin uygulanması gerektiğini öne sürmek zordur.

Tablo 3.8 Bölgeler arasındaki gelir farkı (2001, ABD doları)

Adana, Mersin	2.393
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	730
Ankara	2.752
Antalya, Isparta, Burdur	2.030
Aydın, Denizli, Muğla	2.427
Balıkesir, Çanakkale	2.105
Bursa, Eskişehir, Bilecik	2.513
Erzurum, Erzincan, Bayburt	1.081
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1.398
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	1.589
İstanbul	3.063
İzmir	3.215
Kastamonu, Çankırı, Sinop	1.497
Kayseri, Sivas, Yozgat	1.422
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1.819
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	4.110
Konya, Karaman	1.599
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1.429
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	1.891
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	993
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	1.559
Şanlıurfa, Diyarbakır	1.156
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	2.733
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	1.428
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	749
Zonguldak, Karabük, Bartın	2.324
Ortalama	1.923
Standart Sapma	816
En düşük	730
En yüksek	4.110

(4) Daha güncel verilere ulaşamadığı için 2001 verileri kullanılmıştır.

Yukarıda ele aldığımız özellikle az gelişmiş bölgelerde sanayi üretiminin altyapısının hızla tamamlanmasını öngören aktif devlet politikasıyla birlikte uygulanan bölgesel asgari ücret politikasıyla yoğun uluslararası rekabetle karşı karşıya kalan sanayinin istihdam kaybını en aza indirmek mümkün olacaktır. Bu dönüşüm ile İstanbul ve Batı Anadolu'da daha da ciddi bir soruna dönüşecek olan işsizlik sorununun çözümü açısından politikalar bir kaç boyutta ele alınmalıdır. İlk olarak daha önce çalıştıkları işyerlerinden ayrılmakla karşı karşıya kalan işgücüne fabrikalarla birlikte daha düşük maaşlarla büyük kentlerden Doğu'daki daha küçük il ve ilçelere taşınma alternatifi yaratılmalıdır. Bir ölçüde ters göç olarak adlandırılacak bu gelişmeyi devletin teşvik etmesi gerekmektedir. İşin taşındığı bölgede geçinme maliyetleri daha düşük olduğu için çalışanların bir kısmının işlerini kaybetmek yerine böyle bir taşınma işlemine olumlu bakması beklenebilir.

Büyük kentlerde daha da büyük bir sorun olacak olan işsizliğe çözüm olarak hizmet sektörleri görülmelidir. Türkiye'nin bölgesinde göreceli üstünlüğü olabileceği alanlarda yatırımlar mutlaka teşvik edilmelidir. Bu alanlar turizm, sağlık, ticaret ve fuarcılık, finans sektörleri olacaktır. İstanbul ve çevresinde yapılacak tarih ve kültür turizmine yönelik yatırımlar gündeme getirilmeli ve bu projeler vasıtasıyla olabildiğince çok istihdam yaratılması hedeflenmelidir.

3.6 Sonuçlar

Bu çalışmada AB üyeliğine doğru adım adım ilerleyen Türkiye'nin önümüzdeki 10 yıllık dönemdeki büyüme süreci değerlendirilmiştir. Bugüne kadar Türkiye'nin büyüme performansındaki zayıflıklar incelenmiş, Türkiye'nin AB ülkeleriyle arasındaki büyük gelir farkını kapatmak için hem emek verimliliğini hem de istihdamı artırması gerektiği vurgulanmıştır. Bu büyük gelir farkının bugünkü uluslararası ekonomik konjonktürde kapatılmasının zorluklarına işaret edilmiş, iç ve dış borcun azaltılması, yatırımların artırılması gibi makroekonomik politikalarla doğrudan bağlantılı göstergelerin sürdürülebilir büyümenin gerekli koşulları olduğu vurgulanmıştır.

Çalışmanın önemli bir bölümü 2005-15 döneminde Türk ekonomisinin izleyeceği olası büyüme patikasına ait ipuçlarını ortaya çıkarmak için yapılan projeksiyon çalışmasına ayrılmıştır. 2005 sonu itibarıyla %28,2 olan Türkiye'nin kişi başına gelirinin AB-15 ortalamasına oranının önümüzdeki on yılda 10 puanlık bir artışla %38'e çıkarabileceği vurgulanmıştır. Bu gelişmenin ağırlıklı olarak emek verimliliğinden kaynaklanacağı, istihdam artışının katkısının ise pozitif olmakla birlikte kısıtlı olaca-

ğı öngörölmüştür. Ancak yapısal reformların hızla tamamlanması, ekonominin uluslararası piyasalarda artan rekabete karşı daha esnek bir yapıya kavuşturulması ve yabancı sermaye yatırımlarının artarak istikrar kazanmasıyla ekonominin yeni istihdam yaratma potansiyelinin artacağı ve böylece gelir farkının daha da hızlı kapanabileceğı vurgulanmıştır.

Türkiye'nin AB üyeliğı özlemini gerçekleştirme önümüzdeki 10-15 yıllık dönemde AB üyelik perspektifi-büyüme ilişkisinin her ikisinin de birbirini desteklediğı bir erdemli döngü'ye (virtuous cycle) dönüştürebilmesiyle mümkün olacaktır.

AB üyelik perspektifinin, değışim için toplumsal ve siyasi dinamikleri yetersiz kalan Türkiye'nin kabuk değıştirmesi için gerekli olan dışsal tek çapa olarak önemi ortadadır. Türkiye'nin 10-15 yıllık bir vadede gerçekleşmesi söz konusu olabilecek AB üyeliğıyle ilgili olumsuz görüşler bugünlerde Avrupa çapında geniş yankı bulmaktadır. Türkiye'nin üyeliğini olumsuz değerlendiren Avrupalı siyasetçilerin çok önemli bir ayrıntının farkında olmadıkları ortadadır. AB üyelik perspektifini almış bir Türkiye'nin gerçekleştireceğı atılımların sonucunda bugünkü az gelişmişlik girdabından kurtulmuş, rekabet gücü yüksek, modern ve müreffeh bir Türk toplumu yaratma potansiyeli kuvvetlidir.

Önümüzdeki on yıllık dönemdeki büyüme performansının Türkiye'nin AB üyeliğinin en önemli belirleyicisi olacağını da vurgulamak gerekmektedir. Türkiye'nin üyeliğı aleyhine öne sürülen tezlerden en önemlisi Türkiye ekonomisinin bugünkü haliyle AB'ye önemli maddi yükler getireceğidir. 2005-2015 arasında Türkiye'nin göstereceğı başarılı ekonomik dönüşüm ve kalkınma AB'de Türkiye'nin üyeliğı aleyhine öne sürülen en önemli tezi geçersiz kılacaktır. Tabii bu arada ciddi dönüşüm geçirmiş bir Türkiye ekonomisi de üyelik sonrasında AB'nin kaybettiğı dinamizmi yeniden kazanmasına katkıda bulunacaktır.

3.7 Kaynakça

Acemoğlu, D., S. Johnson ve J. A. Robinson, 2004, "Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth," Aghion. P. and S. Durlauf, eds, *Handbook of Economic Growth*, basılacak.

Bosworth, B. and S. Collins, 2003, "The Empirics of Growth: An Update," *Brookings Papers on Economic Activity* 2:2003, pp. 113-206.

Caselli, F. And S. Tenreyro, 2005, "Is Poland the Next Spain?" NBER Working paper Series, No. 11045, January.

Careaga, M. ve B.R. Weingast, 2001, "Fiscal Federalism, Good Governance, And Economic Growth in Mexico," Mimeo, Temmuz

Clements, B., R. Bhattacharya, ve T. Q. Nguyen, 2003, "External Debt, Public Investment, and Growth in Low-Income Countries," IMF Working Paper, WP/03/249, December.

Derviş, K., D. Gros, F. Öztrak, F. Bayar, ve Y. Işık, "Relative Income Growth and Convergence," EU-Turkey Working Paper No. 8, Centre for European Policy Studies, September.

Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi (Groningen Growth and Development Centre), *Total Economy Database*, January 2005, <http://www.ggdc.net>

Lenain, P. Ve L. Rawdanowicz, 2004, "Enhancing Income Convergence in Central Europe After EU Accession," Economics Department Working Papers, No. 392.

OECD, 2005, *Going for Growth: Structural Policy Indicators and Priorities in OECD Countries*, Paris.

_____, 2004, *Understanding Economic Growth*, Palgrave MacMillan, Hampshire, U.K.

_____, 2003, *The Sources of Economic Growth in OECD Countries*, Paris.

Pattillo, C., H. Poirson ve L. Ricci, 2002, "External Debt and Growth," IMF Working Paper Series No. WP/02/69, April.

_____, 2003, "What Are the Channels through which External Debt Affects Growth?" mimeo.

Reynolds, T, and J. Jin-Kyu, 2004, "Shaping the Future of Mobile Information Society: The case of the Republic of Korea," International Telecommunications Union/MIC Workshop on Shaping the Future Mobile Information Society, SMIS/07.

Rodrik, D., 2003, "Growth Strategies," NBER Working Paper Series, No. 10050, October.

Sapir, A, P. Aghion, G. Bertola, M. Hellwig, J. Pisani-Ferry, D. Rosati, J. Vinals and H. Wallace, 2004, *An Agenda for a Growing Europe(The Sapir Report)*, Oxford University Pres.

Saygılı, Ş., C. Cihan ve H. Yurtoğlu, 2005, *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: 1972-2003*, DPT Yayınları, No. 2686, Nisan.

Yılmaz, K., 2001, "Yüksek Enflasyon Sürecinde Siyasi Elitlerin Rolü: Arjantin, Brezilya, İsrail ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi," *İşletme ve Finans*, 183, Haziran.

Yılmaz, K., C. Akçay ve E. Alper, 2002, "Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri: Gelişmekte olan Ülke Deneyimler Işığında Türkiye," TUSİAD Yayınları, Aralık.

SONUÇ

SONUÇ

Bu çalışma Türkiye'nin geçmiş dönem büyüme performansının beklentilerin çok altında kaldığını ve bu durumun ortaya çıkmasının başta makroekonomik dinamikler olmak üzere, sektörel ve bölgesel dinamiklerden kurumsal yapılara kadar geniş bir alana yayılan nedenleri olduğunu ortaya koymaktadır.

- Türkiye'nin son otuz yılındaki büyüme performansının mümkün olduğunda OECD ülkeleri ile karşılaştırılarak incelenmesi, Türkiye'nin refah olarak gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kaldığını ve bu farkın geçen zaman içinde azalmadığını göstermektedir.
- Kişi başına büyüme ve genel refahı belirleyen demografi, üretim faktörlerindeki değişimler, verimlilik, sektörel yapı ve bölgesel gelişme dinamiklerinin ayrı ayrı incelenmesinden çıkan sonuç, sorunun temelinde, yeterince verimli ve etkin bir ekonominin temelini oluşturulamamış olmasıdır.
- Bunun yanı sıra üretim faktörlerinin birikiminin de yetersiz kaldığı görülmektedir. İstihdam artışının ülkenin demografik özelliklerinin yarattığı fırsatları kullanamadığı, sermaye stoğunun yeterince hızlı arttırılamadığı (ya da sermaye derinleşmesinin yeterince hızlı gerçekleştirilemediği) görülmektedir.
- Sektörel olarak tarımsal yapının egemenliği tam olarak sona ermemiştir. Özellikle istihdamda tarımın yüksek paya sahip olduğu ve görece verimsiz çalıştığı görülmektedir. Gelecek on yılda tarımın tamamen çözülmesi ile birlikte ortaya çıkacak önemli bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınması beklenmektedir. Toplumun geniş bir kesiminin yeterince eğitilmemiş olması hem istihdam edilmelerini zorlaştırmakta hem de verimlerini düşürmektedir.
- Buna karşılık kimi imalât sanayi alt endüstrilerinde olumlu gelişmeler gözlemlenmektedir. Ancak bu durum ekonominin geneline yeterince yansıyamamaktadır. Hangi endüstrilerin çıkış yapacağını önceden kestirmek mümkün değildir. Bu nedenle sektöre özel politikaların uzun vadede başarılı olması olası görünmemektedir.
- Bölgesel olarak ciddi bir eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizliğin altında sektörel yapının varlığı vurgulanmıştır. Her ne kadar burada yeterince vurgu yapılmamış olsa da bu eşitsizliğin bir nedeni de bölgeler arasında insan kaynaklarının eşitsiz dağılımıdır.

- Tarım sektöründeki verimlilik farkları ve sektörel yapının kompozisyonu iller arasında yakınsama bulunmamasının en temel nedenleridir. Ayrıca iller arasındaki mesafe arttıkça, ulaşım maliyetlerinin artması ve aktivitelerin eşgüdümündeki azalma nedeni ile büyüme oranları arasındaki ilişki de zayıflamaktadır. Komşu iller arasındaki ilişkinin de çok güçlü olmaması, bölgesel politikaların oluşturulmasında ayrıca dikkate alınması gereken bir özellik olarak çıkmaktadır.

Gelecek dönemde büyüme, yerli ve yabancı özel sektör tarafından yeni dönemde yapılacak yatırımlar ve dolayısıyla artacak üretim ve istihdam ile mümkün olacaktır. AB'ye tam adaylık süreci çerçevesinde hazırlanmış olan Katılım Öncesi Ekonomik Program da, büyümenin kaynaklarının yatırım ve ihracat olacağı tahmini üzerine kuruludur. AB üyelik sürecinde Türkiye'nin kişi başına gelir seviyesinin AB ortalamasına yakınsaması için gereken özel sektör yatırımlarının gerçekleştirilmesi büyük ölçüde yatırım ortamının iyileştirilmesine bağlıdır. Yatırımların önündeki idari engeller kaldırılabilirdiği ölçüde, Türkiye bu hedefe daha hızlı yaklaşabilecektir.

Ekonomik reformların yasalaşması kadar önemli olan bir husus da gerçek hayatta uygulanmasıdır. Tüm dünyada yukarıdan-aşağıya reform süreçlerine oranla, aşağıdan-yukarıya doğru olan reformların çok daha olumlu sonuçlar verdiği görülmüştür. Bugün dünyada ekonomik büyüme konusunda yapılan akademik çalışmalara ve ülke deneyimlerine bakıldığında, yatırım ortamını iyileştirici düzenlemelerin büyük bir önem taşıdığı görülmektedir.

Türkiye'nin yapısal dönüşümünü tamamlaması ve 2000-2001 krizlerinin ardından başlatmış olduğu orta vadeli yeni bir büyüme atağını sürdürebilmesi, böylece AB'ye üyeliğin gerçekleşmesi muhtemel olan 2015 yılı civarında, kişi başına geliri, AB kişi başına gelir ortalamasına yaklaştırması, büyüme konusuna kapsamlı, bütüncül, ve toplumsal mutabakatın sağlanmış olduğu yeni bir bakış açısını gerektirmektedir.

Aşağıda, Türkiye'nin gelecek 10 yıl boyunca yüksek büyüme hızlarını sürekli kılabilmesi için bazı tespitlere yer verilmektedir.

1. Yoksul ve zengin ülkeler arasındaki gelir farkı bazı ülkeler için kapanırken bazıları için açılmaktadır. Bu nedenle, yakınsama sürecinin otomatik bir süreç olarak alınmamalı, gelir farklılıklarının azaltılabilmesi için belli bir strateji izlenmelidir.

2. Sadece faktör birikimlerine dayalı büyüme süreçlerinin doğal sınırları dikkate alınarak teknolojik ilerleme ve verimlilik artışlarının sürekli kılınması konusuna önem verilmelidir.
3. Türkiye’de istihdama katılım oranının düşüklüğü (özellikle kadın nüfusta daha da düşük), işsizlik oranının yüksekliği ve gelişme ile beraber tarım kesiminden boşalacak işgücünün istihdamı dikkate alındığında, Türkiye’deki büyüme sürecinin hem verimlilik artışı, hem de istihdam artışı üzerine kurulu olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.
4. Doğru makroekonomik politikalar, özellikle fiyat istikrarı, etkin para ve maliye politikaları, serbest dış ticaret politikaları ile büyüme hızı arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu nedenle, makroekonomik politikaların öngörülebilirliği, istikrarı ve büyümeyi destekleyici olması gerekmektedir. İstikrarlı ekonomik büyüme için uygulanması gereken makroekonomik politikaların ne olduğu konusunda, dünya çapında, artık geniş bir mutabakat sağlanmıştır.
5. Ancak, doğru makroekonomik politikaların hangi kurumsal çerçeve içinde uygulanması gerektiği konusunda henüz olgunlaşmış bir mutabakat bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kurumsal yapının büyümenin başlangıç koşulları ve sürekliliği üzerindeki etkisine gereken önem verilmelidir.
6. Toplumsal gelir düzeyinin artırılmasının ön koşulu, piyasa mekanizmasının etkin çalışmasının sağlanması, aktörler arasında gerekli rekabetçi yapı ve adil ortamın oluşturulmasıdır. Bu amaçla, piyasa dışı, ancak piyasaların içinde çalıştığı çerçevenin etkinliği sağlanmalıdır:
 - yargı sistemi etkinleştirilmeli,
 - mevzuatın yeknesak uygulanması ve öngörülebilirliği sağlanmalı,
 - kamu yönetiminde ve yerel otoritelerde alınan kararların sürekliliği sağlanmalı, kontratların bağlayıcılığı gözetilmeli,
 - adil bir rekabet ortamı ve piyasalarda rekabetçi bir yapı ve işleyiş sağlanmalı,
 - fikri mülkiyet hakları etkin korunmalıdır.
7. Kurumsal yapılar arasında, ekonomiyi düzenleyen kurum ve kuralların, ekonomik büyüme ile arasında ilişkinin önemi her geçen gün daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkartılmaktadır. Devlet kontrolünün ağırlığı, girişimciliğin önündeki engeller, ticaret ve yatırımların önündeki engeller, büyümeyi kısıtlamaktadır.

8. Türkiye mutlaka yatırım ortamını iyileştirmeli ve ürün, işgücü ve finans piyasalarında idari engelleri azaltıcı bir program uygulamalıdır. Diğer ülkelerde bu alanda hayata geçirilen çok kapsamlı reform programları yanında, Türkiye'nin Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) vasıtasıyla uygulamakta olduğu reform süreci çok zayıf kalmaktadır.
9. Geçmişte hızla büyüme performansı göstermiş olan bazı ülkeler tarafından kullanılmış olan seçici politikaların bugünkü uluslar arası ekonomik düzende uygulama imkânı yoktur. Stratejik sektör seçimi üzerine kurulmuş olan seçici politikaların uygulama başarıları da tartışma konusudur.
10. Seçici politika uygulamalarının içerdiği teşvik sistemleri, kaynakların etkin dağılımından uzaklaşması, piyasa sinyallerinin bozulması, davranışsal değişiklikler gibi, çok ciddi olumsuz sonuçlar üretebilmekte ve bu tür politikalar, bir kez uygulanmaya başlandıktan sonra bağımlılık yaratmakta, vazgeçilmesi çok zor hale gelmektedir.
11. Kısa dönemde, uluslararası dinamiklerin baskıları karşısında, özellikle emek yoğun sektörleri desteklemek amacıyla uygulanması gündeme getirilebilecek politikaların uygulama kararı, mutlaka bu politikaların ekonomi üzerindeki genel ve uzun dönem etkileri dikkate alınarak ve bu politikalardan çıkış stratejileri en başından tasarlanarak verilmelidir.
12. Selektif politika uygulamaları, AB'nin Devlet Yardımları rejimi ile de uyumlu değildir. Daha rekabetçi sektörlerle dönüşümün kolaylaşması amacıyla, üye ülkeler yüksek büyüme potansiyeli olan sektörlerdeki piyasa aksaklıklarını tespit etmek ve yenilikçiliğe destek olmak üzere devlet yardımlarını azaltmayı amaçlamaktadırlar.
13. Güçlü toplumsal dışsallıkların mevcut olduğu sektörler için, AB, uygulamakta olduğu devlet yardımları sistemini AR-GE yatırımlarının gerektirdiği finansman imkânlarının teminini dikkate alarak revize edecektir. Bu çerçevede, AB'de geçerli olan devlet yardımları sistemine uygun yatay bir teşvik sistemi düzenlenmeli ve belirlenen teknolojik faaliyet alanları için KOBİ, ARGE, bölgesel kalkınma, istihdam, eğitim vb. teşviklerden rasyonel yararlanma yolları yaratılmalıdır.
14. AB'nin Lizbon stratejisi de yukarıda yazılan maddeler ile tam bir uyum içindedir. AB'nin koymuş olduğu bilgi toplumu hedefi ve bu hedef çerçevesinde ve-

rimlilik ve işgücü politikaları arasında gözetmeye çalıştığı denge, ulaşılması zor, ancak zor olduğu ölçüde de doğru bir hedeftir. Türkiye bu hedefte kendi yerini iyi konumlamalı, bu amaçla, eğitim politikasını gözden geçirmeli ve ürün ve işgücü piyasası düzenlemelerini en kısa süre içinde AB ile paralel hale getirmelidir.

15. AB Lizbon stratejisi, istihdam yaratma gerekliliği, yüksek verimlilik ihtiyacı, gelir adaletsizliğinin ve bölgesel kalkınma farklarının azaltılması ihtiyacı, yenilikçilik ve girişimciliğin özendirilmesi gereği, Türkiye'nin çok köklü bir eğitim reformu yapması gerektiğine işaret etmektedir. Gerçekte, bu reform için daha şimdiden geç kalınmış durumdadır; yaratıcılığa hiç zemin tanımayan mevcut sistem altında, verimlilik hamlesi, bilgi toplumu olma gibi hedefler konulamayacağı gibi, giderek daha kalifiye emek gerektiren konvansiyonel üretim alanlarında dahi uygun nitelikli istihdam ciddi bir sorun haline gelecektir.
16. İnsan gücü kaynağında AB ortalamasını temsil eden Fransa ile son genişleme dalgasındaki ülkeler arasında önemli bir fark yoktur. Buna karşılık Türkiye'de beşeri sermaye seviyesi çok düşüktür. Beşeri sermaye birikiminin yıllar itibarıyla kapanması en zor olan faktördür. Örneğin İspanya ile Fransa arasındaki mevcut farkın kapanmaması, sadece beşeri sermaye farkının kapanmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, diğer ülkelere oranla çok dezavantajlı bir noktadan başlayan Türkiye'nin bu dezavantajı ortadan kaldırmak için en kısa sürede çaba içine girmesi gerekmektedir.
17. Akılcı ve yapılabilir bölge politikalarına gereksinim olduğu açıktır. Ancak bu politikaların da sektörel politikalarda olduğu gibi, özel olmayıp gelişmeyi fırsatlar doğrultusunda teşvik edici olması gerekmektedir.

Türkiye, büyüme stratejisini yukarıda sayılan tespitler ışığında hazırlamak durumundadır. Diğer ülke deneyimleri, yukarıda sayılan hususların yanı sıra, bir başka faktörün daha başarı için çok önemli olduğunu göstermektedir: toplumsal mutabakat. Değişimin ardında güçlü bir politik irade bulunması ve toplumun başlıca kesimlerinin reformu sahiplenmesi, ancak kapsamlı ve bütüncül bir stratejiye uygulama imkânı verebilir. Yapısal reformları (mikro reformları) yapmanın her ülke için belli bir parasal ve sosyal maliyeti olduğu açıktır. Sosyal maliyetin üstlenilmesinde, toplumsal mutabakatın varlığı belirleyici rol oynar. Parasal maliyet karşısındaki ekonomik getiri ise, reformların mümkün olup olmadığını ortaya çıkartır. Geçmişte,

Türkiye’de, ekonomik istikrarsızlığı boyutları, bu reformların yapılmasını haklı çıkartmıyordu. Ancak ekonomik istikrarın sağlanması yolunda alınan mesafenin ardından, ürün piyasası, işgücü piyasaları, finans piyasaları vb ekonomik hayata ilişkin düzenlemelerin yapılmamasının büyüme hızında yol açacağı gerileme nedeniyle yaratacağı maliyet, artık bu reformların gerçekleştirme maliyetinin çok üzerine çıkmış bulunuyor.

Türkiye’nin kapsamlı, bütüncül ve akılcı bir büyüme stratejisini benimsemesi ve uygulayabilmesi halinde, çalışma AB ile yakınsama sürecinin ivmeleneceğini ortaya koymaktadır. Aşağıdaki veriler, çalışmada yer alan üç senaryo arasında gerçekleşme ihtimali en yüksek olduğuna inanılan temel senaryoya aittir.

- KB-GSYİH 2005 yılında %4,4, 2006-2010 ve 2011-2015 yılları arasında sırasıyla yıllık ortalama %4,5 ve %5,1 artacaktır. Bu varsayım altında 2002’de 6.744 dolar (sabit 2002 fiyatları, satın alma gücü paritesi) olan kişi başına düşen gelir 2005’de 7.933’a, 2010’de 9.914 ve 2015’de 12.766 dolara ulaşacaktır.
- 2006-10 ve 2011-15 dönemlerinde yıllık ortalama GSYİH büyüme oranlarının sırasıyla %5,9 ve %6,4 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.
- Satın alma gücü paritesine (AGP) göre ölçülen kişi başına düşen GSYİH (KB-GSYİH) 2004 öncesi üye olan 15 AB ülkesinin (AB-15) ortalamasına oranı 2005 yılında %28,2’den 2010’da %32 ve 2015’de %38’e çıkacaktır.
- 2004 yılında cari fiyatlarla %17,8 olan yatırımların GSYİH’ye oranı 2006-10 döneminde ortalama olarak %21’e yükselip daha sonraki 2011-15 döneminde ise biraz daha artmak suretiyle %23 olarak gerçekleşecektir.
- 15-64 yaş istihdam artış hızı, 2006-10 arasında ortalama %1,9 ve 2011-15 döneminde ise ortalama %2,5 oranında gerçekleşecektir. 2004 sonu itibarıyla 21,1 milyon olan toplam istihdam sayısı 2015 sonu itibarıyla 27 milyona ulaşması mümkün gözükmemektedir
- 2005-2010 döneminde işsizlik oranının %12’ye doğru yükseleceği ve ancak 2011-15 döneminde özellikle hizmet sektörünün daha hızlı istihdam yaratmasıyla paralel olarak hafif bir azalma göstereceği öngörülmektedir. Yaratılacak 6 milyona yakın yeni iş imkanına karşın 2015 yılı sonunda işsizlik oranının 2004 sonundaki değer olan %10,5’a eşit olacağı sonucu çıkmaktadır.

- Bunun nedeni de halihazırda %51,8 ile AB-15 ortalamasının çok altında kalan işgücüne katılım oranının 2015 sonu itibarıyla %55'e çıkmasının beklenmesidir. Bu artış ise özellikle kadınların işgücüne katılım oranının 2004 sonundaki %26,9'luk düzeyinden 2010 sonunda %29'a, 2015 sonunda da %32'ye çıkmasıyla gerçekleşecektir. Erkeklerin işgücüne katılım oranının ise aynı dönemde sadece 2 puan (%76'dan %78'e) artması öngörülmektedir.
- Emek verimliliği 2003-2015 yılları arasında %62 oranında artarken, istihdamın toplam nüfusa oranı da %29,5'dan %33'e çıkacaktır. AB-15'deki emek verimliliği artış hızının 2004-2015 arasında 1997-2004 arasındaki ortalama yıllık artış hızını (%1,4) biraz aşacağını varsaydığımızda Türkiye'de emek verimliliğinin 2015 yılında AB-15 ortalamasının %52,9'una ulaşacağı ortaya çıkmaktadır.
- Toplam faktör verimliliği artış hızı 2004 yılında %6 iken, 2005'te %3,6, 2006-2010 döneminde ortalama %3,0 ve 2011-15 döneminde ortalama %2,6 olarak gerçekleşecektir.

